

e-ISSN:2687-2374

AP HALAL LIFESTYLE

Academic Platform

Journal of Halal Lifestyle

Volume: 5
Issue: 1
Year: 2023

Akademik Platform

Helal Yaşam Dergisi

(Academic Platform Journal of Halal Lifestyle)

Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2023

Volume 5, Issue 1, June 2023

Akademik Perspektif Derneği

<https://dergipark.org.tr/apjhls>

Academic Platform Journal of Halal Lifestyle

(Hakemli Uluslararası e-Dergi / Peer-reviewed International e-Journal)

Cilt: 5, Sayı: 1, 2023 / Volume: 5, Issue: 1, 2023

Yayın Tarihi / Publishing Date: 30.06.2023

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Ender ERDOĞAN
(Akademik Perspektif Derneği adına)

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Yücel ÜNAL, Aksaray University, Turkey

Editör Yardımcıları / Associates Editor-in-Chief

Prof. Dr. Saim KAYADIBİ, Karabük University, Turkey
Assoc. Prof. Sedat YÜKSEL, University of Technology and Applied Sciences, Oman

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdalla Ussi HAMAD, Zanzibar University, Tanzania
Dr. Adel SABIR, EU Halal Development Agency, United Kingdom
Prof. Dr. Ahmad Puad MAT SOM, University Sultan Zainal Abidin, Malaysia
Dr. Aisha Bronwyn P WOOD, United Arab Emirates University, United Arab Emirates
Prof. Fatih GÜLTEKİN, University of Health Sciences, Turkey
Asst. Prof. Hakan ALBAYRAK, Selcuk University, Turkey
Assoc. Prof. Harun SAVUT, Zonguldak Bulent Ecevit University, Turkey
Prof. Dr. Hüseyin ÇELİK, Adıyaman University, Turkey
Prof. Dr. Iqtidar Ali SHAH, Yorkville University, Canada
Prof. Dr. Irwandi JASWIR, International Islamic University of Malaysia, Malaysia
Assoc. Prof. Kenan GÜLLÜ, Mugla Sıtkı Kocman University, Turkey
Assoc. Prof. Mariam ABDUL LATIF, University Malaysia Sabah, Malaysia
Prof. Dr. Mehmet AKBULUT, Selcuk University, Turkey
Prof. Dr. Mohamed SOLIEMAN, University of Leeds, United Kingdom
Dr. Mohammad Manzoor MALIK, Assumption University, Thailand
Dr. Muhammad SHULTHONI, Islamic State University (IAIN) Pekalongan, Indonesia
Asst. Prof. Muhammed YÜCEER, Canakkale 18 Mart University, Turkey
Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK, Karabük University, Turkey
Prof. Dr. Mustafa ATASEVER, Atatürk University, Turkey
Prof. Dr. Mustafa TAYAR, Bursa Uludag University, Turkey
Assoc. Prof. Nasser AL NAZWANI, National University of Science and Technology, Oman
Assoc. Prof. Zakaria BOULANOUAR, Higher Colleges of Technology, Dubai, United Arab Emirates

Academic Platform Journal of Halal Lifestyle

Uluslararası, yılda 2 (iki) kez yayınlanan (Haziran ve Aralık), çok dilli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan makale ve bilimsel yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

It is an international, biannual, multilingual, double blind peer-reviewed online journal. The author/s is/are legally liable with the contents of the work.

Yazışma adresi / Address for Correspondence

Akademik Perspektif Derneği, Tiğcılar Mah. Kadir Sok. No: 12 Adapazarı, Sakarya
0264 278 0364
info@apjhls.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makale / Article

Assessing the Financial Impact of Mergers on Islamic Banks: A Case Study of Sustainable Finance and Maqasid Approach

Tamy Al-Binali 01-21

Makale / Article

Islamic Banks' Halal Profitability Analysis: Evidence from Oman

Fayaz Ahamed 22-36

Makale / Article

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde Yer Alan Türk Geleneksel Sohbet Toplantılarına Helal Turizm Ürünü Perspektifinden Bakış

The Halal Tourism Product Perspective to Turkish Traditional Gatherings in UNESCO Intangible Cultural Heritage List

Vildan Sarıca, Emrah Taşarer, Orhan Batman 37-52

Makale / Article

Evliya Çelebi'nin Seyahanâmesi'nde İç Anadolu Bölgesindeki Tekke ve Zâviyeler ile Helal Yaşamı Yaygınlaştırıcı Roller

Lodges and Zawiyahs in the Central Anatolia Region and Their Roles to Disseminate Halal Life in Evliya Celebi Travel Book

Sema Dülgar 53-61

Assessing the Financial Impact of Mergers on Islamic Banks: A Case Study of Sustainable Finance and Maqasid Approach

Tamy AL-BINALI*

* Hamad Bin Khalifa University, College of Islamic Studies, Doha, Qatar

Abstract

Bank mergers and acquisitions (M&A) have been on the rise globally, particularly in emerging economies where policies aimed at enhancing financial system stability have been driving restructuring in the banking sector. Qatar's M&A market, while comparatively new, has distinct characteristics. A recent study aimed to determine the impact of M&A activity on the financial performance of Barwa Bank (later Dukhan Bank) in Qatar over six years from 2017-2022, covering three years before and three years post-merger. The study found that the bank's liquidity, profitability, solvency, and investment ratios did not vary significantly, suggesting that M&A activity did not significantly affect the bank's financial performance. Despite these findings, the study provides recommendations for future research and implications for theory and practice in this area. The results are discussed in the light of SDGs, and which goals this merger support the most are analyzed. The paper's discussion is expected to be a guideline for future mergers to be more sustainable toward 2030 goals.

Keywords: M&A, Bank Mergers, Financial Analysis, Islamic Banks, Qatar Banks, SDG, Sustainable Finance

* Corresponding Author: talbinali@hbku.edu.qa

Received: 17 April 2023 Accepted: 28 April 2023 Published: 30 June 2023

1. Introduction

Organizations employ merger and acquisition (M&A) as a prominent and influential technique to compete in the modern, globalized, and dynamic world (Sherman, 2010). According to the literature, corporations have used mergers and acquisitions (M&A) as a principal and essential strategy to achieve growth and efficiency by creating synergies, reducing costs, purchasing assets, and expanding into new markets.

In response to tighter market conditions, mergers are employed in the Arabian Gulf to lower operating and finance costs, raise profitability, reinforce asset bases, and improve risk-management skills (Bindabel et al., 2017). Efforts to convert economies dependent on hydrocarbons to knowledge-based markets driven by the private sector and less susceptible to fluctuating oil prices are being supported by consolidation across the region. The first bank merger in Qatar was announced by two institutions in 2019, continuing a trend seen across the Gulf. Barwa Bank and International Bank of Qatar (IBQ) said in April that the negotiations had ended, and all regulatory conditions needed to combine activities had been met (Aysan et al., 2022).

In line with Vision 2030, the country's economic growth strategy, which aims to promote economic stability and employment creation through sensible policy, low inflation, and a robust financial sector, the merger of Barwa Bank was carried out. The combined company, now known as Dukhan Bank, has combined assets worth around QR106 billion (\$29.20 billion) and a shareholder ownership base of more than QR14 billion (\$3.90 billion) after the merger (Dukhan Bank Media Center, 2023). Notably, a new company that offers sharia-compliant services to its clients has been founded due to the merger of Barwa Bank, an Islamic bank, and IBQ, a conventional lender. According to rating agency Moody's, the combined firm now holds a 5% market share and is Qatar's third-largest Islamic and sixth-largest general bank.

De Nicol et al. (2003) found a positive correlation between the efficiency of the financial sector and bank mergers and acquisitions. Nevertheless, the relationship between M&A and the performance of the banks has remained hazy. There is conflicting information regarding the effect of M&A on the financial performance of banks. Some studies (Calomiris & Karenski, 2000) indicate that financial performance improves after M&A, whereas other studies indicate a reduction in financial performance (Abbas et al., 2014). In this regard, Stahl and Voigt (2004) indicated that further study is needed on the relationship between banks engaging in M&A and the impact that has on those banks' performance.

In light of these talks, this study aims to ascertain whether there is a correlation between a bank's financial performance and M&A activity in the Qatari banking sector and the potential consequences of such M&A on the overall economy. To identify this, any potential financial implications of a merger on the bank's financial performance three years before and after the merger during six years from 2017 to 2022 will be analyzed. The following paragraphs further explain the procedures utilized and the investigation results.

A quantitative study approach was employed to ascertain the effect of M&A activities on the financial performance of Barwa Bank (later Dukhan Bank). The investigation examined the bank's financial records and ratios for the six years from 2017 to 2022. These ratios included those measuring investment, liquidity, profitability, and solvency. According to the analysis, there were no significant changes in these ratios, which suggests that the M&A activity had little to no impact on the bank's financial performance.

Also, the study examined the bank's stock prices and discovered that they stayed steady across the study period, indicating that the market perceived neither a significant positive nor negative impact of the merger on the bank's financial performance (Aysan & Unal, 2023). Overall, the results of this analysis indicate that M&A activity did not substantially impact Barwa Bank (later Dukhan Bank) in Qatar's financial performance. More investigation is necessary to fully comprehend the possible effects of M&A activity on other banks in Qatar's M&A market (Aysan & Unal, 2021).

This study offers insightful information about Qatar's M&A market, which is still in its infancy. Analyzing the effects of M&A activity on the financial performance of Barwa Bank (later Dukhan Bank) over six years and offering a thorough study of the bank's financial statements and ratios adds to the body of material already in existence. The results of this study may also be helpful for investors and policymakers in the area, who can use them to decide how to proceed with future M&A transactions. Additionally, this research could provide a starting point for future investigations into how M&A activity has affected other banks in Qatar and the surrounding area. Overall, this study provides a solid foundation for further research into the M&A market in Qatar and its potential impact on financial performance.

Due to Qatar's status as a quickly developing economy with an expanding financial industry, the M&A market there is noteworthy and relevant for other nations. The Middle Eastern nation of Qatar is a small, wealthy nation with a rapid economic expansion in recent years. Although the government has invested in diversifying the economy and growing other industries, including finance, the country's economy is still very dependent on oil and gas.

With more banks and other financial institutions functioning in Qatar due to this investment, the country's financial sector has expanded quickly. As businesses look to grow and acquire a competitive edge, this growth has also increased M&A activity in the banking industry.

The results of this study on the effects of M&A activity on Barwa Bank's (later Dukhan Bank's) financial performance in Qatar are thus applicable to other nations that are going through similar trends in their financial sectors. Policymakers, investors, and other stakeholders may find the study's insights on how M&A activity may affect banks' financial performance in developing economies useful. The report also emphasizes the value of thorough research to comprehend how M&A activity affects financial performance, which could help other nations' decision-making (Abbas et al., 2014).

It is important to note that the merger of Barwa Bank and International Bank of Qatar (IBQ) was exceptional because it entailed the union of an Islamic bank with a traditional bank, culminating in the creation of an Islamic bank from the merged firm. This merger was in keeping with Qatar's policy for Islamic finance, which aims to promote Islamic finance as a significant engine of the nation's economic development. A more extensive and diverse Islamic bank was produced due to the merger, allowing it to provide its clients with a broader range of goods and services.

The COVID-19 pandemic has significantly impacted merger and acquisition activity in the Gulf Cooperation Council (GCC) area, particularly Qatar, which is also crucial to highlight. M&A activity has slowed due to firms dealing with uncertain economic conditions and shifting market dynamics; instead, many organizations are concentrating on maintaining operations and managing risks. Nonetheless, as businesses seek to consolidate their operations and acquire a competitive edge, some experts anticipate that the pandemic could result in an uptick in M&A activity in the future.

Also, the pandemic has changed the way that Gulf banks approach entrepreneurship. With social isolation and remote work becoming the norm, the banking industry has emphasized digitization and technological adoption more. In order to maintain business continuity, GCC banks had to change how they operated. Many GCC banks have invested in new technologies for remote working and digital services. As businesses look to purchase businesses with strong digital capabilities and experience, these changes in entrepreneurial practices may impact future M&A activity. Therefore, future research on M&A activity in Qatar and the larger GCC region will need to consider how the COVID-19 outbreak has changed business practices and market dynamics (Abbas et al., 2014).

The use of quantitative analysis to understand the effects of an Islamic bank merger on the SDGs is a novel approach that has the potential to shed new light on the relationship between financial institutions and sustainable development from an Islamic perspective. While there is a growing body of literature on Islamic finance and the SDGs, few studies have used quantitative methods to empirically examine the impact of bank mergers on sustainable development outcomes. By adopting a rigorous and systematic approach to data collection and analysis, this article can provide more robust and reliable evidence on the potential benefits and challenges of bank mergers for achieving the SDGs

in the context of Islamic finance. This can help to inform policy and practice in Qatar and other countries seeking to promote sustainable development through financial sector reform and innovation.

Furthermore, the novelty of this article lies in its focus on the Maqasid al-Shariah, which provides a comprehensive framework for evaluating the positive contributions of bank mergers to the SDGs from an Islamic perspective. By incorporating the Maqasid perspective, this article moves beyond conventional economic and financial indicators of performance and considers the broader social, environmental, and ethical dimensions of sustainable development. This can help to ensure that the benefits of bank mergers are distributed more equitably among different stakeholders, including marginalized and vulnerable groups, and that the resulting financial institutions operate in a manner that is consistent with Islamic values and principles. The use of the Maqasid perspective can also contribute to a more holistic and integrated understanding of the SDGs and their interdependencies, thereby promoting a more sustainable and inclusive approach to development.

The current section of the paper briefly discusses the study's history and setting. The remainder of the paper consists of four additional parts. Section 2 of the article provides a summary of the evaluated literature. Section 3 provides details on the sample and the techniques. Part 4 presents the financial analysis and findings, while Section 5 concludes the article and discusses its limitations.

2. Literature Review

The impact of mergers and acquisitions on the financial performance of organizations is a matter of debate. Several accounting measures for profitability, return to shareholders, and operational efficiency have been used in studies to assess the effects of mergers and acquisitions on the financial performance of banks.

Empirical results on the relationship between M&A activity and bank performance have shown that different outcomes can occur. By highlighting the fact that smaller businesses are more likely to gain from M&A than larger ones, Sufi (2004), for example, adds another factor to the discussion. This is because larger businesses may ultimately create more managerial difficulties. The newly established organization has more market power in addition to having a full range of skills and competencies that can easily overcome many management challenges depending on the intention and effort of decision-makers, which is another way that Weinberg (2007) illustrates how mergers affect the performance of the merged entity. Mantravadi and Reddy (2008) also discovered that positive changes in the market offering of a particular company characterize a company's post-merger period. However, they also point out that the merger had little impact on the firm's profitability (Aysan & Unal, 2021).

Sinha and Gupta (2011) analyzed M&A in the Indian financial sector between 1993 and 2010. The evaluation of merger and acquisition deals in the context of financial indicators served as the primary foundation for this study. The study's conclusions showed that PAT and PBDITA (profit before depreciation, interest, tax, and amortization) increased while business liquidity fell. In both pre- and post-M&A scenarios, it was observed that the interest coverage had a significant role in the return on shareholders' equity (ROE). Also, it was found that the profit difference was very significant. According to studies by Calomiris and Karenski (2000) and Caprion, mergers and acquisitions positively affect the efficiency of most banks (1999). The results of a different study by Amel et al. (2004), however, which were somewhat unexpected, showed that merger and acquisition activity does not favorably impact the efficiency of the US banking sector's performance. Instead of providing a better picture of the relationship between these variables, the results of all these investigations provided contradictory information (Merger & Acquisition and performance). Most of this research examined how detailed accounting ratios and merger and acquisition activity affected cost-effectiveness, which may be a summary of the studies (Berger & De-Young, 1997). Furthermore, specific data from the study by Kwan and Elsenbeis (1999) indicates improved efficiency and decreased costs in scarcity.

The implications of M&A on the operational success of Nigerian banks between 1995 and 2012 were recently examined by Akpan et al. (2018). They detect a definite improvement in investment banks after witnessing M&A. Similar findings are made by Abdou et al. (2016), who find that M&A helps Nigerian banks succeed financially

(Unal & Aysan, 2022). Hassen et al. (2018) looked into 60 institutions in 17 European countries between 2005 and 2013 to see how M&A affected them. They assert that M&A has a positive influence, which means it finally achieves its goals. Awan and Mahmood (2015) examine the effects of mergers and acquisitions on the performance of seven commercial banks in Pakistan between 2002 and 2011. They demonstrate a favorable impact of M&A on banks' financial performance by employing four assessment ratios, including liquidity, profitability, solvency, and investment.

A company's return on equity can be used to determine how successfully and rapidly banking reforms are consolidated and strengthened, according to a 2009 study by Badreldin & Kalhoefer. A performance improvement was seen when these businesses' performances were compared to their pre-merger performances. In their 2010 study, Mishra and Chandra examined the M&A success of Indian pharmaceutical firms. They found that the company's revenue is unaffected over the long term by mergers and acquisitions. After reviewing the available literature, Amel et al. (2004) concluded that mergers in the major industrialized countries are substantially to blame for synergies and efficiencies. It was looked at whether there was any possibility that mergers and acquisitions may help with financial problems. Cornett et al. conducted a study in 2006 to evaluate the efficiency of commercial bank mergers. They found that the merged banks' industry-adjusted running performance dramatically increased after the mergers. After pre- and post-analysis of the enterprises, Pankaj and Sushant (2011) found a positive influence on the firm's profitability, but that liquidity was frequently reduced. After studying the literature on the impact of mergers and acquisitions on organizational performance, it has been determined that there is a relationship between mergers and acquisitions and organizational performance. According to M&A studies, not all mergers and acquisitions have the same effects on the performance of the merged firms globally.

Vitale and Laux found that post-merger revenues had declined in their 2012 examination of the US banking sector, encompassing 105 M&As after 2007. The return and capital sufficiency indicators barely altered despite a minor increase in assets. Knapp and Gart (2014) examined how M&As affected banks' credit risk between 1991 and 2006. The findings showed that the loan portfolio's NPL level and loan charge-offs significantly grew during the post-merger era. The financial performance of the banks did not dramatically improve following the M&A phase, according to Abbas et al. (2015). Profitability, effectiveness, liquidity, and leverage rates all saw reductions. Lee et al. (2013) found that cost-effectiveness decreased immediately following Taiwanese banks' M&As, but that it took roughly three years to regain efficacy.

Market penetration is one of the main goals of M&A, claim Eccles et al. (1999). Businesses also consider vertical expansion when managing their sources of supply, distribution, and similar costs. According to Hubbard and Purcell (2001), M&A allows foreign investors to establish themselves in developing markets. According to Fixler and Zieschang (1993), management competence and skill are just as crucial to the success of strategies for increasing efficiency as cost restrictions. A firm can gain these skills through M&A. In light of this, Resti (1998) asserts that an M&A increases a company's profitability. Additionally, based on their larger size and greater availability of resources, these entities also achieved higher efficiency.

Several accounting methods have been used in the existing literature to evaluate the impact of mergers and acquisitions (M&A) on the financial performance of firms. According to certain studies, smaller businesses benefit more from M&A than larger ones because the latter may present more significant managerial challenges (Aysan et al., 2022). Research on M&A's effects on profitability, return on equity, and operational efficiency in the Indian financial sector, the US banking sector, and European nations have produced conflicting results, with some studies showing positive effects and others negative or neutral ones.

Studies on the performance of commercial banks in Pakistan and more recent studies on the effects of M&A on the operational success of Nigerian banks have indicated positive benefits. However, studies on the US banking industry have revealed that credit risk has grown, and post-merger revenues have decreased. The literature on the effects of M&A on organizational performance demonstrates the complexity of the link between the two and that not all M&A have an identical impact on the global performance of the merged organizations.

3. Research Methodology

There are commonly two ways to assess how a merger affects an organization's performance after an M&A activity. One compares the performance of merged enterprises before and after the merger using the operating performance technique. The share price strategy is the second approach, which assesses the effects of M&A based on the stock prices of the combined firms (Kumar, 2009). Based on preceding research methods, this study uses quantitative techniques to examine financial ratios in four areas for three years prior to the merger (including the year of the merger) and three years after the merger to evaluate the performance of the Barwa Bank (known as Dukhan Bank after the merger). The study uses quantitative research for analyzing the Barwa Bank merger case from a financial performance analysis via ratios. This research is used to detect any potential support towards the sustainable development goals. A bank merger can support the SDGs in various ways, including promoting financial stability and access to finance, supporting economic growth and job creation, contributing to environmental sustainability, and fostering social cohesion and inclusion. By bringing together the resources and expertise of two or more banks, mergers can create more resilient and efficient financial institutions that are better able to support the needs of individuals, businesses, and communities. In particular, bank mergers can enhance the provision of financial services, including credit, insurance, and investment, to underserved or marginalized segments of the population, contributing to greater financial inclusion and reducing poverty.

Additionally, mergers can support sustainable economic growth and development by providing greater access to capital, facilitating innovation and technology transfer, and promoting responsible lending and investment practices. Finally, bank mergers can contribute to the achievement of environmental and social objectives by incorporating environmental and social considerations into their business models and practices, supporting sustainable infrastructure and green finance, and engaging in community development and corporate social responsibility initiatives. Below is a discussion of the four categories and particular ratios used in this research.

3.1. Liquidity Ratios

The term "liquidity" refers to a bank's capability to fulfill its short-term obligations promptly and effectively. Multiple liquidity indicators are commonly employed in the relevant literature. For instance, the current ratio is calculated by dividing a bank's assets by its current obligations. This ratio reflects the bank's capacity to meet its short-term commitments, including claims against current and savings accounts, short-term borrowings from other banks, regulatory reserves with the central bank, payroll, and employee benefits. It is generally believed that a firm's liquidity will improve after a merger or acquisition due to its increased ability to satisfy current obligations with current assets. In this study, the bank's liquidity is evaluated using three ratios: the loan-to-deposit ratio (LDR), which measures a bank's liquidity by comparing its total loans to total deposits during a specific period. The LDR can indicate a bank's capacity to handle loan losses and customer withdrawals.

1) Loan to Deposit Ratio (LDR)

The loan-to-deposit ratio measures a bank's liquidity by comparing all its loans to its deposits for the same period. A bank's loan-to-deposit ratio provides insight into its ability to manage loan losses and customer withdrawals (Suroso, 2022). Banks in the Qatari financial system often have similar LDR ratios. Therefore, there is no expectation for LDR to change significantly in the years after the merger.

$$LDR = \frac{\text{Total Loans}}{\text{Total Deposits}}$$

2) Cash to Assets Ratio (CTA)

The cash-asset ratio is another monetary indicator of a bank's liquidity. This metric is increasingly frequently employed to assess banks and investment funds. If a sizable portion of a bank's assets is stored in cash, the management may not be using all the capital at their disposal to invest. Returns will likely suffer as a result, while

this may be the management's prediction of how the financial markets will evolve (Akinroluyo, 2022). Given that the acquiring entity has a higher position in cash holding, the CTA ratio is expected to rise in the post-merger era.

$$CTA = \frac{Cash + Cash Equivalents}{Total Assets}$$

3) Interest Expense to Total Funds (IETF)

When assessing a bank's liquidity status, it is critical to consider the proportion of interest received to total funds. It is possible to compare annual costs and costs with other banks to understand how cost-effectively different banks operate (Austein & Wijyen, 2005). Suppose the acquiring bank has a higher proportion of deposits, which generally have a lower cost of funds, than the acquired bank. In that case, the merged bank's cost of funds may decrease, resulting in a lower Interest Expense to Total Funds ratio, which is the expected situation for the results of this paper.

$$IETF = \frac{Interest Expense}{Total Funds}$$

3.2. Investment Ratios

Investment ratios are financial metrics investors utilize to evaluate a bank's ability to generate a profitable and favorable return. Shareholders scrutinize different banks while selecting a suitable investment option based on their objectives. The significance of investment ratios extends beyond regular shareholders, as analysts, competitors, and potential investors also pay close attention to them.

1) Earnings Per Share (EPS)

The earnings per share ratio is a crucial measure that analysts and traders use to determine a bank's financial health. The EPS ratio shows the net income made per share if all profits were distributed to shareholders (Kumar, 2017). In a bank merger, the combined entity's earnings may increase due to synergies and cost savings resulting from the merger, which could result in higher EPS. On the other hand, if the merger involves issuing new shares to finance the deal, the EPS may decrease because the number of outstanding shares has increased. Barwa Bank's merger has resulted in synergy and another layer of trust, which is expected to increase EPS in the post-merger performance.

$$EPS = \frac{Net Income available to Shareholders}{Number of Shares Outstanding}$$

2) Dividend Payout Ratio (DPR)

The amount of dividend paid out to shareholders concerning the overall amount of net income the bank earns is known as the dividend payout ratio. In other words, the dividend payout ratio calculates what portion of net revenue is distributed as dividends to shareholders (Rahayuningtyas, 2014). If the merged bank has a higher DPR than one or both of the banks prior to the merger, the DPR of the merged entity may increase. On the other hand, if the merging banks have lower DPRs, the merged entity's DPR may decrease. Given these facts, DPR is expected to rise.

$$DPR = \frac{Total Dividend}{Net Profit After Tax}$$

3) Dividend Cover Ratio (DCR)

A vital investor ratio called dividend cover compares the bank's net revenue to the dividend paid to determine how many dividends it can distribute to its shareholders. This merely represents the bank's capacity to distribute dividends to stockholders out of the attributable profit (Rahayuningtyas, 2014). If the merger results in a larger bank with increased earnings, the DCR may improve. The merged entity would have a more extensive income base to cover its debt obligations. On the other hand, if the merger results in increased debt levels or lower earnings, the DCR may worsen. As Dukhan bank has increased earnings compared to pre-merger reports, DCR is also expected to rise.

$$DCR = \frac{\text{Net Profit After Tax}}{\text{Total Dividend}}$$

3.3. Solvency Ratios

Solvency is the ability of a bank to meet its future financial obligations. Solvency is essential to the bank's continued existence since it ensures its ability to conduct business soon. The ability of the bank to pay its long-term responsibilities, whether separate or combined obligations, including those owing to linked firms, is most closely associated with the concept of solvency. For a bank to be viable, it must have more assets than liabilities. Solvency determinants are a variety of variables that have been discovered to be regularly employed in the relevant literature. For instance, the debt-to-equity ratio is the most crucial metric to use when determining insights into the ratio of debt financing to equity financing used to obtain and maintain bank assets. In this study, we measured the solvency of banks through the following three ratios:

1) Debt to Equity Ratio (DER)

The debt-to-equity ratio, also known as the "debt-equity ratio," "risk ratio," or "gearing ratio," is a leverage ratio that computes how much the total amount of debt and financial obligations weigh against the total amount of shareholders' equity (Kumar, 2017). The debt-to-equity ratio employs total equity as a denominator instead of the debt-assets ratio, which uses total assets. This ratio shows how much debt or equity funding is weighted in a bank's capital structure. As with every merger, a portion of the acquisition has been made with debt financing, and the rest is on equity financing. Therefore, the additional debt is expected to raise the DER ratio in the short term after the merger.

$$DER = \frac{\text{Total Debt}}{\text{Total Equity}}$$

2) Capital Adequacy Ratio (CAR)

The capital adequacy ratio gauges a bank's capital availability as a proportion of its risk-weighted loan exposures. The capital adequacy ratio also referred to as the capital-to-risk weighted assets ratio (CRAR), is used to safeguard depositors and support the global financial system's security and effectiveness. Tier-1 capital, which can absorb losses without forcing a bank to stop operating, and tier-2 capital, which can absorb losses in the event of a winding-up but offers less security to depositors, are the two kinds of capital that are measured. This research defines *regulatory capital* as the sum of tier-1 and tier-2 capital (Abusharba et al., 2013). After a healthy merger, the size of the merged entity increases significantly, increasing the capital as well. Therefore, with the scale effect, CAR is often expected to rise.

$$CAR = \frac{\text{Regulatory Capital}}{\text{Risk Weighted Assets}}$$

3) Debt to Asset Ratio (DAR)

A financial indicator called the debt-to-asset ratio can be used to determine how much debt is being used to fund a bank's activities. It is just one of the numerous leverage ratios that can be used to comprehend the capital framework of a bank. A bank's funded debt, called interest-bearing liabilities, determines the debt-to-asset ratio. The ratio excludes total liabilities like accounts payable. It refers to real credit given by direct lenders for interest obligations such as bonds, term loans from a commercial bank, or subordinated debt (Andhani, 2019). Similar to DER, DAR is also expected to rise in the short term after the merger.

$$DAR = \frac{\text{Total Funded Debt}}{\text{Total Assets}}$$

3.4. Profitability Ratios

The ability of a bank to generate profits when compared against its outlays and other associated costs over a specific time frame defines its profitability. Profitability ratios gauge how effectively a business uses its resources and

manages its costs to produce a respectable rate of return. This research examined profitability at the levels of return on equity, return on assets, and net interest margin. The following variables have thus been evaluated:

1) *Return on Equity (ROE)*

Return on equity determines a bank's profitability and effectiveness at turning a profit. A higher return on equity indicates that the management of a bank is more effective at producing revenue and growth from its equity financing (Ichsani & Suhardi, 2015).

$$ROE = \frac{\text{Net Profit After TAX}}{\text{Average Shareholders Equity}}$$

2) *Return on Assets (ROA)*

The return on assets shows how much profit a bank can make from its assets. Return on assets, in other terms, gauges how effectively a bank's management generates profit from the resources or assets listed on its balance sheet (Ichsani & Suhardi, 2015).

$$ROA = \frac{\text{Net Profit After Tax}}{\text{Total Assets}}$$

3) *Efficiency Ratio (ER)*

The efficiency ratio is frequently employed to evaluate how effectively a company uses its internal assets and liabilities. An efficiency ratio has a particular meaning in the banking sector. Non-interest expenses divided by income are a measure of a bank's efficiency. This enables analysts to evaluate the performance of commercial and investment banks because it demonstrates how well the bank's managers manage their overhead (or "back office") costs (Ichsani & Suhardi, 2015).

$$ER = \frac{\text{Operating Expense}}{\text{Total Income}}$$

A healthy bank merger may result in improved financial performance and higher shareholder returns, which could increase ROA, ROE, and ER. This could occur if the merger creates economies of scale, expands the bank's customer base, or enhances the bank's ability to generate revenue. The Barwa bank merger is also expected to raise these ratios altogether.

4. Results and Discussion

The study's findings have been discussed in the ensuing paragraphs, and critical information is presented in tables 1 to 8. In total, 12 ratios significant to the banking industry were calculated, i.e., three from each category. The findings and analysis of this study have been contrasted with some earlier research on the same subject.

4.1. Liquidity Ratios

Table 1 reflects the critical financial data extracted from the audited financial statements, essential to calculate the liquidity ratios of the bank over six years period.

Table 1. Financial Data for Liquidity Ratios

	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
<i>Total Loans</i>	31,676,882	27,756,699	51,924,104	58,536,992	75,221,707	75,676,514
<i>Total Deposits</i>	26,469,886	26,033,499	47,878,014	53,881,539	77,426,227	74,545,206
<i>Cash & Cash Equivalents</i>	2,922,346	2,895,115	3,758,677	6,651,735	9,303,335	4,538,555
<i>Total Assets</i>	48,637,154	44,361,540	77,130,692	86,296,621	110,727,154	106,276,016
<i>Interest Expense</i>	910,949	1,051,120	1,448,975	1,065,911	1,200,712	3,041,636
<i>Total Funds</i>	38,442,457	33,776,451	58,495,071	65,493,805	87,980,548	81,164,964

As reflected in Table 2, the liquidity ratios have only mildly improved in the post-merger period. The LDR represents the disparity between a bank's total loans and deposits. The bank may not have enough liquidity to meet unexpected funding needs if the ratio is too high. Nevertheless, if the percentage is too low, the bank might not make as much money as it could. According to Feroz et al. (2003), 80% to 90% is the optimal LDR. However, the LDR has been over 100% for all years except in 2021, indicating liquidity management discrepancies.

Similarly, CTA and IETF have not shown any significant change after the merger. As the data began in 2017, one must remember that this is the starting year of the Qatari blockade. The Qatar blockade, which began in 2017 and resulted in a diplomatic crisis in the Gulf region, significantly impacted the Qatari economy, including the country's banking sector. One significant effect of the blockade on Qatari banks was a decrease in their customer deposits, which decreased the Cash to Total Assets (CTA) ratio. This decrease in CTA was partly due to a decrease in the banks' access to foreign funds, which negatively impacted on their International Equity to Total Funds (IETF) ratio.

Additionally, the Loan Deposit Ratio (LDR) of Qatari banks increased as they faced difficulties in obtaining external funding and had to rely more heavily on customer deposits to fund their loan portfolios. Despite these challenges, Qatari banks have taken steps to manage their liquidity and maintain their financial stability in the face of the ongoing blockade. Overall, the blockade would be the main reason for limited financial ratio improvement despite the healthy performance.

Table 2. Liquidity Ratios

	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
<i>LDR</i>	1.197	1.066	1.085	1.086	0.972	1.015
<i>CTA</i>	0.060	0.065	0.049	0.077	0.084	0.043
<i>IETF</i>	0.024	0.031	0.025	0.016	0.014	0.037

Movement of liquidity ratios over the six-year period is graphically illustrated in figure 1.

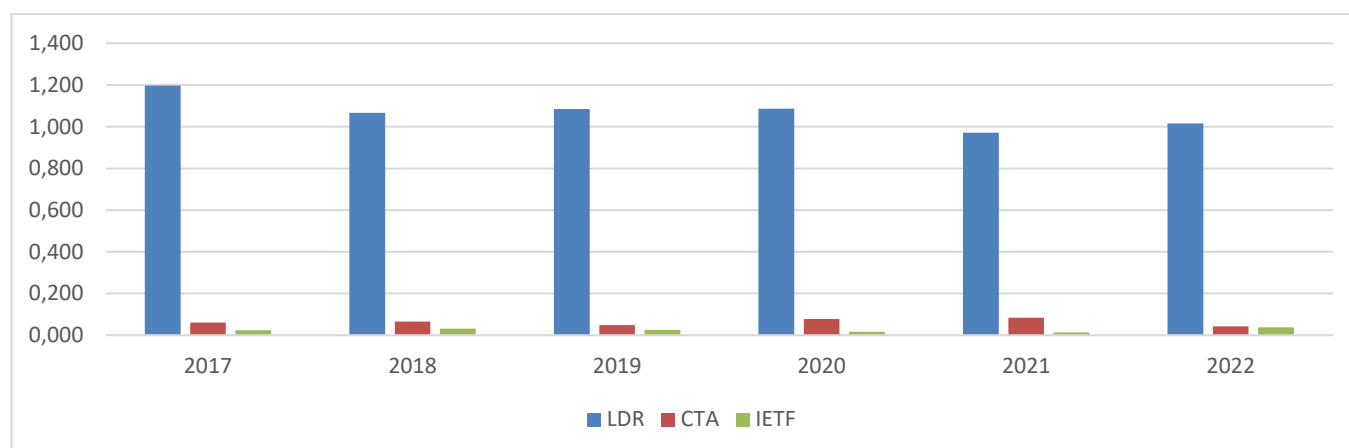

Figure 1. Liquidity Ratios

4.2. Investment Ratios

Table 3 displays the vital financial information that was taken from the audited financial statements and used to determine the bank's investment ratios over a six-year period.

Table 3. Financial Data for Investment Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>NPAT</i>	754,324	764,966	765,052	566,608	1,193,393	1,553,069
<i>Total Income</i>	2,248,589	2,311,961	3,275,316	3,788,540	4,050,472	4,451,524
<i>Total Dividend</i>	414,600	444,200	520,000	520,000	727,400	831,300

The results of investment ratios are presented in Table 4. Investment ratios have also been largely indifferent despite the merger activity, except for EPS, which dipped in 2019, the year of the merger, and 2020, i.e., the first-year post-merger. The main reason behind this decline was the increase in shares and shareholders and the decline in net profit resulting from an increase in non-operating expenses.

Table 4. Investment Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>EPS</i>	2.54	2.58	1.69	1.09	2.23	2.27
<i>DPR</i>	0.55	0.58	0.68	0.92	0.61	0.54
<i>DCR</i>	1.82	1.72	1.47	1.09	1.64	1.87

Figure 2 graphically depicts the movement of the investment ratios over the six-year timeframe.

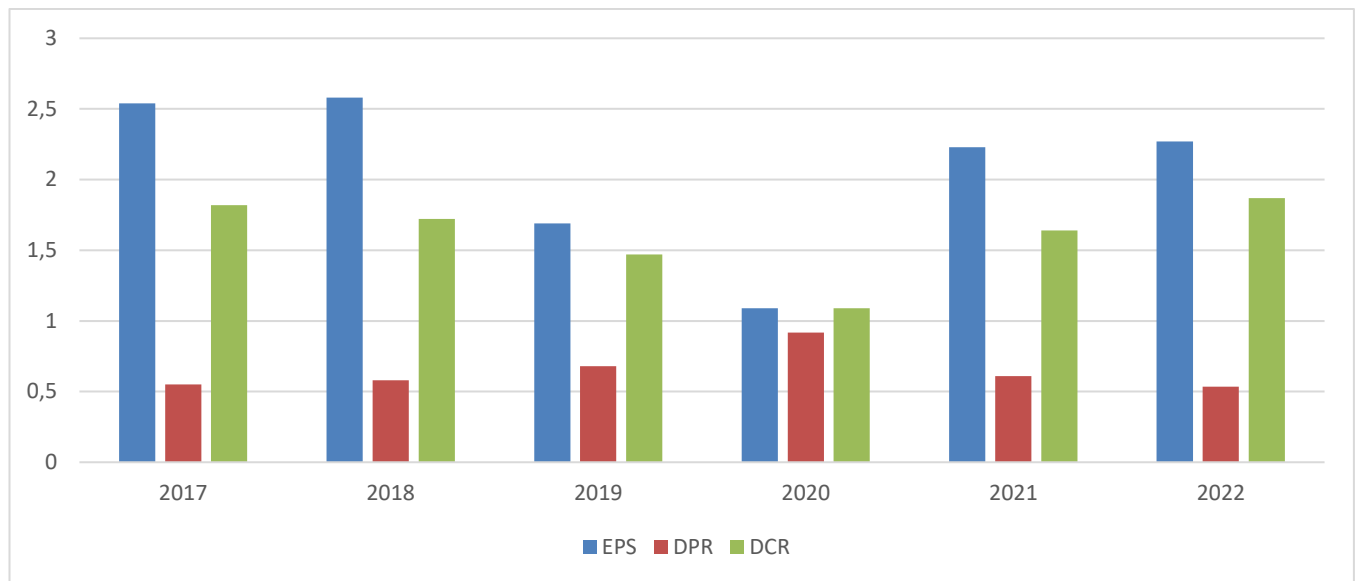

Figure 2. Investment Ratios

4.3. Solvency Ratios

The significant financial data that was extracted from the audited financial statements and applied to calculate the bank's solvency ratios over a six-year timeframe is shown in Table 5.

Table 5. Financial Data for Solvency Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Total Debt	38,442,457	33,776,451	58,495,071	65,493,805	87,980,548	81,164,964
Equity	7,621,609	6,750,059	11,504,446	11,504,038	13,986,561	14,336,052
Risk Weighted Assets	36,719,685	35,476,865	57,280,962	65,091,233	70,985,325	73,065,442
Total Regulatory Capital	6,420,808	5,935,586	10,053,218	10,664,738	13,056,588	13,354,889
Total Funded Debt	38,442,457	33,776,451	58,495,071	65,493,805	87,980,548	81,164,964
Total Assets	48,637,154	44,361,540	77,130,692	86,296,621	110,727,154	106,276,016

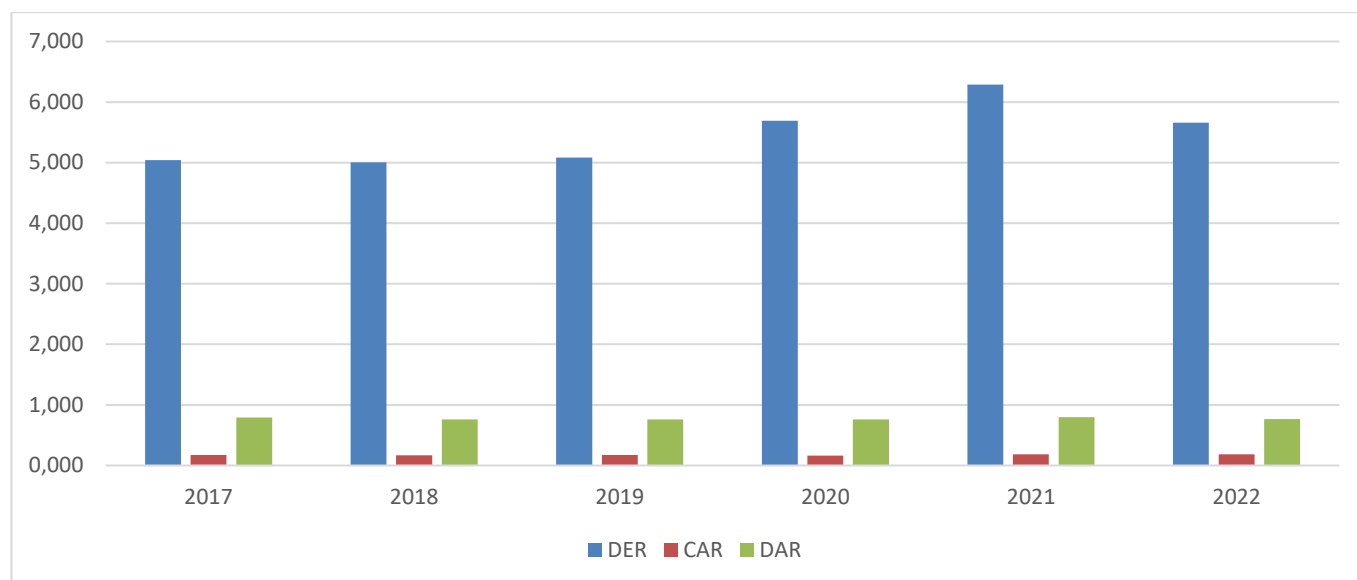
As evident from table 6, the bank's solvency situation has slightly deteriorated, particularly the DER, which is a risk indicator for banks. Fridson & Alvarez (2011) have concluded that banks are more solvent if their solvency ratio is higher. However, as Kumar (2009) suggested, this might be because of the heavier debt load than in the pre-M&A situation.

The solvency ratio performance of Dukhan bank following the merger in 2020 may be due to several factors. The strategic measures the bank's management took to strengthen its solvency position, such as lowering non-performing loans and raising its capital adequacy ratio, could be one cause. The nation's economic circumstances, such as interest rates, inflation, and other macroeconomic variables that might have impacted the bank's performance, could also play a role.

Table 6. Solvency Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>DER</i>	5.044	5.004	5.085	5.693	6.290	5.662
<i>CAR</i>	0.175	0.167	0.176	0.164	0.184	0.183
<i>DAR</i>	0.790	0.761	0.758	0.759	0.795	0.764

The change in the solvency ratios over a six-year period is schematically shown in Figure 3.

Figure 3. Solvency Ratios

4.4. Profitability Ratios

Table 7 displays the important financial information that was taken from the audited financial statements and used to determine the bank's profitability ratios over a five-year period.

Table 7. Financial Data for Profitability Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>NPAT</i>	754,324	764,966	765,052	566,608	1,193,393	1,553,069
<i>Average Shareholders' Equity</i>	7,442,411	7,185,834	9,127,253	11,504,242	12,745,300	14,161,307
<i>Total Assets</i>	48,637,154	44,361,540	77,130,692	86,296,621	110,727,154	106,276,016
<i>Operating Expenses</i>	508,522	495,821	715,517	748,583	782,114	750,344
<i>Total Income</i>	2,248,589	2,311,961	3,275,316	3,788,540	4,050,472	4,451,524

Table 8 results confirmed an insignificant difference between pre- and post-merger profitability for the bank. This suggests that there has not been a discernible variation in the banks' overall financial performance between the pre- and post-merger periods. Abbas et al. (2015) also concluded that merger activity does not significantly change the financial performance of banks.

According to the data supplied, the profitability ratios of Dukhan Bank have had a variable response to the merger. Over time, the return on equity (ROE) ratio has changed, reaching a high of 10.6% in 2018 and a low of 4.9% in 2020 before edging up to 11.0% in 2022. The return on assets (ROA) ratio has also changed, peaking at 1.7% in 2018

and declining to 0.7% in 2020 before rising to 1.5% in 2022. The efficiency ratio (ER), which ranged from 19.3% in 2021 to 22.6% in 2017, with a low of 16.9% in 2022, has been comparatively constant.

Many variables, including changes in interest rates, the creditworthiness of loans, and non-interest income, can be blamed for the variations in ROE and ROA. Profitability ratios can be negatively impacted by a drop in interest rates or a rise in non-performing loans, or an increase in interest rates can positively impact them. The bank has successfully managed its operating expenses concerning its revenue, as seen by the constant ER.

Although the profitability ratios have changed, Dukhan Bank's performance has been broadly consistent since the merger. Profitability ratios should be examined in conjunction with other financial measures to thoroughly evaluate the bank's financial health because various internal and external factors can influence them.

Several factors, like the COVID-19 epidemic and the Qatari blockade, could impact the profitability ratios for Dukhan Bank following the merger.

The negative impact of the COVID-19 pandemic on the general economic activity and financial markets, which resulted in a drop in profitability, may be responsible for the decrease in ROE and ROA ratios in 2020 and 2021. A decline in equity as a percentage of total assets can bring about a lower ER ratio in 2021.

Also, as it may have affected trade and investment flows, the Qatar blockade may have contributed to the lower profitability ratios in 2020 and 2021 by slowing down the nation's economic activity. The impact of the blockage may be shown in the total income decline in 2020 compared to 2019, while some recovery may be indicated by the increase in 2021.

It is crucial to remember that various variables, including market conditions, legislative changes, and macroeconomic trends, can impact a bank's profitability ratios. A more thorough examination would be needed to pinpoint the precise causes of the observed changes.

Table 8. Profitability Ratios

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ROE	0.101	0.106	0.084	0.049	0.094	0.110
ROA	0.016	0.017	0.010	0.007	0.011	0.015
ER	0.226	0.214	0.218	0.198	0.193	0.169

Figure 4 visually depicts how the profitability ratios adjusted over a six-year span.

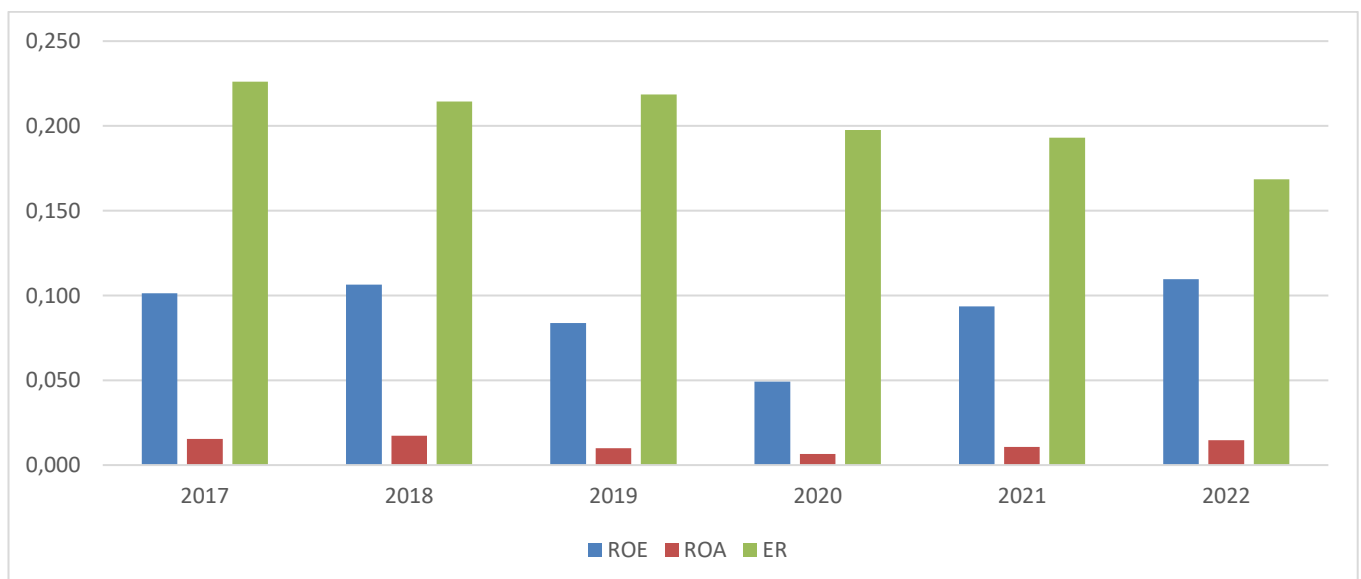

Figure 4. Profitability Ratios

4.5. Discussion and Effects on SDG Strategy

This merger in Qatar has the potential to positively contribute to the United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs) through various channels. Firstly, a merger can enhance financial stability and resilience of the consolidated entity, which aligns with SDG 16: "Peace, Justice and Strong Institutions." A more stable and robust financial institution resulting from a merger can contribute to a stable financial system in Qatar, promoting economic growth and reducing risks associated with financial instability (Aysan & Unal, 2023).

Secondly, a bank merger can lead to increased operational efficiencies and cost savings, which can contribute to SDG 9: "Industry, Innovation, and Infrastructure." Mergers can create synergies and economies of scale, resulting in improved operational effectiveness, streamlined processes, and enhanced technological capabilities. These efficiencies can lead to increased investment in innovative solutions and improved infrastructure, which can further support economic growth and development in Qatar.

Furthermore, a bank merger can enhance corporate governance and transparency, aligning with SDG 16. Merged entities can implement robust corporate governance practices, including risk management, accountability, and transparency, which can contribute to a more stable and resilient financial system, fostering investor confidence and sustainable business practices.

Finally, a bank merger can also contribute to SDG 17: "Partnerships for Goals." The consolidation of banks can result in stronger financial institutions that are better positioned to engage in partnerships with various stakeholders, including other financial institutions, governments, civil society organizations, and international organizations, to collectively work towards achieving the SDGs in Qatar.

In conclusion, the discussed merger case has the potential to contribute positively to several SDGs, including SDG 1, SDG 5, SDG 8, SDG 9, SDG 16, and SDG 17, through enhanced financial stability, operational efficiencies, inclusive financial services, gender equality, improved governance, and partnerships for sustainable development. However, the actual impact of a bank merger on the SDGs would depend on the specific context, strategies, and actions undertaken by the merged entity to align with and prioritize these goals. Further research and monitoring of the outcomes of bank mergers in Qatar would be necessary to assess their actual contributions to the SDGs.

Financial robustness, resulting from this merger, can contribute significantly to the achievement of several Sustainable Development Goals (SDGs) established by the United Nations.

Firstly, financial robustness achieved through a bank merger can contribute to SDG 8: "Decent Work and Economic Growth." A financially robust and stable bank can support economic growth and development by providing a reliable source of financing for businesses and individuals, facilitating investment, and promoting entrepreneurship (Aysan & Unal, 2023). This can create job opportunities, generate income, and contribute to overall economic prosperity, which aligns with SDG 8's objective of fostering sustained, inclusive, and sustainable economic growth.

Secondly, financial robustness can contribute to SDG 9: "Industry, Innovation, and Infrastructure." A merged bank with increased financial resources and technological capabilities can invest in innovation, research, and development of new financial products, services, and infrastructure. This can contribute to the advancement of the financial industry, promote technological innovation, and improve financial inclusion, thereby supporting the development of resilient and sustainable infrastructure, which is a key target of SDG 9 (Abbas et al., 2014).

Additionally, financial robustness can contribute to SDG 17: "Partnerships for the Goals." A merged bank can leverage its increased size and resources to engage in partnerships with various stakeholders, including other financial institutions, governments, civil society organizations, and international organizations, to collectively work towards achieving the SDGs. This can foster collaborative efforts, knowledge sharing, and resource mobilization, which are essential elements of SDG 17's call for global partnerships to achieve the SDGs.

In summary, financial robustness resulting from M&As can have positive contributions to multiple SDGs, including SDG 1, SDG 8, SDG 9, SDG 16, and SDG 17. Through supporting economic growth, promoting innovation and

infrastructure, reducing poverty, enhancing governance, and fostering partnerships, a financially robust merged bank can play a significant role in advancing sustainable development in Qatar and contributing to the achievement of the SDGs. However, it is important to note that the actual impact of a bank merger on the SDGs would depend on the specific strategies, actions, and implementation of sustainable practices by the merged entity, which would require further research, monitoring, and evaluation.

4.6. Contributions from a Maqasid al-Shariah Perspective

The Maqasid al-Shariah, or the higher objectives of Islamic law, provide a comprehensive framework for evaluating the positive contributions of bank mergers in Qatar to the Sustainable Development Goals (SDGs) from an Islamic perspective (Abbas et al., 2014).

One key principle from a Maqasid perspective is justice. Bank mergers should promote equitable access to financial services, ensuring that the benefits of mergers are distributed fairly among stakeholders, including customers, employees, shareholders, and local communities. This can be evaluated by assessing the impact of bank mergers on financial inclusion, affordability, and accessibility of banking services, as well as the fairness of distribution of benefits among different stakeholders.

Another principle is welfare. Bank mergers should contribute to the economic welfare and well-being of individuals and communities by promoting sustainable economic growth, job creation, and poverty alleviation. This can be evaluated by assessing the impact of bank mergers on economic indicators such as GDP growth, employment generation, and poverty reduction, and examining the extent to which merged banks support the financial needs of individuals and businesses in a sustainable manner (Abbas et al., 2014).

Sustainability is also a crucial principle. Bank mergers should promote environmentally sustainable practices and contribute to the protection of the environment, including natural resources, ecosystems, and biodiversity. This can be assessed by evaluating the environmental policies, practices, and performance of merged banks, including their commitment to responsible lending, investment in environmentally friendly projects, and implementation of sustainable business practices (Knapp & Gart, 2014).

Ethical conduct is another important consideration. Bank mergers should adhere to ethical principles and values in their business operations, including transparency, accountability, and social responsibility. This can be evaluated by examining the corporate governance practices of merged banks, their commitment to ethical conduct, and their engagement in socially responsible initiatives that benefit the society at large.

Social cohesion is also a relevant principle. Bank mergers should promote social cohesion and harmony within communities by supporting inclusive and socially responsible practices that foster social integration, diversity, and inclusivity. This can be assessed by evaluating the impact of bank mergers on social indicators such as community engagement, stakeholder participation, and support for social initiatives that contribute to social cohesion and inclusivity (Bindabel et al., 2017).

In conclusion, evaluating the positive contributions of bank mergers in Qatar to the SDGs from a Maqasid perspective involves assessing their adherence to the principles of justice, welfare, sustainability, ethical conduct, and social cohesion. By promoting these principles in the context of bank mergers, Qatar can ensure that the resulting financial institutions contribute to the overall well-being and sustainable development of the society in line with Islamic values and the broader goals of the SDGs.

4.7. Policy Recommendations

Based on the potential positive contributions of a bank merger to the Sustainable Development Goals (SDGs), the following policy recommendations can be proposed:

Promote Financial Inclusion: The merged bank should prioritize efforts to promote financial inclusion by ensuring access to affordable and accessible financial services for all segments of society, including underserved and

vulnerable populations. This can be achieved through innovative product offerings, digital financial services, and partnerships with local communities and stakeholders.

Foster Innovation and Technology Adoption: The merged bank should invest in research and development of innovative financial products and services, as well as adopt advanced technologies to enhance operational efficiency, risk management, and customer experience. This can include leveraging fintech partnerships, promoting digital payments, and utilizing data analytics for informed decision-making (Knapp & Gart, 2014).

Strengthen Corporate Governance: The merged bank should prioritize good corporate governance practices, including transparency, accountability, and risk management, to ensure sound and responsible financial management. This can include establishing robust risk management frameworks, conducting regular audits, and adhering to international best practices in corporate governance.

Support Sustainable Economic Growth: The merged bank should prioritize financing and supporting sustainable economic sectors, such as renewable energy, green infrastructure, and social enterprises, to contribute to Qatar's economic diversification and environmental sustainability goals (Bindabel et al., 2017). This can involve developing dedicated financing programs, offering preferential rates for sustainable projects, and incorporating environmental, social, and governance (ESG) considerations in lending and investment decisions.

Foster Partnerships for SDG Alignment: The merged bank should actively engage in partnerships with other financial institutions, government entities, civil society organizations, and international organizations to collectively work towards achieving the SDGs in Qatar. This can include joint initiatives for capacity-building, knowledge sharing, and collaborative projects that address social, economic, and environmental challenges.

Monitor and Report SDG Progress: The merged bank should establish a robust system for monitoring, measuring, and reporting its progress towards contributing to the SDGs. This can involve setting clear targets and indicators aligned with the SDGs, conducting regular impact assessments, and transparently reporting on the bank's SDG-related initiatives, outcomes, and challenges.

Engage Stakeholders in Decision-Making: The merged bank should actively engage relevant stakeholders, including customers, employees, shareholders, and local communities, in the decision-making processes related to sustainable development initiatives. This can involve soliciting feedback, conducting stakeholder consultations, and incorporating diverse perspectives to ensure inclusive and participatory decision-making (Knapp & Gart, 2014).

In conclusion, implementing these policy recommendations can help ensure that a bank merger in Qatar contributes positively to the SDGs, aligning the merged bank's operations with Qatar's sustainable development priorities and supporting the country's progress towards achieving the SDGs by 2030.

5. Conclusion and Limitations

Globally, M&A between banks has become increasingly prevalent. Bank M&A has frequently been influenced by policies for revamping the banking sector in many developing economies to enhance financial system stability. Despite the scant proof that M&A can improve banks' performance, this is true. In light of this, this research aimed to conduct a comparative analysis of the effects of pre- and post-M&A on the financial performance of the first bank that went under the merger process three years prior and three years' post-merger. The results indicate that the experience of M&A has an insignificant effect on the banks' liquidity, profitability, solvency, and investment.

The findings of this study are comparable to those of Abbas et al. (2015) investigation into the financial performance of Pakistani banks, which found no discernible difference between the pre-and post-merger financial performance of banks. However, where studies by Berger & Humphrey (1992), Abbas et al. (2014), and Mantravadi & Reddy (2008) indicated a decline in financial performance after M&A, other studies, such as Caprion (1999), Calomiris & Karenski (2000), and De Nicolo et al. (2003), have reported an improvement in the financial performance after M&A.

It is advised that policymakers and regulators consider developing policies that encourage consolidation within the banking sector in Qatar in light of this research's findings. Banks' performance, effectiveness, and liquidity may increase due to mergers and acquisitions, which could eventually be advantageous to the entire economy. In order to increase transparency and comparability among banks, governments should also promote the implementation of standardized financial reporting systems and disclosure criteria.

This study's policy implications include the requirement for continuous monitoring and evaluation of Qatar's banking sector. Frequent evaluations of bank performance, financial stability, and risk management procedures can assist in pinpointing problem areas and make sure that the sector is still able to withstand possible shocks. Also, governments ought to think about taking action to assist smaller banks that might struggle to compete with bigger, more established banks (Aysan et al., 2022).

Some areas of research could build on the findings of this analysis in terms of future investigations. Investigating how other macroeconomic factors, such as variations in interest rates or inflation, affect the financial performance of banks in Qatar is one possible line of inquiry. Examining the performance of other banks in the area and contrasting their financial ratios with those of Dukhan Bank could be another subject for future research. This could assist in discovering trends and patterns that are particular to Dukhan Bank and offer a broader view of the performance of banks in the Qatari banking sector (Calomiris & Karenski, 2000).

Furthermore, a more thorough examination of Dukhan Bank's activities might reveal some underlying causes of poor financial performance. For instance, a review of the bank's lending portfolio could show which economic sectors are fueling loan growth and whether the bank's lending policies are long-term viable. The bank's cost structure may also offer the potential for cost savings, which could eventually lead to higher profitability. Researchers could get a more nuanced picture of the elements influencing Dukhan Bank's financial performance and pinpoint specific areas for improvement by performing more in-depth examinations of particular components of the bank's operations.

In conclusion, Dukhan Bank merger has the potential to positively contribute to the Sustainable Development Goals (SDGs) through various means such as enhanced financial robustness, increased access to finance, innovation and technology adoption, sustainable financing, strong corporate governance, partnerships for SDG alignment, and stakeholder engagement. By prioritizing sustainable practices, the merged bank can play a critical role in promoting inclusive economic growth, social development, and environmental sustainability in Qatar.

There are several potential areas for future research related to the positive contributions of bank mergers in Qatar to the Sustainable Development Goals (SDGs).

One area of research could focus on conducting impact assessments to evaluate the actual impact of bank mergers on the SDGs in Qatar using quantitative and qualitative research methods. Such assessments can help measure the outcomes and impacts of merged banks on various SDG targets, such as financial inclusion, innovation, sustainable financing, and stakeholder engagement (Aysan et al., 2022).

Another area of research could explore stakeholder perspectives and perceptions on the positive contributions of bank mergers to the SDGs. This can involve qualitative research methods such as interviews, focus groups, and surveys to understand stakeholder perceptions, expectations, and experiences related to SDG-aligned banking practices. Understanding stakeholder perspectives can provide insights into the effectiveness and relevance of bank mergers in promoting SDG alignment from different stakeholder viewpoints, including customers, employees, shareholders, local communities, and government entities.

Comparative studies can provide valuable insights into best practices, lessons learned, and potential transferable strategies for promoting SDG alignment in the context of bank mergers. Researchers can benchmark the performance of bank mergers in Qatar against similar experiences in other countries or regions to identify similarities, differences, and potential strategies for promoting sustainable banking practices.

Long-term sustainability is another area that can be explored in future research related to bank mergers and the SDGs (Bindabel et al., 2017). This can involve assessing the resilience of SDG-aligned practices in merged banks to external shocks, evaluating their financial performance over time, and identifying challenges and opportunities for sustaining SDG-aligned practices over the long term.

The role of technology and innovation in driving positive contributions of bank mergers to the SDGs can also be an interesting area of research. This can involve studying the adoption and impact of fintech, digital financial services, and other technological innovations in promoting financial inclusion, enhancing operational efficiency, and supporting sustainable financing practices (Aysan et al., 2022).

Lastly, conducting research to evaluate the long-term impact of bank mergers on the SDGs can provide insights into the sustained contribution of merged banks to specific SDG targets over time. This can help identify strategies to maximize the positive impact of bank mergers on the SDGs in the long run.

By conducting research in these areas, we can further enhance our understanding of the potential positive contributions of bank mergers to the SDGs in Qatar and identify strategies for promoting sustainable banking practices that align with Qatar's sustainable development agenda.

Overall, Dukhan bank merger in Qatar has the potential to be a catalyst for positive change and contribute significantly to the country's sustainable development agenda. By aligning their operations with the SDGs and adopting responsible business practices, the merged bank can create a positive impact on society while generating long-term value for all stakeholders involved.

References

- Abbas, Q., Hunjra, A. I., Azam, R. I., Ijaz, M. S., & Zahid, M. (2014). Financial performance of banks in Pakistan after Merger and Acquisition. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 4(13), 1-15.
- Abbas, Q., Hunjra, A., Saeed, R. Ehsan U. & Ijaz, M. (2015). Analysis of Pre and Post Merger and Acquisition Financial Performance of Banks in Pakistan. *Information Management and Business Review*, 6(4), 177-190.
- Abdou, H., Agbeyo, B., Jones, K., & Sorour, K. (2016). The impact of M&A on the Nigerian financial market: A pre-post analysis. *Investment Management and Financial Innovation*, 13(1), 138-150.
- Abubakar, J., AlQashouti, B., Aysan, A., & Unal, I. M. (2022). Is Islamic Finance A Panacea for Global Economic Disruptions after COVID-19 Outbreak?. Available at SSRN 4085941.
- Abusharba, M. T., Triyuwono, I., Ismail, M., & Rahman, A. F. (2013). Determinants of capital adequacy ratio (CAR) in Indonesian Islamic commercial banks. *Global review of accounting and finance*, 4(1), 159-170.
- Akinroluyo, B. I. (2022). Capital Adequacy and Deposit Money Bank's Return On Asset (Roa) In Nigeria. *Finance & Accounting Research Journal*, 4(1), 1-13.
- Akpan, M. N. U., Aik, N. C., Wanke, P. F., & Chau, W. H. (2018). Exploring the long-term trade-off between efficiency and value creation in horizontal M&As: Evidence from Nigeria. *African Journal of Economic and Management Studies*, 9(2), 130-147.
- Amel, D., Barnes, C., Panetta, F. & Salleo, C. (2004). Consolidation & efficiency in the financial sector: A review of the international evidence. *Journal of Banking & Finance*, 3, 2493- 2519.
- Andhani, D. (2019). Pengaruh Debt to Total Asset Ratio (DAR) dan Debt to Equity Ratio (DER) Terhadap Net Profit Margin (NPM) Serta dampaknya terhadap Harga Saham pada Perusahaan Elektronik di Bursa Efek Tokyo tahun 2007-2016. *Jurnal SEKURITAS (Saham, Ekonomi, Keuangan Dan Investasi)*, 3(1), 45.
- Austein, R., & Wijnen, B. (2005). Structure of the IETF Administrative Support Activity (IASA) (No. rfc4071).
- Aysan, Ahmet Faruk and Unal, Ibrahim Musa (2021): A Bibliometric Analysis of Fintech and Blockchain in Islamic Finance. Forthcoming in: *Efil Journal of Economic Research*, 4(15) (1 September 2021).
- Aysan, A. F., Belatik, A., Unal, I. M., & Ettaai, R. (2022). Fintech strategies of Islamic banks: a global empirical analysis. *FinTech*, 1(2), 206-215.
- Aysan, A. F., & Unal, I. M. (2023). Challenges in Islamic Fintech and Digitalization: An Extensive Literature Review. *World Scientific Annual Review of Islamic Finance*, 1-12.

- Awan, A. G., & Mahmood, U. B. (2015). Impact of mergers and acquisitions on the performance of commercial banks in Pakistan. *Journal of Poverty, Investment and Development*, 16, 48-56.
- Badreldin, A. & Kalhoefer, C. (2009). The effect of mergers and acquisitions on bank performance in Egypt. *Journal of Management Technology*, 25, 1-15.
- Berger, A. N. & DeYoung, L. (1997). Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of Banking and Finance*, 21, 849-870.
- Bindabel, W., Patel, A., & Yekini, C. O. (2017). The challenges faced by integrating Islamic corporate governance in companies of Gulf countries with non-Islamic companies across border through merger and acquisition. *SSRN, September 2017*.
- Calomiris, C., & Karceski, J. (2000). Is the bank merger wave of the 1990s efficient? Lessons from nine case studies. In S. N. Kaplan (Ed.), *Mergers and productivity* (pp. 93-178). Chicago, USA: *University of Chicago Press*.
- Caprion, L. (1999). The long-term performance of horizontal acquisitions: *INSEAD Work Paper*, 99/24/SM, April.
- Cornett, M. M., McNutt, J. J. & Tehranian, H. (2006). Performance changes around bank mergers: Revenue enhancements versus cost reductions. *Journal of Money, Credit and Banking*, 38(4), 1013-1050.
- De Nicoló, M. G., Zephirin, M. M., Bartholomew, P. F., & Zaman, J. (2003). Bank consolidation, internationalization and conglomeration: Trends and implications for financial risk (*IMF Working Papers No. 158*). *International Monetary Fund*.
- Dukhan bank Media Center*, Dukhan Bank Discloses Its Financial Results for The Year Ending 31 December 2022 Following Successful Listing on the Qatar Stock Exchange, February 2023, Accessed in March 2023, Accessed on: <https://www.dukhanbank.com/media-center/press-release/dukhan-bank-discloses-its-financial-results-year-ending-31-december-2022%2%A0>
- Eccles, R. G., Lanes, K. L., & Wilson, T. C. (1999). Are you paying too much for that acquisition? *Harvard Business Review*, 77(4), 136-146.
- Feroz, E. H., Kim, S., & Raab, R. L. (2003). Financial statement analysis: A data envelopment analysis approach. *Journal of the Operational Research Society*, 54(1), 48-58.
- Fixler, D. J., & Zieschang, K. D. (1993). An index number approach to measuring bank efficiency: An application to mergers. *Journal of Banking & Finance*, 17(2-3), 437-450.
- Fridson, M. S., & Alvarez, F. (2011). *Financial statement analysis: A practitioner's guide* (Vol. 597). *John Wiley & Sons*.
- Hassen, T., Fakhri, I., Bilel, A., Wassim, T., & Faouzi, H. (2018). Dynamic effects of mergers and acquisitions on the performance of Commercial European Banks. *Journal of the Knowledge Economy*, 9(3), 1032-1048.
- Hubbard, N., & Purcell, J. (2001). Managing employee expectations during acquisitions. *Human Resource Management Journal*, 11(2), 17-33.
- Ichsani, S., & Suhardi, A. R. (2015). The effect of return on equity (ROE) and return on investment (ROI) on trading volume. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 211, 896-902.
- Knapp, M. & Gart, A. (2014). Post-merger changes in bank credit risk: 1991-2006. *Managerial Finance*, 40(1), 51-71.
- Kumar, R. (2009). Post-Merger Corporate Performance: An Indian Perspective. *Management Research News*, 145-157.
- Kumar, P. (2017). Impact of earning per share and price earnings ratio on market price of share: a study on auto sector in India. *International Journal of Research*, 5(2), 113-118.
- Kwan, S. H. & Eisenbeis, R. B. (1999). Mergers of publicly traded banking organizations revisited. *Economic Review*, q4, 26-37.
- Lee, T., Liang, L. & Huang, B. (2013). Do Mergers Improve the Efficiency of Banks in Taiwan? Evidence from Stochastic Frontier Approach. *The Journal of Developing Areas*, 47(1), 395-416.
- Mantravadi, P., & Reddy, A. V. (2008). Type of merger and impact on operating performance: The Indian experience. *Economic and Political Weekly*, 66-74.
- Mishra, P. & Chandra, T. (2010). Mergers, acquisitions and firms' performance: Experience of Indian pharmaceutical industry. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 3(5), 111-126.
- Pankaj, S. & Sushant, G. (2011). *Mergers and Acquisitions: A pre-post analysis for the Indian financial services sector*.
- Rahayuningtyas, S. (2014). Pengaruh Rasio-Rasio Keuangan Terhadap Dividend Payout Ratio (DPR) (Studi Pada Perusahaan Yang Listing Di BEI Tahun 2009–2011) (Doctoral dissertation, Brawijaya University).
- Resti, A. (1998). Regulation can foster mergers; can mergers foster efficiency? The Italian case. *Journal of Economics and Business*, 50(2), 157-169.

- Sherman, A. J. (2010). *Mergers & Acquisitions: From A to Z* (3rd ed.). New York, USA: AMACOM.
- Sinha, P. & Gupta, S. (2011). *Mergers and Acquisitions: A Pre-Post Analysis for the Indian Financial Services Sector*.
- Stahl, G. K., & Voigt, A. (2004). Impact of cultural differences on merger and acquisition performance: A critical research review and an integrative model. In C. Cooper, & S. Finkelstein (Eds.), *Advances in Mergers and Acquisitions* (Vol. 4, pp. 51-82). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited.
- Sufi, A. (2004). Does joint production of lending and underwriting help or hurt firms? A fixed effect approach. SSRN. November 2004.
- Suroso, S. (2022). Analysis of the Effect of Capital Adequacy Ratio (CAR) and Loan to Deposit Ratio (LDR) on the Profits of Go Public Banks in the Indonesia Stock Exchange (IDX) Period 2016–2021. *Economit Journal: Scientific Journal of Accountancy, Management and Finance*, 2(1), 45-53.
- Unal, I. M., & Aysan, A. F. (2022). Fintech, Digitalization, and Blockchain in Islamic Finance: Retrospective Investigation. *FinTech*, 1(4), 388-398.
- Vitale, R. & Laux, J. A. (2012). The Economic Efficacy of Banking Mergers: 2006-2008. *Journal of Applied Business Research*, 28(6), 1211-1215.
- Weinberg, M. (2007). The price effects of horizontal mergers. *Journal of Competition Law and Economics*, 4(2), 433-447.

Islamic Banks' Halal Profitability Analysis: Evidence from Oman

Fayaz AHAMED*

* University of Technology and Applied Sciences, College of Applied Sciences, Ibri, Oman

Abstract

Modern living gives us the chance to commemorate the many beautiful and unique religious traditions and to highlight the many benefits that society gains from their preservation. Commercial banks were founded in a framework distinct from the Islamic context, with distinct foundational ideals and paradigms. As a result, most Muslims have not largely accepted those banks. In Oman, where the banking system transformed from regular public banking services to Islamic banking services to meet the demands and requirements of the Sharia Complaint system where interest is not utilized as guided by Islamic economics. Hence, the focus of this research is on the halal earnings of Islamic banks. This study's major objectives are to empirically investigate and evaluate the halal profits of Islamic banks in Oman while highlighting crucial information about banking performance that can help decision and policymakers in the banking industry. An analysis of the financial statements for the two Islamic Banks for the five years covering 2017 to 2021 allowed for the determination of the halal earnings from a financial perspective. This research topic was covered using secondary sources. In addition to using quantitative research to determine the relationships, this study was undertaken to investigate the halal profit of Islamic banks. Halal profit guarantees that the bank's earnings are obtained ethically and legally, in accordance with the standards and principles held by its society. Discussion in this paper is expected to serve as a road map for a future initiative to elevate Islamic banking by maintaining an unwavering focus on innovation and the desire to provide excellence in everything banks do, including the development and provision of a wide range of integrated products and services that are completely compliant with Sharia principles.

Keywords: Halal Profit, Omani Banks, Financial Analysis, Islamic Banks, Sharia-compliant financial solutions, Halal Life

* Corresponding Author: fayazahamedin@gmail.com

Received: 30 May 2023 Accepted: 14 June 2023 Published: 30 June 2023

1. Introduction

Islamic economy is built on particular characteristics. Labor, capital, taking risks, and undertaking are all ways to make wealth. Labor is highly valued, and partnerships between labor and capital are promoted. Financial capital is compared to a fertile female that can only create offspring when mated with a male (i.e., work), and that can only produce yield when labor is present. Therefore, financial capital has the legal right to make a profit, provided that it invests in a business and assumes all risks alongside the laborer or entrepreneur. Islamic "Sharia" permits all economic activity as long as it serves people's interests and satisfies their real-world requirements and as long as it does so within the context of protecting and preserving the public interest. Islam presents its distinct and original understanding of money as a trustee in its primary sources. A tool to evaluate assets and products is monetary. It serves as a middleman for the exchange of goods and assets between individuals. As a result, money cannot be used to make money on its own. Selling and buying products and assets with cash can result in a profit (*Islamic Banking Services*, n.d.). Oman is ranked 68 among 190 economies in the ease of doing business, according to the latest World Bank annual ratings (*World Bank Open Data*, n.d.). The Islamic banking sector has seen uninterrupted growth over the last decade. Table 1 shows double-digit growth trends in both assets and financing of Islamic banks in the past few years.

Table 1. Trends of the Assets and Financing of Islamic Banks

Indicators	2013	2018	2021
Total assets (USD billions)	1,168	1,754	2,100
Total Sharia-compliant financing (USD billions)	753	1,052	N. A
Total funding/liabilities (USD billions)	1,067	1,748	1,928
Number of Islamic banks	169	189	190
Number of Islamic banking windows	83	81	81

Source: Islamic Financial Services Board 2022 (IFSB), n.d. Pp.12-42.

Sharia-compliant assets make up a sizeable amount of the GCC's overall banking businesses. Kuwait has the largest market share of Islamic banking in the GCC with 35%, followed by Qatar with 27%, Saudi Arabia with 24%, Bahrain with 22%, and UAE with 17%. GCC Islamic banking share reaches 25% of the total banking assets. Oman's Islamic banking market is 17%, the smallest in the GCC. In Oman, the combined assets of Islamic banks and windows made up 10% of the system's total assets. Conventional banks, Islamic banks, and currency exchange companies are viewed as the most solid financial intermediaries in Oman (Mendoza, 2023).

1.1. Commitments to Regional Banking Powerhouse

The political and economic climate in Oman right now would seem to be conducive to the establishment of the suggested dual banking system. Both newly founded Islamic financial institutions and conventional banks in the nation seek to offer Sharia-compliant products and services, suggesting that the adoption of Islamic financial products and services is being driven by demand. It is difficult to predict the market share that Islamic financial products will obtain; it is oversimplified to assume that Oman's majority-Muslim population will abandon traditional banking services just because of their religious commitments. To operate Islamic windows in Oman's developing Islamic banking sector, Bank Nizwa and Alizz Islamic Bank are relatively new entrants. Since both banks' initial investments in infrastructure and human resource development seem to have been exhausted, we anticipate that they will both reduce any upward pressure on their expenses in a challenging operating environment. It was anticipated that these banks would be able to gradually lower their operating cost-to-income ratio to that of other Omani banks, leading to an increase in operating profits in the first ten years (Magd & McCoy, 2014).

Banks are crucial to the nation's economic growth in the current financial system. A nation's economic growth is significantly influenced by its monetary policies. The central bank of the nation decides how much liquidity is

accessible to its banks through monetary policy. In Gulf, there was a fundamental problem with savings and investment for the future. The primary motivation for saving is to go on Hajj, a safe avenue for funds to plan a better financial future. In 2012, the Central Bank of Oman approved Islamic banking intending to diversify local banking and financial services to enhance economic size and depth, scope, and better support for the Omani economy (Alzadjal et al., 2021). To make complex Islamic banking principles more understandable to a wide range of stakeholders, including CEOs, venture capitalists, the general public, and the media, the current study makes a successful scientific communication attempt. Islamic banking refers to a banking system that follows Sharia principles and puts them into practice through the development of Islamic economics. Islamic Sharia-compliant finance is the most acceptable name for Islamic banking. Participatory banking and the prohibition of interest collection and payment are two fundamental concepts of Islamic banking. Under Sharia compliance, the collection of monetary rewards is barred. Sharia prohibits the payment or acceptance of specific interest or fees (known as usury or usury) for financial loans, whether fixed or variable. Due to a lack of practice, previous Islamic economies have adopted these concepts to varying degrees. To implement these concepts into private or semi-private business operations within the Arab community, the majority of Islamic banks were founded in the late 20th century. The majority of the financial institutions in Oman are traditional and Islamic banks, including regional, global, and specialty banking institutions such as the Oman Housing Bank and the Oman Development Bank. The banking industry in Oman has thrived despite the country's economic challenges and is one of the main forces behind the Omani economy. Banks were on the front lines of executing financial support measures put forth by the government and the Central Bank of Oman (CBO) while also having to deal with Covid-19. To advance the client lifecycle, banks are continually developing cutting-edge, customer-focused products, an online boarding system, instant loan top-up requests through the app by Oman Arab Bank (Malti, 2022), Wallet Transfer features, and contactless "Tap and Go" cards by the National Bank of Oman. There is nothing exceptional about the way Islamic finance operates in Oman because the majority of Omani citizens and expatriates value having access to financial products that follow the laws and regulations that are in effect in Oman. With excellent digital channel platforms for Islamic banking, Oman holds many possibilities. Islamic banking and finance have advanced with the creation of the Islamic Banking Regulatory Framework of late. Among the newcomers to the sector are two Independent Islamic banks (IIB) and six Islamic banking windows. The Edict announced a Sharia-compliant model, which encouraged financial systems to outbid their banks for customers. In recent years, Islamic banks in the Sultanate of Oman have developed and competed with their conventional counterparts, achieving large profits and strong asset quality. Islamic banks have been able to establish a reputation because of the considerable public demand for Islamic goods, supportive laws, an expanding branch network, and a push from conventional banks' Islamic windows that have become widely present, Islamic banking in Oman has a bright future (Ahamed, 2023).

1.2. A New Era for Banking

Since the previous few decades, the Omani banking system has shifted from general conventional banking to Islamic banking because it satisfies the needs and requirements of an interest-free society as prescribed by Islamic doctrine. The most crucial Sharia rule in acting in Business or economics is Riba prohibited (interest). Islamic Banks (IBs) are financial institutions governed by Islamic jurisprudence. Rather than lending money for interest, the faith encourages people to invest their spare wealth so that it circulates in the market and gives them profit (Ribh). Ribh is intended for compensating traders for their expenses, time, and effort. The most important code that separates profits or losses and stops interest from being collected (given and charged). The traditional banking system consists of those financial organizations that provide services like debiting and crediting customer cash flows, giving their clients long-term and short-term loans, and other commercial services.

The Government of Oman mandated Bank Nizwa and Alizz Islamic Bank to operate as exclusive Islamic Banks and granted licenses to six conventional banks to operate Islamic windows, making them relatively new entrants in the Omani banking sector. Operations began in 2013. As Oman's first exclusively Islamic bank, Bank Nizwa offers a full range of services and goods that adhere to Sharia. In compliance with the license granted by the Central Bank of Oman (CBO) and the Banking Law established by the Royal Decree No. 114/2000, the Bank provides the full range

of commercial banking services. The Bank was established as a licensed Sharia-compliant commercial bank with the assistance of the Founding Committee, which the Founders appointed to act on their behalf. The bank now offers a comprehensive range of banking products to individuals, small and medium-sized businesses, companies, and government entities after beginning operations in January 2013. IBs have the skills and resources required to be dependable partners in all of their clients' financial transactions, and they aspire to become Oman's preferred banking institution to meet all financial needs within the Sultanate of Oman and beyond. Bank Nizwa has access to cutting-edge banking technology and software and is dedicated to providing customers with the best Islamic Banking experience. With 19 locations right now, the bank will significantly develop its branch network over the next five years as part of its strategic objective to expand the bank.

Secondly, Alizz Islamic Bank, established in November 2012, offers retail and corporate financing through branches, the internet (alizzislamic.com), and mobile devices. The mission of Alizz Islamic Bank is to provide outstanding Sharia-compliant financial solutions to achieve remarkable and long-lasting benefits for our stakeholders. Although the bank's main office is in Ruwi, Sultanate of Oman, the bank intends to make each local branch of Alizz Islamic Bank a headquarters to serve all of its client's financial needs and aid in their financial success. The present study's final focus is on what the determinants of halal profits are and how Islamic banks in Oman uphold Sharia rules while turning a profit. The outcomes are expected to support Islamic banks to provide financial services that are in line with the precepts of Islamic law; halal profit offers several benefits, that encourage halal investing which is very less risky, and a disciplined investment that allows followers to build wealth without worry.

It is important to study the halal profits because halal concerns of Gen Z were averagely recorded and Halal consumer behaviors have not been significantly differentiated by gender, education level, marital status, income, habitat, source of personal income, knowledge level about Halal, shopping mode, and shopping frequency in Omani context (Yüksel, 2022).

Numerous research has been done on the profitability practices in multiethnic local markets including Singapore, Indonesia, Malaysia, and GCC nations. Few studies focus on halal financial behavior where Islam is recognized as the state religion. In this context, even though it would be very difficult to analyze the influence of profit perceptions on the protective and regulatory roles of government, the determinants of halal profits of consumers living in GCC nations seem to be worthy of inquiry. In addition to having a conservative societal interpretation of and approach to Islam, Oman is renowned for having an Islamic legal system, governance, and legislative framework. This study offers insightful information about Omani banks' halal profits, which is still in its infancy. This study attempted to describe and explain Halal profits among Islamic banks in Oman because there was no study specifically designed to describe/explain Halal profit behaviors with Islamic banking products in Oman. The study's background and environment are briefly covered in the current part of the paper. There are four more portions to the paper following afterward. A summary of the reviewed literature is given in part 2 of the paper. Information on the sample and the methods is detailed in part 3. The financial analysis and results are presented in Part 4; the article's conclusion and limitations are covered in Part 5.

2. Literature Review

The power of halal profits on the financial performance of organizations is a matter of debate. Several accounting measures for profitability, return to shareholders, and operational efficiency have been used in studies to assess the effects of halal profits on the financial performance of commercial and Islamic banks. This section will include some of the earlier research on the factors that affect Islamic banks' profitability margin (halal profits). A study's literature review is crucial since it aids in achieving and supporting the study's goal. Through these studies, the focus is on three categories. The first category includes factors that affect Islamic banks' profitability margin in a single nation; followed by studies on the same topic done in other nations, the third category includes a comparison of the profitability of Islamic banks versus conventional ones.

2.1. Studies of country cases

Muda, Shaharuddin, and Embaya (2013) compared the factors that influence profitability at domestic and international Islamic banks in a study of 17 Islamic banks in Malaysia. The results reveal that Malaysian domestic Islamic banks are more profitable than foreign Islamic banks. The overhead expenses, loans, efficiency, gross domestic product growth rate, and bank size have a significant effect in determining banks' profitability, which case applies to domestic banks only. The results also show that the profitability determinants of domestic banks are different from those of foreign banks. In turn, the gross domestic product per capita has a significant effect in determining banks profitability of only foreign banks. The study finds that deposits, capital and reserves, inflation, and banks' age have a significant effect in determining banks' profitability of both domestic and foreign banks. Meanwhile, liquidity and concentration are not able to explain the variability of domestic and foreign Islamic banks' profitability.

With 17% of the market share the two full-fledged Islamic banks and five Islamic windows including Meethaq of Bank Muscat, Sohar Islamic, and Maisarah of Bank Dhofar, Muzn of National Bank of Oman, and Al Yusr of Oman Arab Bank boasts the GCC's fastest-growing Islamic banking market (Central Bank of Oman - Quarterly Statistical Bulletins, n.d.).

From the years 2007 to 2014, Aslam, Inamullah, and Ismail (2016) examined the three big groups namely, industry, internal, and external that are influencing the profitability of Islamic banks in Pakistan. Linear Regression test was used and concluded that the determinants of both ROA and ROE are not the same and they are used to measure the profitability of Islamic banks of 17 conventional banks and 5 fully-fledged Islamic banks. Size, deposits, financing, share, GDP, and Inflation are the factors that are insignificantly affected by ROA and ROE. Size, financing, and market share positively impact over ROA and ROE whereas Deposits, GDP, and Inflation negatively impact over ROA and ROE (Aslam, Inamullah, & Ismail, (2016). Islamic banking transactions are governed by the codes of the Sharia, which prohibits interest and regulates that income, which must be resulting in a return from capitalist investment. It concludes that the UAE Islamic banks can set the role model for the neighboring GCC banks to adopt it and offer contemporary financial services in conformity with Islamic Sharia (Ahamed & Shahul Hameed, 2010). Hassan and Ahmed (2019) used panel analysis (fixed effects model) to analyze how bank-specific attributes affected the profitability of all Islamic banks in Bangladesh from 2010 to 2017. Bank explanatory factors included size, capital-to-risk assets, liquidity risk (investment to deposit), credit risk (non-performing investment), and operational efficiency (cost to income). Bank profitability as measured by ROA. The study's findings showed that while liquidity and credit risk are substantial and positively associated with bank profitability, bank size, capital, and cost to income have a negative correlation and are significant.

2.2. Comparative Studies of Islamic vs Conventional Banks' Profitability

Jallow used the System GMM dynamic panel estimator on a sample of 130 Islamic banks to examine the performance of a few selected Islamic banks in the Organization of Islamic Cooperation (OIC) Member nations. The findings imply that changes in the macroeconomic environment, as well as management-related issues, have an impact on Islamic banks' profitability. The findings point to capitalization, asset quality, efficiency, and bank size as the primary determinants of bank profitability among the bank-specific variables. Furthermore, the results indicate that while the real GDP growth rate per capita has no discernible effect on profitability, the degree of inflation has a positive significant effect, suggesting that Islamic banks do better during inflationary periods (Jallow, 2022). Other studies that employ financial ratio analysis (FRA) come to conflicting conclusions regarding how emerging banks and Central Banks function (Siraj and Pillai, 2012). Loghod (2011) examined the data from GCC nations, this study compares the effectiveness of Islamic and conventional banking systems and finds that IBs are less risky and more dependent on outside funding than CBs. However, internal growth and profitability show no difference (Loghod (2011). During the financial crisis, profitability declined more quickly for Islamic banks. After the crisis, Islamic banks were less profitable than their conventional counterparts, although they later rebounded to outperform them. Different profitability metrics for Islamic banks were often lower than for normal banks (Basu et al., 2015).

2.3. Banks Profitability in Cross-Country Studies

In their 2016 study, Aliyu and Yusof looked into the key factors that affect Islamic banks' profitability (ROA), including cost efficiency (the ratio of non-interest expenses to average assets), capitalization (the proportion of equity to total assets), liquidity ratio (the ratio of net interest income to average assets), and macroeconomic factors like inflation, GDP, and exchange rate. The authors claimed that overhead, non-interest-earning assets, and short-term funding are crucial elements in boosting bank earnings (Aliyu, & Yusof, 2016). Oino (2015) looked at the factors that affect the profitability of sub-Saharan African banks as well as their level of competition. Elsiefy (2013) looked at the factors that affected the profitability of conventional and Islamic banks in Qatar from 2006 to 2011. According to the study, cost-effectiveness and capital strength both negatively affected conventional banks' profitability. Additionally, the study discovered that liquidity had a statistically significant negative impact on the profitability of Islamic banks. Finally, Both Islamic and conventional banks were found to have little bearing on macroeconomics. Smaoui and Salah (2011) investigated the factors influencing the GCC region's Islamic banks' profitability. For the years 1995 to 2009, panel data from forty-four Islamic banks were used in the study. The study's findings showed that capital, higher-quality assets, and larger size had strong, favourable connections with bank profitability that increased profitability. Finally, the analysis discovered that the association between bank profitability and GDP and inflation was both significant and had a favourable impact.

2.4. Research Gap and Contribution of the Present Study

It is evident that the Sultanate is currently experiencing a shortage of the requisite industry-relevant skills and knowledge, much like all other countries doing so throughout the implementation phase of developing a halal banking system. In order to compete long-term with neighboring countries, the Sultanate must be able to supply local providers of Shariah-compliant services with a steady supply of graduates who have the background knowledge required for a fruitful and fulfilling career in the sector. There is a gap in previous studies focused on measuring the halal profitability of Islamic banks, but in this research, the researcher focused on measuring the halal profits of two banks (Alizz Bank and Bank Nizwa). Halal profit for Islamic banks is very useful because it meets the needs of society without interest. The previous research found that there are no foreign Islamic banks and Islamic windows currently operating in Oman. The literature on halal earnings' consequences illustrates the intricate relationship between the ROE and interests. Profit is obtained through making active investments in the actual economy. Profits are permitted (halal). Riba is haraam, or forbidden. Contrarily, riba is unearned income. Businesses should choose halal over profits. Businesses will prosper if you uphold Islamic ideals (such as social justice, honesty, and truthfulness). Ahamed, (2023) observed a lack of general understanding of Halal profit in Oman, despite the fact that there is no empirical study on Halal profits and/or Halal earnings behavior in Oman.

3. Research Method

The goal of this study was to examine the profitability or halal profit of Islamic banks in Oman. The population represents all Islamic banks operating in Oman. The Islamic Windows of Commercial Banks (IWCB) are not included. ICWBs must deal with issues like the complexity of applying unified capital adequacy standards, the prejudice resulting from the nature of competition between the banks and their transparency levels, the consistency of financial reporting in light of the overlap between Islamic and non-Islamic activities, and the challenge of effectively managing banking risks in a "combined" banking practice. In addition, from a commercial bank's internal perspective, these problems have made it difficult for the institution to implement particular monetary policies, expand the money supply, and create liquidity. Being a quantitative study, this study involves gathering and interpreting numerical data. Using quantitative techniques, this study examines financial ratios in the halal profitability areas for five years to assess the performance of Omani Islamic Banks. This study's research methods are based on previous research methods. The two categories and specific ratios employed in this study.

3.1. Research Design, Data Collection, and Analysis

The goal of this study was to examine the halal profitability of Islamic banks in Oman. The case study research design has been used which is a powerful instrument for researching patterns and particular circumstances across a wide range of scientific disciplines.

Being a quantitative study, this study involves gathering and interpreting numerical data. To find relative correspondences, quantitative research is employed. The data has been collected via the Muscat Stock Exchange, and it will be primarily relied on to collect financial data, especially for the two Omani Islamic banks.

3.2. Research Questions

The purpose of the study is to provide answers to the following questions:

- 1) What is affecting the halal profit margin of Islamic banks in Oman?
- 2) What are the halal profit prospects of Omani Islamic banks?

3.3. Halal Profitability Ratios

The ability of a business to create halal profit in relation to sales, balance sheet assets, operating costs, and shareholders' equity over a given time period is measured and evaluated by analysts and investors using halal profitability ratios. They show how effectively a company utilizes its resources to produce halal profit and shareholder value. This study looked at the profitability of halal products in terms of net revenue margin, return on equity, and return on assets. Thus, the following variables have been assessed: ROE, ROA, and OCE to indicate the effectiveness of the halal profitability from its equity financing, resources, and overheads respectively.

The study's independent and dependent variables are shown in Table 2. Probable relationships will be tested during the data analysis step to see whether or not there are any significant differences caused by independent variables.

Table 2. Independent and dependent variable probable associations for halal profits margin

Variables	Measurements
Return on Equity (ROE)	Profit after tax ÷ Total equity
Return on Assets (ROA)	Profit after tax ÷ Total assets
Operational Cost Efficiency (OCE)	Operating expenses ÷ Operating income
Bank Size (BS)	Total Bank assets
Liability-to-asset ratio (DAR)	Total Liabilities ÷ Total Assets
Equity-to-asset ratio (EAR)	Equity ÷ Total Assets

4. Results and Discussion

4.1 Halal Profit Theory and Practice

Halal profit includes leasing and a variety of sales methods, as well as profit-loss sharing and equity participation schemes. Buying and selling is "Swapping a body balanced with the property that the other two should (tasharruf) controlled by consent qabul in the manner permitted by Personality". The financial statements were prepared in accordance with the requirements of the Islamic Banking Regulatory Framework ("IBRF") using the modified version of CBO on The Financial Accounting Standards ("FAS") issued by the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions ("AAOIFI") and other applicable regulations.

Profits and expenses from all investments in Ijarah (rental) assets shall be divided between the Bank and holders of unconstrained investment accounts in accordance with the Bank's profit distribution policy. All real estate investment profits and expenses incurred in connection with the investment will be exclusively for the bank's account and won't

be distributed to owners of unconstrained investment accounts. Owners' equity and holders of unrestricted investment accounts received an equal share of the investment profits. After allocating the Mudarib (provider of skill and labor) share of profit in accordance with the approved policy, the investment risk reserve, which is set at 10%, is subtracted from the customer's share in order to cover potential equity losses for owners of unconstrained investment accounts. According to the terms and conditions of the Mudaraba contract, the investment risk reserve will be returned to the owners of investment accounts. Legal safeguard According to the Commercial Company Law of 1974, 10% of the net earnings for the year must be set aside each year as a legal reserve until the reserve balance reaches one-third of the bank's paid-up capital. No transfer would be performed in the event that the Bank was experiencing losses. If taxable profits exceed RO 30,000 as determined using International Financial Reporting Standard ("IFRS") accounting, the Bank is subject to income tax at a rate of 12%. For a period of five years, the tax losses can be carried forward and applied to upcoming taxable profits.

Sales Receivable: The Bank finances these transactions by purchasing an item that serves as Murabaha's (cost-plus financing) object, which it then resells to the client (beneficiary) at a profit. The buyer pays the purchase price (cost plus the profit margin) back in installments throughout the predetermined time frame.

Wakala Investments: In this type of investment, the Bank, acting as the "Muwakkil" (Principal), appoints the client as the "Wakeel" (Agent), who is responsible for managing the invested funds in Sharia-compliant activities that the Wakeel may engage in as agreed upon on behalf of the Muwakkil. While the expected profit rate cannot be fixed, the investment amount is not guaranteed.

Rate of Return Risk: Due to mismatches in contractual maturities or repricing of on and off-balance sheet assets and liabilities, the Bank is exposed to profit rate risk. It is dealt with by an asset and liability management committee that regularly assesses the profit rate dynamics and decides on re-pricing of assets and liabilities while making sure that the bank's spread stays within acceptable bounds. Based on the variable profit rate non-trading financial assets and financial liabilities held at the reporting date, the sensitivity of the statement of income measures the impact of the expected changes in profit rates on the earnings for one year.

Profit rate sensitivity gap: Mismatches between the repricing of assets and the related liabilities during the period give rise to sensitivity to profit rates.

Disclosure of Displaced Commercial Risk: In the event that the Investment Accountholder (IAH)'s equity profit rates are below market rates, the Bank is subject to displaced commercial risk. The Bank has reduced this risk by creating reserves that will be needed if IAH profit rates fall.

Qualitative Disclosure: The Bank keeps the reserves needed to meet CBO requirements. Profits from the investment are divided between the two parties in accordance with a prior agreement, while any losses are paid by the Investor (Rab-ul-Maal). Any losses from transactions in a jointly financed venture must first be subtracted from any profits that have not been allocated if any (Annual Reports, n.d. 2014).

Further, the next section discusses the data analysis using the IBM SPSS 25 software for the study period. The study results have been addressed in the following paragraphs, and crucial data is shown in Tables 3 through 9. Five ratios in all, three and two from each category, were determined since they are important to the halal profit of the Islamic banking sector.

4.2. Profitability Ratios

The key financial data that was extracted from the audited financial statements and utilized to calculate the bank's profitability ratios over a five-year period is shown in Table 3. The year 2022 data is collected relatively based on the proportion approach for bank-2. When it comes to financial outcomes, each stakeholder has unique interests. The ratios were chosen for the profitability study because investors value them and they can draw their attention to them. When a company is making good profits, it tells investors that things will be going well for the company for a while. Investors gain confidence as a result, enabling them to continue funding the company. These ratios help to see

how the halal profit of a business has done over a specific time period. Profitability ratios can be used to assess a company's profitability. The ability of the company to make profits is better understood by looking at return on assets and return on equity. Total net income divided by total assets equals return on assets. It refers to the amount of profit a business makes on every dollar spent. Net income divided by shareholders' equity is the return on equity. ROE ratio demonstrates how effectively a business manages investment capital. Gross profit and net profit margins are two examples of ratios. Margin analysis can be used to assess a company's capacity to turn revenues into profits. The research analyzes the level of firm efficiency with the aid of specific ratios. Since of this, efficiency ratios are important since they can increase profitability.

Table 3. Financial Data for Profitability Ratios of Islamic Banks

Halal Profits	Bank#	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>PAT</i>	1	3,786,500	7,511,603	10,178,607	11,067,000	12,526,000	15,056,000
	2	-3,149,643	-357,183	-1,460,383	-7,755,731	3,187,369	1,946,738
<i>Shareholders' Equity</i>	1	130,749,377	137,188,802	147,907,323	159,688,000	239,839,000	246,056,000
	2	78,288,437	77,936,266	70,178,493	100,629,019	104,678,113	109,085,228
<i>Total Assets</i>	1	697,302,971	872,167,540	1,034,363,502	1,206,259,000	1,404,823,000	1,486,123,000
	2	568,957,515	682,811,847	718,833,345	865,674,692	974,145,725	1,018,594,188
<i>Operating Expenses</i>	1	15,263,487	15,717,795	17,518,919	18,725,000	20,938,000	21,905,000
	2	10,461,172	3,804,556	12,446,320	13,039,709	13,683,468	15,048,069
<i>Operating Income</i>	1	4,046,039	8,442,718	11,993,341	12,898,000	14,343,000	17,516,000
	2	-3,862,428	420,215	-1,460,383	-7,755,731	3,187,369	3,717,711
<i>Total Liabilities</i>	1	338,477,964	412,471,681	576,061,000	680,480,000	248,026,000	244,800,000
	2	377,364,617	470,761,363	493,042,090	101,780,914	136,511,533	211,838,243
<i>Total Income</i>	1	22,391,712	27,097,801	33,017,474	39,254,000	44,347,000	52,496,000
	2	8,553,954	4,947,817	14,535,878	14,239,842	18,876,956	10,554,211

Table 3 shows the increasing stable trend for bank-1 in all dependent variables. Halal profit places an emphasis on having a just connection with employees, and if the employee is happy, this increases production and profitability. It is a very favorable position for the banker through their commitment to the halal profit model of the business to organize new markets, and value entrepreneurship that creates wealth in Omani society and beyond. For bank-2 showing a mixed trend from negative to positive trend with respect to PAT, and operating income. This enables salaried individuals to acquire business assets with a range of advantages, like flexible repayment options, competitive profit rates, and total transparency.

Table 4. Profitability Ratios of Islamic Banks

		2017	2018	2019	2020	2021	2022
ROE	<i>Bank-1</i>	0.029	0.055	0.069	0.069	0.052	0.061
	<i>Bank-2</i>	-0.040	-0.005	-0.021	-0.077	0.030	0.018
ROA	<i>Bank-1</i>	0.005	0.009	0.010	0.009	0.009	0.010
	<i>Bank-2</i>	-0.006	-0.001	-0.002	-0.009	0.003	0.002
OCE	<i>Bank-1</i>	3.772	1.862	1.461	1.452	1.460	1.251
	<i>Bank-2</i>	-2.708	9.054	-8.523	-1.681	4.293	4.048

Table 4 displays the halal profits for two banks, for the years 2017 to 2022. Over time, the return on equity (ROE) ratio has changed; reaching a high of 0.069 in 2020 and a low of 0.029 in 2017 before edging up to 0.061 in 2022 for bank-1 and for bank-2, return on equity (ROE) ratio has changed drastically, reaching a high of 0.030 in 2021. For both banks, it is anticipated that ROE will remain reasonably stable in the coming years. From the table, it is evident that bank-1's ROA has fluctuated over the years, with the highest ROA. On the other hand, bank-2's ROA has been more volatile, with negative ROA in 2018 and 2020, indicating that the bank incurred losses in those years. However, its ROA rebounded to 0.008 in 2019, before dropping again to 0.003 in 2022. Overall, the table suggests that bank-1 has been more consistent in generating halal profits from its assets over the years, while bank-2 has experienced more fluctuations in its halal profitability.

Bank-1's OCE improved over the years, from 3.772 in 2017 to 1.251 in 2022. This indicates that the bank was able to reduce its operating costs while maintaining its operational performance. However, it is important to note that Bank-2's OCE in 2017 was already relatively low, indicating that the bank was already operating efficiently. On the other hand, Bank-2's OCE fluctuated over the years, with a significant drop in 2018 and 2019 before recovering in 2020 and 2022. This suggests that Bank-2 faced challenges in controlling its operating costs during those years. However, the bank was able to improve its OCE in 2020 and 2021, indicating that it implemented effective cost-control measures. Overall, the table shows the different levels of operational cost efficiency between the two banks and how their OCE changed over time.

Table 5. Islamic Banks' Descriptive Statistics for Profitability Ratios

Halal Profits	Bank-1			Bank-2		
	ROE	ROA	OCE	ROE	ROA	OCE
Mean	0.0559	0.0087	1.8762	-0.0157	-0.0020	0.7470
Standard Error	0.0061	0.0007	0.3879	0.0161	0.0019	2.5576
Median	0.0580	0.0090	1.4603	-0.0127	-0.0013	1.1832
Standard Deviation	0.0149	0.0017	0.9501	0.0394	0.0046	6.2647
Sample Variance	0.0078	0.0006	0.2228	0.0016	0.0000	39.2470
Kurtosis	2.0026	3.8522	5.0683	-0.3552	-0.7751	-0.5244
Skewness	-1.3339	-1.8418	2.2224	-0.5279	-0.5478	-0.2420
Range	0.0403	0.0047	2.5219	0.1075	0.0122	17.5765
Minimum	0.0290	0.0054	1.2506	-0.0771	-0.0090	-8.5226
Maximum	0.0693	0.0101	3.7725	0.0304	0.0033	9.0538
Confidence Level (95.0%)	0.0157	0.0018	0.9971	0.0414	0.0048	6.5744

*P-value < 0.05, **P-value < 0.01.

Table 5 displays the positive mean values of most independent variables as well as the descriptive statistical value for each key variable. The value is used to assess the overall halal profitability across two Islamic banks and individually. Three variables – ROE, ROA, and OCE – have summary statistics shown in Table 5. They are used to compare the overall halal profitability across two Islamic banks and individually. The variations for Bank-1 and Bank-2 were nearly identical for ROA and ROE. However, bank-1's OCE scores are 1.87 and 0.74, indicating that although not in a significantly better situation, bank-1 is still in a better position than bank-2. The Omani Islamic banking industry is in a strong position as a major financial institution. Both banks could guarantee a favorable situation. The indicators of profitability known as ROA and ROE appear to be sound. Pearson's correlation coefficients are depicted below the diagonal.

Table 6. Pearson Correlation Matrix of Islamic Banks for Profitability Ratios

Halal Profits	Bank-1			Bank-2		
	ROE	ROA	OCE	ROE	ROA	OCE
ROE	1.000			1.000		
ROA	0.918	1.000		0.996	1.000	
OCE	-0.901	-0.978	1.000	0.525	0.508	1.000

When the coefficient of correlation between variables exceeds 0.80 (Alharbi, 2017), multicollinearity problems occur. The matrix shows that the correlation between the banks' ROA-specific variable (internal factors) is strong, suggesting that multicollinearity is austere or nonexistent. The linearity difficulties in the explanatory variables are apparent in the correlation matrix (does not exceed 0.80). From Table 6, we can conclude the results of the above table that there is a significant concern as regards multicollinearity. ROE is favorably associated with ROA; however, OCE is adversely connected with ROA and ROE for bank-1, as seen in the matrix and OCE is less connected with ROA and ROE for bank-2, as seen in the matrix. Finally, ROE is positively associated with ROA and OCE for bank-2.

Table 7. Islamic Banks' Descriptive Statistics for Independent Variables Ratios

Halal Profits	Bank-1			Bank-2		
	BS	DAR	EAR	BS	DAR	EAR
Mean	0.0324	0.4034	0.1594	0.0148	0.4174	0.1134
Standard Error	0.0006	0.0751	0.0081	0.0021	0.1179	0.0055
Median	0.0320	0.4792	0.1614	0.0157	0.4356	0.1108
Standard Deviation	0.0015	0.1841	0.0198	0.0051	0.2889	0.0136
Sample Variance	0.0000	0.0339	0.0004	0.0000	0.0834	0.0002
Kurtosis	3.9278	-1.8661	-0.5672	-1.1297	-3.2090	2.2477
Skewness	1.8586	-0.8003	-0.0126	-0.5701	-0.0383	1.1962
Range	0.0043	0.3994	0.0551	0.0130	0.5719	0.0400
Minimum	0.0311	0.1647	0.1324	0.0072	0.1176	0.0976
Maximum	0.0353	0.5641	0.1875	0.0202	0.6894	0.1376
Confidence Level (95.0%)	0.0016	0.1932	0.0208	0.0053	0.3031	0.0142

Furthermore, Table 7 result reveals that throughout the study period, bank-1 and bank-2 look for more strength. But some internal factors are strong for bank-1 and some factors are strong for bank-2. The ratio of bank size (BS) (0.0324), and EAR (0.1594) of bank-1 is higher than those of bank-2. This indicates that bank-1 managed its operational activities efficiently. The ratio of DAR (0.4174) of bank-2 is higher than that of bank-1. Bank-1 and bank-2 appear to be sturdier by devouring a fairly high ratio of DAR and that are 0.4034 and 0.4174, respectively.

Table 8 shows the outcomes of the random effects estimation for bank halal profitability as shown by ROA and ROE.

Table 8. Estimation for Bank Halal Profitability as shown by ROA and ROE.

ROA Analysis	Dependent Variable ROA				ROE Analysis	Dependent Variable ROE			
	Bank-1		Bank-2			Bank-1		Bank-2	
	<i>Coeff.</i>	<i>P</i>	<i>Coeff.</i>	<i>P</i>		<i>Coeff.</i>	<i>P</i>	<i>Coeff.</i>	<i>P</i>
Intercept	2.331	0.192	2.399	0.453	Intercept	17.567	0.103	18.074	0.521
BS	0.061	0.858	-0.255	0.684	BS	0.748	0.675	-2.157	0.702
DAR	-0.007	0.141	-0.001	0.957	DAR	-0.031	0.161	-0.007	0.940
EAR	-0.087	0.063	-0.194	0.444	EAR	-0.825	0.019	-1.425	0.520
Observations	6		6		Observations	6		6	
Adjusted R Square	0.739		-0.661		Adjusted R Square	0.914		-0.661	
<i>Significance F</i>	0.153		0.806		<i>Significance F</i>	0.051		0.806	
Prob (F-statistic)	0.000***		0.000***		Prob (F-statistic)	0.000***		0.000***	

*** P < 1%.

Table 8 shows how earnings, cost, and net profit factors affect bank halal profitability as indicated by ROA and ROE. The locations where regression results can be found are as follows: ROE and ROA are taken into consideration as this study's dependent variables. With an adjusted R-square of 0.739 for ROA, 0.914 for ROE (bank-1), and -0.661 for ROA and -0.661 for ROE (bank-2), Table 9 depicts the facts in a relatively clear manner. According to F-statistics at the 1% level of significance, the coefficient values of every independent variable with ROE are statistically significant for bank-1 (Field, 2009). The analysis shows that the effectiveness of Bank Size (BS) and Debt to Asset Ratio (DAR) in explaining ROA from the specific characteristics of the banks is not significant and not positive for bank-2. The BS, DAR, and EAR have detrimental effects on bank-2. Some research claims that a bank's size has no effect on its output or return on investment. i.e., Adelopo et al. (2017), and Tharu and Yogesh (2019).

Table 9. Quality of EPS and Net Assets per Share of Islamic Banks

		2017	2018	2019	2020	2021	2022
EPS	<i>Bank-1</i>	0.003	0.005	0.007	0.007	0.007	0.007
	<i>Bank-2</i>	0.003	0.004	0.006	0.007	0.0023	0.015
NAPS	<i>Bank-1</i>	0.087	0.091	0.099	0.106	0.107	0.110
	<i>Bank-2</i>	0.078	0.078	0.070	0.072	0.075	0.078

According to the data supplied, the profitability ratios of banks have had a variable response to the study period. Over time, the earnings per share (EPS) ratio has changed, reaching a high of 0.07 in 2019 and a low of 0.03 in 2017 and continuing to 0.007 up to 2022 for bank-1. Whereas, bank-2 saw an increasing trend from 0.003 to 0.015, a favourable ratio to win the hearts and confidence of the Islamic halal profit earners. The net assets (NAPS) ratio has been comparatively constant during the study period in Table 9.

5. Conclusion and Limitations

Halal profit also boosts clients' trust in Islamic banks. Net profits, sales revenues, and operating expenses are the three key variables that directly and broadly determine the halal profit margin. Ribh (profit) and riba (usury) differ in a number of important ways. This study's results and analyses have been compared to various earlier studies on the same topic. The researcher focused on two Islamic banks, and how Islamic banks in Oman have maintained Sharia principles while making a halal profit. Halal profit provides many advantages because Islamic banks strive to

provide financial services in conformity with the tenets of Islamic law, these advantages belong either to the Islamic banks themselves or to their clients. Halal profit guarantees that the bank's profits come from moral and legal sources that are consistent with the values and beliefs of its clients. Halal profit also increases clients' trust in Islamic banks. Customers are more likely to have faith in a bank's honesty and dependability if they are aware that their funds are being invested in ethical and Sharia-compliant ventures. The data for this study was collected from the yearly financial reports (balance sheet and income statement) of two Islamic banks in the Sultanate of Oman between 2017 and 2022. The study finds that Bank Nizwa has been more consistent in taking profits from its assets over the years, while the other Bank has witnessed uncommon fluctuations in its profitability. This study can be helpful in developing a strong management strategy that will enhance Islamic banks in an effort to increase profits by supplying crucial information to practitioners including bank management, regulators, and researchers.

It is possible that the Sultanate will be a trendsetter in the future, which is currently experiencing a shortage of the requisite industry-relevant skills and knowledge. This gap can and will initially be filled by importing experienced industry experts, but in order to do so, the Sultanate must be able to do so with the ability to produce graduates who have the knowledge base required for such a career.

Recommendations for Islamic banks

- 1- Maintain transparency and disclosure in all interactions with clients: To prevent misconceptions, and to ensure that everyone is aware of the terms, conditions, and costs related to financial products.
- 2- Product Innovation: Constantly create new Islamic financial solutions that are innovative and meet changing consumer needs while adhering to Sharia law.
- 3- Customer awareness: educating customers about Islamic finance and the unique features of Islamic banking services. Enhancing their understanding of how Islamic banking services work and the benefits they provide to customers.
- 4- Focus on Islamic-compliant ethical investments, such as those made in halal businesses, socially conscious initiatives, and ethical funds.
- 5- Focus on customer service: Islamic banks should concentrate their efforts on gratifying clients and forging enduring relationships with them.

Recommendations for Users of Islamic Banks:

- 1- Research and due diligence: Before choosing an Islamic bank, do your homework to learn about its reputation, adherence to Sharia law, product selection, costs, and level of customer care.
- 2- Understand Sharia Principles: To make wise selections, familiarize yourself with the fundamentals of Islamic finance. Recognize the variations between Islamic and traditional banking.
- 3- Halal Investments: Choose Sharia-compliant investment solutions that adhere to Islamic norms if you are interested in making investments. Think about investing in ethical funds, real estate, or profit-sharing investment accounts.
- 4- Ask questions: If customers have any queries or need clarification on any part of their transactions, they should not be afraid to ask the bank's employees.
- 5- Choose a reputable bank: The best Islamic bank for customers to choose is one that has a solid track record and is recognized for adhering to Sharia law.

References

- Adelopo, I., Lloydking, R., and Taurigana, V. (2017). Determinants of bank profitability before, during, and after financial crisis. *Int. J. Manag. Finan.* 14, 378–398. Doi: 10.1108/IJMF-07-2017-0148
- Ahamed, F. (2023). Evolution of Oman's Islamic Banks. *Ind. J. Sci. & Tech.*, 16(17), 1302–1308. <https://doi.org/10.17485/ijst/v16i17.600>
- Ahamed, F., & Shahul Hameed, D. G. (2010). Development of Islamic Banking with Reference to UAE. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=1621442>
- Ahamed, F., & Shukla, V. K. (2023). The Rise of the Omani Digital Payment Sector: Trends, Adoption, and Future. 2023 ICCIKE. <https://doi.org/10.1109/iccike58312.2023.10131889>
- Alharbi, A. T. (2017). Determinants of Islamic banks' profitability: international evidence. *Int. J. Is. And ME Finan. Manag.* 10(3), 331–350. <https://doi.org/10.1108/imefm-12-2015-0161>
- Aliyu, S., & Yusof, R. M. (2016). Profitability and Cost Efficiency of Islamic Banks: A Panel Analysis of Some Selected Countries. *Int. J. Eco. Finan. Issues.* 6(4), 1736–1743. Retrieved from <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/2799>.
- Alzadjal, M. A. J., Abu-Hussin, M. F., Md Husin, M., & Mohd Hussin, M. Y. (2021). Moderating the role of religiosity on potential customer intention to deal with Islamic banks in Oman. *J. of Isl. Mkt.* 13(11), 2378–2402. <https://doi.org/10.1108/jima-05-2020-0150>
- Annual Reports (2014). Bank Nizwa (n.d.). Retrieved from <https://www.banknizwa.om/market-disclosures/annual-reports/>.
- Aslam, M., Inamullah, I., & Ismail, M. (2016). Determinants Affecting the Profitability of Islamic Banks: Evidence from Pakistan. *Int. J. of Ope. And Log.* 5(2), 115-127
- Basu, R., Prasad, A., & Rodriguez, S. (2015). Monetary Operations and Islamic Banking in the GCC: Challenges and Options. IMF Working Papers, 15(234), 1. <https://doi.org/10.5089/9781513588513.001>
- Buchory, H. A. (2015). Banking profitability: How does the credit risk and operational efficiency effect? *J. of Bus. And Mgt. Sci.* 3(4), 118-123. <http://doi:10.12691/jbms-3-4-3>
- Central Bank of Oman - Quarterly Statistical Bulletins. (n.d.). 2023. <https://cbo.gov.om/Pages/QuarterlyBulletins.aspx>
- Elsiefy, E. (2013). Determinants of profitability of commercial banks in Qatar: Comparative overview between domestic conventional and Islamic banks during The period 2006-2011. *Int. J. of Eco. And Mgt. Sci.* 2(11), 108-142.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS.* 3rd eds. London: Sage Publications.
- Hassan, S., & Ahmed, R. (2019). Internal determinants of Islamic bank profitability: Evidence from Bangladesh. *Int. J. Eco and Finan. Res.* 5(7), 171-176. <https://doi.org/10.32861/ijefr.57.171.176>
- Islamic Banking Services. (n.d.). Islamic Banking Services. <https://www.kfh.bh:443/bahrain/en/personal/about-us/islamic-banking-services.html>
- Islamic Financial Services Board (IFSB). (n.d.). Islamic Financial Services Board (IFSB). Retrieved from <https://www.ifsb.org/sec03.php>
- Islamic Financial Services Board. 2022. Islamic Financial Services Industry Stability Report. Kuala Lumpur, Malaysia, June
- Jallow, C. (2022). Banking Performance in OIC Member Countries: A Panel Study of Selected Islamic Banks. *Asi. J. of Eco. Busi. and Acco.* 131–139. <https://doi.org/10.9734/ajebe/2022/v22i1930664>
- Loghod, H.A. (2011), Do Islamic Banks Perform Better than Conventional Banks? Evidence from Gulf Cooperation Council Countries, Working Paper, Arab Planning Institute, pp. 1-28
- Magd, H. A., & McCoy, M. P. (2014). Islamic Finance Development in the Sultanate of Oman: Barriers and Recommendations. *Proc. Econ. and Finance*, 15, 1619–1631. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(14\)00633-9](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(14)00633-9)
- Malti, F. (2022). A Brief History to Modern Islamic Finance (PART 1). Retrieved from <https://mcca.com.au/a-brief-history-to-modern-islamic-finance-part-1/>
- Muda, M., Shaharuddin, A., & Embaya, A. (2013). Comparative analysis of profitability determinants of domestic and foreign Islamic banks in Malaysia. *Inter. J. of Eco. and Finan. Issues.* 3(3), 559-569.
- Mendoza, J. (2023). Oman's Islamic banking share to rise steadily this year: Fitch. Oman Observer. <https://www.omanobserver.om/article/1133703/business/omans-islamic-banking-share-to-rise-steadily-this-year-fitch>
- Oino, I. (2015). Competitiveness and determinants of bank profitability in Sub-Saharan Africa. *Inter. J. of Eco. and Finan.* 7(10), 151-162. <https://doi.org/10.5539/ijef.v7n10p151>

- Oman's Islamic banking assets jump 9.6% to ro6.2bn (2022) Muscat Daily. Retrieved from: <https://www.muscatdaily.com/2022/08/28/omans-islamic-banking-assets-jump-9-6-to-ro6-2bn/>
- Smaoui, H., & Salah, I. B. (2011). Profitability of Islamic banks in the GCC region. In Annual Paris Conference on Money, Economy, and Management. 1-26.
- Tharu, N. K., & Shrestha, Y. M. (2019). The influence of bank size on profitability: An application of statistics. *Inter. J. of Finan, Acco, and Manag.* 1(2), 81–89. <https://doi.org/10.35912/ijfam.v1i2.82>
- Yüksel, S. (2022). Gen Z as Halal Consumers: Omani Scope. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 4 (2), 38-49. DOI: 10.53569/apjhl.1038904
- World Bank Open Data. (n.d.). World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org>

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde Yer Alan Türk Geleneksel Sohbet Toplantılarına Helal Turizm Ürünü Perspektifinden Bakış

Vildan SARICA*, Emrah TAŞARER*, Orhan BATMAN*

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

Öz

Eğlence olgusunun kültürün bir parçası olduğu, kişilerin dinlerini, inanışlarını, yaşama biçimlerini, hayat anlayışlarını, kimliklerini yansıttığı ve toplumdan topluma farklılık gösterebildiği bilinen bir gerçektir. İslami gereklere uygun hizmet talep eden turistlerin dini inançlarıyla çatışmaksızın turizm faaliyetlerinden yararlanmak istemesiyle birlikte ortaya çıkan helal turizm anlayışı giderek önem kazanmaktadır. Müslüman turistler seyahat sırasında daha neşeli olmak, hoş vakit geçirmek amacıyla tematik parkları, çeşitli spor aktiviteleri yapılmasına imkân tanıyan tesisleri ve lunapark gibi eğlence hizmeti sunan işletmeleri tercih etmektedir. Turizm en temelde bir dinlenme ve eğlenme faaliyeti olduğundan, helal turizmin de çeşitli eğlence unsurları barındırması beklenmektedir. Ancak bir eğlencenin ya da aktivitenin helal kabul edilebilmesi için İslâm dininin belirlediği çerçevenin dışına çıkılmaması gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin UNESCO somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan eğlence türlerinden "geleneksel sohbet toplantılarının" helal konseptine uygunluğu incelenmiştir. İkincil kaynaklardan yapılan içerik analizi ile belirlenen eğlence türünün uygulanış şekilleri ve ritüelleri helal turizm kriterlerine göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada geleneksel sohbet toplantılarının, helal konseptine uyması için neler yapılabileceği araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Geleneksel Sohbet Toplantıları, Helal Turizm, Kültürel Miras

* Corresponding Author: vildansarica.75@gmail.com

* emrahtasarer@hotmail.com

* obatman@subu.edu.tr

Gönderilme/Received: 5 Nisan 2023

Kabul/Accepted: 6 Haziran 2023

Yayınlanma/Published: 30 Haziran 2023

The Halal Tourism Product Perspective to Turkish Traditional Gatherings in UNESCO Intangible Cultural Heritage List

Abstract

It is a known fact that entertainment is a part of culture, reflects people's religions, beliefs, lifestyles, understandings of life and identities, and can differ from society to society. The concept of halal tourism, which emerged with the tourists who demand services in accordance with Islamic requirements, wanting to benefit from tourism activities without conflicting with their religious beliefs, is gaining importance. Muslim tourists prefer theme parks, facilities that allow various sports activities and entertainment services such as amusement parks to be more cheerful and have a good time during their travels. Since tourism is basically a recreational and recreational activity, halal tourism is expected to include various entertainment elements. However, in order for an entertainment or activity to be considered halal, it is necessary not to go beyond the framework determined by the religion of Islam. In this study, the compatibility of "traditional conversation meetings", which is one of the entertainment types in Turkey's UNESCO intangible cultural heritage list, to the halal concept was examined. The application forms and rituals of the entertainment type determined by the content analysis made from the secondary sources were evaluated according to the halal tourism criteria. In the research, it has been tried to investigate what can be done to comply with the halal concept of traditional conversation meetings.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Traditional Conversation Meetings, Halal Tourism, Cultural Heritage

1. Giriş

Sözlük anlamı “kısa bir süre de olsa birlikte olmak” olan sohbet kelimesi “arkadaşlık ederek bağ kurmak, gönülle veya bedenle uzun süreli beraberlik, dünyevî ya da dinî konuların konuşulduğu toplantı” anlamlarında kullanılmaktadır. Yaygın olarak sohbet kelimesi “âlim veya şeyhin sözlerini dinlemek amacıyla düzenlenen tasavvufî- dinî toplantı” olarak kullanılmaktadır. Yalan, iftira, gıybet gibi günahları içermeyen muhabbet etmek, hoş vakit geçirmek ve yarenlik etmek gibi deyimler ile ifade edilen sohbetlere katılmakta dinen bir sakınca görülmemektedir (İslamansiklopedisi, 2022). Sohbetler Müslümanların boş vakitlerini değerlendirmeleri bakımından önemli bir husus olarak görülmektedir. Müslüman toplumlar için cami vb. mekânlar boş zamanları değerlendirmede önemli bir merkez olarak kabul edilmektedir. Günümüzde camilerde veya cami bahçelerinde ney kursları, el sanatları, şan kursları gibi kurslar da verilmektedir. Bu etkinlikler Müslümanların boş zamanlarını değerlendirmek için uygun etkinlikler olarak görülmektedir (Ayar, 2018: 1053). Müslümanların boş zamanlarını değerlendirmede “helal eğlence” kavramı ön plana çıkmaktadır. Eğlence hizmeti sunan kurum ve kuruluşların İslâmî esas ve kaidelere uygun olması, bu esas ve kaidelere aykırı eğlence hizmeti sunmaması beklenmektedir (Çalık & Adam, 2020: 149).

Derleme olarak tasarlanan bu çalışmada; UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras kapsamında yer alan “geleneksel sohbet toplantılarının” helal sayılabilmesi için hangi şartları sağlaması gerektiği ve bu kapsamda neler yapılabileceği araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Google Scholar, Ulusal Tez Merkezi gibi çeşitli veri tabanları ve internet kaynaklarından “somut olmayan kültürel miras”, “geleneksel sohbet toplantıları”, “helal turizm” gibi arama kriterleri kullanılarak ilgili literatür incelenmiştir. Ayrıca www.unesco.org.tr adresinden Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras listesine ulaşılarak bu listeye kayıtlı unsurlar arasında araştırma amacına hizmet edebilecek başlıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Geleneksel sohbet toplantıları hem günlük hayatın bir parçası olması hem de yerel halkın sosyokültürel bir unsuru olması sebebiyle araştırma konusu olarak seçilmiştir. Aynı zamanda geleneksel sohbet toplantılarının yardımlaşma, dayanışma, dürüstlük vb. özellikleri bünyesinde barındırması, sohbet kavramının Türk toplumunda özel bir yere sahip olması ve İslamiyet'in de bu değerlere önem vermesi sebebiyle çalışmada öne çıkmıştır. Çalışmada helal turizm ve helal eğlence kavramları kültürel bağlamda ele alınarak bir bakış açısı sunmak istenmiştir.

2. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)

Bir halkın kültürel mirası, sanatçıların, mimarların, müzisyenlerinin, yazarlarının ve bilim adamlarının eserlerini ve ayrıca anonim sanatçıların eserlerini, insanların maneviyatının ifadelerini ve hayata anlam veren değerlerin tümünü içermektedir. Kültürel miras kavramı hem somut hem de soyut ürünleri içermektedir. Örneğin; insanların yaratıcılığını ifade eden maddi olmayan eserler, diller, ayinler, inançlar, tarihi yerler ve anıtlar, edebiyat, sanat eserleri, arşivler ve kütüphaneler bu kapsamda yer almaktadır (Bortolotto, 2007: 23). Somut olmayan kültürel mirası özellikle temsil eden temel unsurların ise insan topluluklarının yaşayan kültürü, evrimi ve sürekli gelişimi olduğu görülmektedir. Bu nedenle, somut olmayan kültürel mirasın belirli bir topluluk tarafından kendi özgün kimliğinin yanı sıra benzersizliğinin temel bileşenleri olarak kabul edilen tüm maddi olmayan unsurları içerdiği söylenebilmektedir. Başka bir ifade ile bir halkın kültürü, kendine özgü özdeyişinin tam kalbini temsil eden unsurların bütünüdür (Lenzerini, 2011: 101-102).

UNESCO tarafından yapılan 32. Genel Konferansı'nın Genel Kurulu'nda kabul edilen Sözleşme'ye göre; UNESCO sisteminde İngilizcesi intangible cultural heritage, Fransızcası patrimoine culturel immatériel olan terim, Türkçeye TBMM tarafından onaylanan kanun ile "somut olmayan kültürel miras" şeklinde çevrilmiştir (Oğuz, 2013: 6). Sözleşmeye göre; "somut olmayan kültürel miras" topluluklar, gruplar ve bunlarla bağlantılı olan uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgiler, beceriler ve bunlarla ilişkili araçlar, nesnelere, eserler ve kültürel alanlar anlamı taşımaktadır. Bazı durumlarda, bireyler de kültürel miraslarının bir parçası olarak tanınmaktadırlar. Sözleşme ayrıca bu "somut olmayan kültürel mirasın" topluluklar ve gruplar tarafından çevrelerine, doğaya ile etkileşimlerine ve tarihlerine karşılık olarak sürekli olarak yeniden yaratıldığını ve onlara bir kimlik ve süreklilik duygusu sağladığını, böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygıyı teşvik ettiğini kabul etmektedir. Bu şekilde tanımlanan "somut olmayan kültürel miras" bir aracı olarak dil de dahil olmak üzere sözlü gelenekler, gösteri sanatları, geleneksel zanaatlar, sosyal uygulamalar, ritüeller ve bayram etkinlikleri, doğaya ve doğaya ile ilgili bilgi ve uygulamalar gibi alanlarda da kendini göstermektedir (Yoshida, 2004:109).

Somut olmayan kültürel mirasın önemli olmasının sebebi bir nesilden diğerine aktarılan bilgi ve beceri zenginliğini ifade etmesidir. Her şeyden önce, azınlık grupları ve ana akım sosyal gruplar için bilginin sosyal ve ekonomik değeri önemlidir. Somut olmayan kültürel miras, insanların kültürel miraslarının bir parçası olarak ayırt ettikleri nesnelere ve kültürel alanları içeren süreç, ifadeler, teknik bilgi ve yetenekler yoluyla ifade edilmektedir. Nesiller boyunca yayılan, sürekli yeniden yaratılan somut olmayan kültürel miras, insanlığa bir kimlik ve devamlılık duygusu kazandırmaktadır. Yine somut olmayan kültürel miras, bir ülkenin büyüme ve gelişme oranına, döviz çıkışı hacimlerine, altyapı geliştirmesine, yeni yönetim teknikleri ve eğitim deneyimi kazanmasına, ekonomik ve sosyal anlamda gelişimine katkıda bulunmaktadır (Petronela, 2016: 731). Örneğin; Özkan (2019), somut olmayan kültürel miras ve ekonomi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada Londra'da 1966 yılından beri yapılan Nothing Hill karnavalının her yıl gerçekleştirilen bir karnaval olduğunu ve bu karnavalın Rio karnavalından sonraki en büyük karnaval olduğunu ifade etmiştir. Nothing Hill karnavalının Londra'da bir simge haline geldiğini, sosyal ve ekonomik olarak Londra'ya büyük katkılar sağladığını belirtmiştir. Bu karnavalın şehir ekonomisine yılda yaklaşık 93 milyon £ katkı sağladığını, güvenlik şirketleri, kostüm tasarımcıları gibi 250 lisanslı işyerinin bu karnavaldan kazanç sağladığını, neredeyse 3 milyon insana tam zamanlı iş imkânı sağladığını, karnavalın yaklaşık 90 bin turist çektiğini ve her yıl turist sayısının artış gösterdiğini aktarmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın korunması, ekonominin değerli bir kaynağıdır. Yeni kültürler hakkında bilgi edinmek, gösteri sanatları, el sanatları, ritüeller ve mutfakların küresel farkını deneyimlemek başlıca bir seyahat motivasyonudur. Kültürel iş birliği, bu tür organizasyonları, anlayışı, hoşgörüyü ve barışı teşvik etmektedir. Bu değerleri gerçekleştiren kişilerin dünyanın her yerinde kendi bilgi ve becerilerini yaymaları söz konusudur. Bu bilgi ve deneyimlerin yayılması genellikle yazılı metinlerden ziyade sözlü olarak yapılmaktadır. Sonuç olarak, somut olmayan kültürel miraslar geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprüler kurmakta ve toplumun yapısını değiştirmektedir (Petronela, 2016: 731).

3. Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Türkiye'de Yer Alan Eğlenceler

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Fransa'nın başkenti Paris'te 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında düzenlenen 32.Genel Konferansı'nda, 17 Ekim 2003'te Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Sözleşme 19 Ocak 2006 tarihli TBMM oturumunda oy birliği ile kabul edilmiştir. 21 Ocak 2006'da 26056 sayılı Resmî Gazete'de "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin amaçları ise; somut olmayan kültürel mirası korumak, somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı konumundaki toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek, somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerliliği sağlamak, uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamaktır (<https://aregem.ktb.gov.tr/>). Türkiye'nin taraf olma süreci ise 27 Mart 2006'da tamamlanmıştır. Sözleşmenin 16, 17 ve 18. maddelerine göre "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı" olmak üzere üç adet somut olmayan kültürel miras listesi oluşturulmuştur. Aralık 2020 itibarıyla Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine kayıtlı 21 unsur bulunmaktadır. Tablo 1'de verilen somut olmayan kültürel miraslar dışında Geleneksel Tören Keşkeği (2011), Mesir Macunu Festivali (2012), Türk Kahvesi ve Geleneği (2013), Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014), İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (2016), Geleneksel Çini Sanatı (2016), Bahar Bayramı Hıdırellez (2017), Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (2018), Geleneksel Türk Okçuluğu (2019), Minyatür Sanatı (2020), Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu (2020), Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı (2021) ve UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kayıtlı "Işık Dili" (2017) de Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer almaktadır ([UNESCO](https://unesco.org/), 2022).

Tablo 1. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Türkiye'de Yer Alan Eğlenceler

Yıl	Kültürel Miras	Özelliği
2008	Meddahlık	Bir öykü anlatma sanatıdır. Canlandırma ve taklit yaparak dinleyicileri eğlendirmeyi amaçlamaktadır.
2008	Mevlevi Sema Töreni	İçinde dini öğeler ve temalar bulunduran, Allah'a ulaşma yolunun derecelerini sembolize eden, ayrıntılı nitelik ve kurallara sahip tasavvufi bir törendir.
2009	Âşıklık Geleneği	İçeriğinde hikâye anlatımı, şiir ve müzik olan çok yönlü bir sanattır. Dönemin bakış açısı, yaşam tarzı, estetik değerlerini yansıtarak geniş kitlelere hitap etmektedir.
2009	Karagöz	Manda ya da deve derisinden yapılan ve tasvir adı verilen eşya, hayvan ve insan şekillerinin çubuklara takılarak arkadan ışık yansıtılması ile beyaz bir perde üzerinde hareket ettirilmesine dayanan bir gölge oyunudur.
2009	Nevruz	Bahar bayramı olarak bilinmekte ve yeni gün anlamına gelmektedir
2010	Geleneksel Sohbet Toplantıları	Yılın özellikle kış aylarında farklı yörelerde farklı erkek gruplarının belirli kurallar çerçevesinde bir araya geldiği sosyal dayanışma işlevine sahip toplantılardır.
2010	Âşıklık Geleneği	İçeriğinde hikâye anlatımı, şiir ve müzik olan çok yönlü bir sanattır. Dönemin bakış açısı, yaşam tarzı, estetik değerlerini yansıtarak geniş kitlelere hitap etmektedir.

Kaynak: Çetinkaya & Yıldız, 2018: 434-436.

4. Geleneksel Sohbet Toplantıları ve Ritüelleri

Geleneksel sohbet toplantıları, 2010'da UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Listesi'ne eklenmiştir. Diğer yandan 1994'ten beri UNESCO'nun uyguladığı bir çeşit ulusal envanter sistemi olan "Yaşayan

İnsan Hazinesi” kapsamında da ilan edilmiştir. Bu sistemler geleneksel toplantıların kültürel değerlerinin nesilden nesile aktarılabilmesi ve yaşaması süreçlerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (UNESCO, 2022).

Türk toplumlarının farklı coğrafyalarda bölgenin kendine ait özelliklerini barındıran ve katılan kişilerin günlük yaşamdan konuşmalar yaptığı, eğlenirken öğrenmeyi de amaçladığı toplantılar geleneksel sohbet toplantıları olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel sohbet toplantılarına katılmanın ilk şartı sır saklanması, dürüst olunması ve büyüklere itaat edilmesidir. Bu toplantılara katılan kişilerin belirli bir inanç ve bir etnik gruba sahip olması zorunlu bir husus değildir. Toplantıdaki temel motivasyon sohbet etmektir. Sohbet toplantılarının yapılması coğrafyalarda yardımlaşma ve dayanışmanın artmasında da katkı sağlamaktadır (Akmaz & Akdağ, 2010: 292-293).

Tarihsel olarak incelendiğinde sohbet toplantıları sözlü kültür taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sohbet toplantıları uzun kış aylarında insanların keyifli anlar yaşamasını sağlayan sosyal bir öğe olarak da görülmektedir (Aydın & Ünüvar, 2020: 2016). Toplantılar genellikle perşembe, cuma ve cumartesi günleri yapılmaktadır. Akşam saatlerinde başlayan toplantı gece yarısında sona ermekte ve katılacak kişilerin sohbete zamanında gelmesi beklenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Yapılan başka bir tanıma göre belirli sayıda erkeğin bir araya gelerek haftanın belli günlerinde toplanıp eğlendiği, sohbet ettiği, yardımlaşma ve dayanışmanın ön planda olduğu ve aynı zamanda eğlendiği toplantılar geleneksel sohbet toplantıları olarak adlandırılmaktadır. Bilhassa Elâzığ, Şanlıurfa, Konya, Balıkesir, Diyarbakır, Ankara, Isparta, Niğde, Kütahya, Van, Afyonkarahisar, Çankırı, Tokat, Manisa, Kastamonu, Erzincan, Erzurum, Adıyaman, Gaziantep ve Mardin geleneksel sohbet toplantılarının icra edildiği, yaygınlaşması noktasında kültür coğrafyası içerisine mutlaka alınması ve incelenmesi gereken iller olarak görülmektedir (Çepik, 2020: 4). Sohbet toplantıları Türkiye’nin farklı yerlerinde “Ateş Gezmesi, Yârân/Yâren, Kürsübaşı, Cümbüş Âlemleri, Barana, Fefene/Herfene/ Harfene/Erpane, Helebiş, Gezek, Helva Sohbetleri, Oturak Âlemleri, Muhabbet Gecesi, Sıra Âlemleri, Sıra Gecesi, Sıra Eğlencesi ve Velime (Eyvan) Gecesi” gibi farklı adlarla, Türkiye dışında ise “Muhabbet, Konuşma, Meşrep, Geşdek ve Coro Bozo” gibi benzeri isimlerle de bilinmektedir (Atlı, 2018: 88). Aşağıda Harita 1’de Türkiye’de yapılan geleneksel sohbet toplantılarının yayılma sahasına yer verilmiştir.

Harita 1. Geleneksel Sohbet Toplantılarının Yayılma Sahası (Atlı, 2018: 92).

Tablo 2. Geleneksel Sohbet Toplantılarının Yayılma Sahasının Simgeleri

									
	Keyif	Gezek Sohbetleri	Sıra Gecesi	Sahaniye Gezmeleri	Sıra Oturması	Sıra Eğlencesi	Yaren Sohbetleri	Gençler Heyeti	Oturmah Gecesi
	Sıra Gecesi	Kürsübaşı Sohbetleri	Oda Sohbetleri	Ferfene Sohbetleri	Oturak Alemleri	Yatsı Sohbetleri	Helva Sohbetleri	Barana Sohbetleri	Mehle
	Velime Gecesi	Muhabbet Geceleri	Birikme Gecesi	Sabahiye	Sıra Alemleri	Kaz Alemi	Cümbüş Alemleri	Sohbet Toplantıları	Delikanlı Teşkilatı

Harita 1’de Türkiye’nin geleneksel sohbet toplantıları harita üzerinden daire, kare ve üçgen şekilleriyle dokuz renk kullanılarak belirtilmiştir. İşaretlerin hangi sohbet temasını simgelediği ise renkler ile gösterilmiştir. Bir şehirde farklı isimler altında yer alan birden fazla sohbet toplantıları birbirine geçmiş şekiller ile ifade edilmiştir. Örneğin; Bolu “ferfene sohbetleri” lacivert daire “sohbet toplantıları” pembe üçgen ile gösterilirken, Bursa “gezek sohbetleri” sarı kare ile belirtilmiştir. Bazı sohbet toplantılarına ilişkin bilgiler ise şu şekildedir:

4.1. Yaren Sohbetleri

Bilmece, mâni gibi sözlü kültür unsurlarının dile getirildiği, geleneksel orta oyunlarının oynandığı, mahallî müzikler eşliğinde halk danslarının yapıldığı aynı zamanda eğlence ve eğitimin bir arada olduğu sohbet meclisleridir (Çetin & Çakır, 2012: 741). Kış gecelerinde farklı yaş gruplarındaki erkeklerin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri yaren sohbetleri kültürel anlamda toplum için önemli bir yere sahiptir. Halk musikisinin icra edilmesi ve yaşatılmasını sağlayan, dini kuralların öğretilmesinde aracı olan, dayanışma, yardımlaşma gibi erdemleri kazandıran yaren sohbetleri köklü bir kültür kurumudur (Yalçın, 2021: 241). İlgili literatür incelendiğinde yaren sohbetlerinin “oturak alemleri” olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Toplantıların yemekleri ise yörelerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin Şanlıurfa’da künefe, çiğköfte veya şıllık ve acı kahve olarak bilinen "mırır", Çankırı’da güveç, çorba, baklavadan ve pilavdan oluşan "takım yemeği" ön plana çıkmaktadır (Çankırı Valiliği, 2022).

Fotoğraf 1. Yaren Sohbetleri (Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

4.2. Barana

Barana sohbetlerinin kökeni ahiliğe dayanmaktadır. Konya, Balıkesir ve Manisa’da hala yaşayan ve yaşatılan bir gelenektir. Sonbahar ile başlayıp ilkbaharın gelişiyle birlikte “sohbet bağlama” olarak isimlendirilen, 3 günden 7 güne kadar süren ve geleneksel kır eğlenceleri ile sona eren 14-65 yaş arasındaki erkeklerin belirli kurallar

doğrultusunda haftalık olarak bir araya gelmesiyle yapılan yemekli, müzikli ve oyunlu toplantılardır (Çepik, 2020: 4).

Fotoğraf 2. Barana Sohbetleri (Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 2022).

4.3. Kürsübaşı Sohbetleri

Yöre halkının eğlence ve sevinçlerini yansıtan aynı zamanda ağıt ve türküler ile sonlanan yine bölge halkının acı, keder ve hüznelerini paylaştığı, dertleştiği toplantılar olarak bilinmektedir. Kürsübaşı toplantıları evlilik kararlarının alındığı, kız isteme merasimlerinin gerçekleştiği, kahramanlık, felsefi ve dini temalı kitapların okunup yorumlandığı dönemin eğlence meclisidir. Kürsübaşı toplantıları yörenin tarihi, yaşama şekli, gelenek, görenek ve törelerin nesilden nesile aktarıldığı yerlerdir. Aynı zamanda toplantıya katılan kişilere “yatsızlık” veya “yassılık” gibi farklı adlar ile bilinen atıştırma malzemelerinin ikram edildiği bir toplantı türüdür (Aydın & Ünüvar, 2020: 2018). Kürsübaşı sohbetleri önceden kararlaştırılarak her gece bir evde toplanılmaktadır. Her mahallede yaşıt olan ve ruhen uyuşan insanlar bir araya gelmektedir. Bu topluluklar “kol” olarak adlandırılmaktadır. Bu kollar içerisinde mutlaka iyi yemek pişiren insanlar bulunur. Toplanılmaya karar verilen eve tedarik edilen malzemeler önceden gönderilir, evdeki kadın ve çocuklar akşam erkenden bir başka komşuya gider ve evi misafirlere bırakırlar. Yarı gecelere kadar sürecek olan eğlenceler, yapılacak şakalar, anlatılacak fıkralar planlanır ve gece mutlu bir şekilde tamamlanır. Halk oyunları, şarkı ve türküler, güzel yiyecekler, çeşit çeşit sohbetler ile şen bir ortam oluşturulur (wowturkey.com).

Fotoğraf 3. Kürsübaşı Sohbetleri (Elâzığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

4.4. Ateş Gezmeleri

Bolu Mudurnu ilçesinde düzenlenen sohbet toplantıları “Ateş Gezmesi” veya “Birikme Gecesi” olarak adlandırılmaktadır. Ateş Gezmesi, eski dönemlerde yaşayan kişilerin kendi anlayış ve yaşayış biçimlerine göre düzenlenen, genç erkekleri eğitip görgülerini arttırmayı amaçlayan disiplinli toplantılardır. Ateş gezmesi adlandırılmasının toplantılara katılan kişilerin kafa dengi ve birbiri ile anlaşabilen kişilerden oluşması kardeşlik, samimiyet, sıcaklık, hislerinin hâkim olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Atlı, 2016: 40).

Fotoğraf 4. Ateş Gezmeleri (Bolu Belediyesi, 2023).

4.5. Ferfene/Herfene/ Harfene/Erfane

Türkiye'nin farklı bölgelerinde bilhassa kasaba ve köy yaşamında sosyal dayanışma, kaynaşma ve birlikteliği sağlayan bir gelenektir. Ferfene geçmişte Anadolu'nun pek çok yerinde farklı şekillerde adlandırılmıştır. Sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın önemli bir parçası olan bu gelenek kendine özgü yemek kültürü ile de dikkat çekmektedir. Çünkü yemek kültürü, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ferfenede kişiler birlikte yemek hazırlayarak hazırladıkları yemeği birlikte yemektirler. Sofra kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması bakımından ferfene geleneği Türk kültüründe önem arz etmektedir (Mete, Candeğer ve Koca 2017: 104). Müslüman Türk kültüründe yer alan bir eğlence faaliyeti olarak ferfenenin zamanla dejenere olduğu ve bazı yörelerde alkollü içeceklerin de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim derleme sözlüğü 5. Cildinde ferfene “ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı” olarak tanımlanmıştır (Mete vd., 2017: 105).

Fotoğraf 5. Ferfene/Herfene/ Harfene/Erfane (Sabah, 2022).

4.6. Velime (Eyvan) Gecesi

Velime kelimesi davet için hazırlanan yemek ya da düğün yemeği anlamı taşımaktadır. Saadet ve sevinci ifade eden her türlü tören sebebi ile verilen şöenlere de velime dendiği bilinmektedir. Velime geleneğinin kökeni cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (sav)'in eşi Hatice validemiz ile evlenirken velime cemiyeti düzenlediği rivayet edilmektedir. Velime geceleri, gelenek ve göreneklerin nesilden nesile aktarıldığı meclislerdir. Velime gecelerini en önemli kılan unsur bu gecede bir araya gelen insanlar arasında küslüğün olmamasıdır. Küs olanlar ise velime gecesinde barışmakta ve ardından müzik icrası yapılmaktadır (Laçın, 2020: 3376). Güldoğan (2011), velime gecelerinin erkekler tarafından haftada bir yapıldığını, bu geceye şehrin ileri gelenleriyle birlikte, edebiyatçıların, şairlerin, müzisyenlerin ve tarihçilerin de davet edildiğini belirtmiştir.

Fotoğraf 6. Velime (Eyvan) Gecesi (Laçın, 2020: 377).

5. Geleneksel Sohbet Toplantılarına Katılım Şartları

Kültür, turizmin önemli bir unsurudur. Turizm ve kültür birlikte sinerji oluşturmaktadır. Turizm ve kültür arasındaki bu sinerji, turizm endüstrisinin büyüme potansiyelini arttırmaktadır. Bu sebeple kültür turizmi, küresel turizmin en hızlı büyüyen segmentlerinden biri haline gelmiştir (Göral ve Tuna, 2018: 2). Kültürel turizm, kültürel tüketimin bir biçimi olarak görülmektedir. Bu konu sosyolojik çalışmalar için önemli bir konu olmuştur. Yapılan sosyolojik araştırmaların büyük bir bölümü kültürel turizme katılan kişileri, kültürel turizmin çeşitlerini ve kişilerin kültürel turizme katılma motivasyonlarını anlamaya çalışmaktadır. Kültürel turizme yönelik ilk tartışmalarda kültürel turistler arasında “genel” ve “spesifik” ayrımı yapılmıştır. Genel turistler, kültürü tatil deneyiminin bir parçası olarak tüketirken, spesifik turistler özellikle gittiği yerde kültürün bir yönüyle angaje olmak amacıyla seyahat etmektedir (Richards, 2019: 587).

Geleneksel sohbet toplantıları olarak adlandırılan somut olmayan kültürel miras unsurları günümüzde hala devam eden, saygı ve paylaşımın öğretildiği organizasyonlardır. Bilhassa Türk dünyasında bu toplantılara katılabilme veya toplantıların yapıldığı yerlerin ziyaret edilmesi önemli bir turistik ürün olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel sohbet toplantıları hem kültürel zenginliğin kuşaktan kuşağa aktarılması hem de toplantıların niteliklerinin anlatılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca “sıra gecesi” olarak da adlandırılan geleneksel sohbet toplantılarının organize edilmesi etkinlik turizmi olarak da önemli bir husustur. Geleneksel sohbet toplantılarının turistik bir değer olarak tanıtılması ve pazarlanması bu organizasyonların geniş coğrafyalarda bilinirliklerini arttırmaktadır (Akmaz ve Akdağ, 2010: 298). Geleneksel sohbet toplantıları, Türk toplumunda farklı coğrafyalarda, yaşanan bölgenin kendine özgü özelliklerini içinde barındıran eğlenmeyi ve eğlenirken öğretmeyi amaçlayan, herhangi bir inanca sahip olma veya etnik gruba mensup olma zorunluluğu bulunmayan, temel motivasyonu sohbet olan, yeme-içme, dans, müzik gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği, önemli bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürüdür (Baytok ve Başar, 2022: 478). Geleneksel sohbet toplantılarına dâhil olmak için bazı

kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar yazılı kurallar olmayıp sözlü kültür yoluyla nesilden nesile aktarılmış kurallardır. Aşağıda geleneksel sohbet toplantılarına katılmak için uyulması gereken kurallara yer verilmiştir (Atlı, 2016: 280).

- ✓ Geleneksel sohbet toplantılarına çocuk ve kadınların katılması yasaktır.
- ✓ Bu toplantılarda verilen cezaların itiraz edilmeden yapılması zorunludur.
- ✓ İçkisiz olarak tertip edilen toplantılarda içki tüketmek ve toplantılara alkollü gelmek yasaktır.
- ✓ Bu toplantılar insanlara rahatsızlık vermemek amacıyla yerleşim yerine uzak bir yerde yapılmalıdır.
- ✓ Toplantılar bir kişinin evinde ard arda üç gün yapılmaktadır.
- ✓ Evi müsait olmayan kişiler bu toplantıları tanıdığı bir kişinin evinde yapılmaktadır. Fakat evi müsait olmayan kişi yakacak (odun-kömür) ve diğer masrafları karşılamakla yükümlüdür.
- ✓ Sohbet grubu üyelerinin veya mahallede herhangi bir kişinin yakınının vefat etmesi durumunda sohbetlere belirli bir süre ara verilmektedir.
- ✓ Önemli bir mazeret haricinde sohbet grubunda bulunan kişiler aynı anda sohbet evinden ayrılmak zorundadır.
- ✓ Yapılacak tüm hizmetlerden gençler ve ev sahibi sorumludur.

6. Helal Turizm

İnsanların çoğu helal kavramını daha çok gıdalar ile ilişkilendirmektedir. Fakat pek çoğu helal kavramın, helal turizm gibi hizmetlerle de ilişkili olduğunun farkında değildir. Helal turizmi tanımlamak için bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen muhtemelen kavramın çok disiplinle ilişkisi olması nedeniyle şu anda üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı bulunmamaktadır (Feizollah vd., 2021). Örneğin; Ahmed ve Akbaba (2018) helal turizmi, helal/haram hassasiyeti olan ve olmayan insanları çekmek için İslâm'da izin verilen herhangi bir turizm faaliyeti olarak tanımlamıştır. Carboni, Perelli & Sistu (2014) helal turizmi, seyahat ederken kişilerin dini alışkanlıklarını sürdürmekle ilgilenen Müslüman inancına sahip insanları içeren İslâm'a uygun turizm şeklinde tanımlamıştır.

İslâm'da tamamen bir boş zaman anlayışı yoktur. İslâm dini "malayani" anlamı taşıyan boş zaman etkinliklerinden ziyade yararlı aktiviteler yapılmasını ve eğlencenin helal olması gerektiğini emretmektedir. Kuran-ı Kerim'de "O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul" (İnşirah, 7) ayeti ile Müslümanlara bütün vakitlerini hayırlı ve yararlı faaliyetlerle değerlendirmeleri, ibadet, dua, tebliğ ve irşad gibi dinî faaliyetlerin de; çalışma, üretme, öğrenme-öğretme, yardımlaşma ve dayanışma gibi dünyevî faaliyetlerin de hakkını vermeleri istenilmiştir (Kur'an Yolu Tefsiri Cilt:5 Sayfa: 643-644). Yani aktif dinlenmeyi öğütlemiştir (Batman, 2019). İçinde eğlenceyi de barındıran rekreasyon kavramının etimolojisinde "yararlı faaliyetlerle tazelenmek" anlamı vurgulanmaktadır. Eğlence kapsamında müzik de değerlendirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Bunun sebebi ise İslâm dinine göre bazı seslerin helal bazılarının ise haram olarak kabul edilmesidir (Doğan, 2020: 8). İslam inancı seyahat etmeyi teşvik etmektedir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır; "Yeryüzünde gezip dolaşın da ilk yaratışın nasıl olduğuna bakın." (Ankebut, 20). Faaliyetler İslâmî gerekliliklere uygun olduğu sürece, gayrimüslim turistler de helal gıda tüketebilir ve helal eğlence yerlerinin tadını çıkarabilirler (Fakir ve Erraoui, 2019: 2). Müslüman turistler seyahat sırasında daha neşeli olmak, hoş vakit geçirmek amacıyla tematik parkları, çeşitli spor aktiviteleri yapılmasına imkân tanıyan tesisleri ve lunapark gibi eğlence hizmeti sunan işletmeleri tercih etmektedir. Müslümanlar için eğlence kavramı iki başlık altında incelenebilmektedir. Bunlar meşrû eğlence ve gayri meşrû eğlence kavramlarıdır. Meşrû eğlence fitri olarak hem kalp ve ruhun hem de nefsin zevk aldığı şeyler anlamına gelirken, gayri meşrû eğlence Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı olan kalp ve ruhtan ziyade nefsin zevk aldığı, meşrû özelliğini kaybeden ve harama dönüşen eğlenceler olarak tanımlanmaktadır (Atayev, 2020: 55).

İslâm'da eğlencenin yeri olup olmadığı ve Müslümanların bundan ne kadar faydalanabileceği soruları üzerine ilgili literatürde tartışmalar söz konusudur. Müslümanların bazı kesimlerinde özellikle dini uygulamalara bağlı olanlar arasında, müziğin veya eğlencenin yalnızca katılabilecekleri ve bir miktar suçluluk duygusuyla tadını

çıkabilecekleri “yasak” bir zevk olduğuna dair ortak bir inanç söz konusudur. Bu nedenle, önde gelen çağdaş bir Müslüman ve hukukçu olan Yusuf el-Karadavi (1985), şunu iddia etmektedir (Ghani, 2009: 54); “İslâm, Müslümanlardan konuşmalarının tamamen dindar sözlerden oluşmasını, susmalarının tefekkür olmasını, Kur'an'ın okunmasından başka bir şey dinlememelerini ve boş zamanlarının tamamını camide ibadetle geçirmelerini istemez. Bilakis, Allah'ın insanı ihtiyaçları ve arzuları ile yarattığını, yeme içme ihtiyacının yanı sıra dinlenmeye ve eğlenmeye de ihtiyacı olduğunu kabul etmektedir.” Müslümanın tatile gitmesi caiz midir? sorusuna turizm ve İslâm ilişkisi açısından bakıldığında Batman ve Arpacı (2016: 22)'nin “İslâm'ın bir fitrat dini olduğu gerçeğinin söz konusu olduğu ve dinlenmenin, gezmenin, insan için fitri bir ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Müslümanların da insan olduğu fikrinden hareketle, ruhen ve bedenen dinlenmeleri adına tatilin bir gereklilik doğurduğu fikri yanlış olmaz. Gerek beden gerekse zihnen bir seyahat olgusu bir ihtiyaç haline dönüşmüştür” şeklindeki tanımlaması soruya ilişkin cevap niteliği taşımaktadır. Fakat bu durum insanların tatil yapmak adına İslâm dinince uygun görülmeyen davranışlarda bulunabileceği veya farzların terk edilebileceği anlamına gelmemektedir (Arslan, 2019: 20).

Helal eğlencenin sağlanması zor ve tartışmalı bir konudur. Bunun sebebi ise her insanın eğlence biçimine yönelik tercihlerinin değişmesidir. Fakat helale duyarlı turistler inançlarıyla çelişmeyen ve rahatsız edici olmayan bir ortamda tatillerini geçirmek istemektedirler. Buna bağlı olarak helal konseptli işletmelerin faydalı faaliyetler yapmaya özen göstermesi beklenmektedir. Çünkü İslâm'da helal daireden çıkmadan da eğlenmek mümkündür. Yeme, içme, dinlenme ve diğer beşerî şehvet gibi tüm ihtiyaçlar Allah'ın meşrû kıldığı daire içinde giderilebilir ve harama girmeye gerek yoktur disiplini helale duyarlı turistler için her alanda geçerlidir. Bu konudaki en genel tanımlama yapmak gerekirse eğlencede dünya ve ahiret menfaati olmayan gereksiz faaliyetlerden kaçınılmalıdır. Çünkü insanın talepleri sınırsızdır, İslâm bu sınırları ve helal çemberini belirlemiştir. Bu nedenle helale duyarlı turistleri pazar alanı olarak belirleyen firmaların helal eğlence kavramını göz önünde bulundurmaları beklenmektedir. Müslüman seyyahlar, eğlence ve seyahat esnasında İslâm'ın ilkeleriyle çelişmemek adına adımlar atmaktadır (Gezer ve Kınır, 2020: 9).

7. Geleneksel Sohbet Toplantılarına İlişkin Değerlendirme

Çalışma kapsamında geleneksel sohbet toplantıları araştırılarak bu sohbet toplantıları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmış, sohbet toplantılarının düzenlenme amaçları incelenmiş ve bu toplantılara katılım şartlarının neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan literatür taramasından yola çıkarak geleneksel sohbet toplantılarının erkekler arasında yapıldığı, hatta kadınların toplantılara katılmasının yasak olduğunu vurgulayan çalışmaların olduğu görülmüştür. Fakat bazı çalışmalarda kadınlarında kendi aralarında bu toplantıları düzenlediği veya kadın ve erkeklerin bir arada bu toplantıları gerçekleştirebildiğine ilişkin çalışmaların da bulunduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak geleneksel sohbet toplantılarının helal sayılabilmesi için kadın ve erkeklerin aynı ortamda bir arada olma durumları göz önünde bulundurulmuştur. Yıldız (2019), *Kur'an ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi* adlı çalışmada kadın ve erkek ilişkisini altı başlık altında değerlendirmiştir. Bunlar: takvâli olmak, bakışta ölçü, konuşmada ölçü, giyim kuşamda ölçü, davranışta ölçü, fizikî temasta ölçü şeklindedir. Ayrıca “sorularlaislamiyet.com” adresinden İslamiyet'te kadın ve erkeklerin aynı ortamda bulunma durumları için gerekli şartlar araştırılmıştır. Bu durumun ihtilat ile ilgili olduğu görülmüştür. İhtilat, kadınlar ile kendine mahrem olmayan erkeklerin farklı durumlarda bir arada olmaları, karışık yaşamaları anlamında kullanılan bir terimdir. İhtilat meşru olmayan ilişkilere ve duygulara kapı açabileceği için caiz görülmemiştir. Fakat mutlak manada da yasaklanmamıştır. Hayat zorunlu kıldığında, ayrı oturmada zorluk bulunduğu hallerde, birlikte bir mekânda bulunmanın ayrı oturmalarından daha faydalı-hayırlı olduğu durumlarda ihtilata izin verilmiştir. Ancak örtünme ve karşılıklı davranışlarda ölçülü olmak şartı konmuştur. Aşağıda sırasıyla Kur'an-ı Kerim'de kadın ve erkek ilişkilerine değinen bazı ayetlere yer verilmiştir.

- ✓ *Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz* (el-Bakara 2/187).
- ✓ *“Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır”* (el-A'râf 7/26).

- ✓ “Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha temizdir. Şüphesiz yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır” (en-Nûr 24/30).
- ✓ “Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir ...” (el-Ahzâb 33/53).
- ✓ “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınup incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir” (el-Ahzâb 33/59).
- ✓ “(Ey Peygamber'in hanımları) Evlerinizde vakarla oturun, önceki cahiliye (kadınları)nın süslerini açığa vurması gibi, siz de süslerinizi açığa vurmayın ...” (el-Ahzâb 33/33).
- ✓ “Zinaya yaklaşmayın” (el-İsrâ 17/32).

Çalışmada geleneksel sohbet toplantılarının sözlü kültür unsuru olduğu, yardım ve dayanışmanın ön planda olduğu, genellikle erkeklerin bir araya gelerek sohbet edip eğlendiği görülmüştür. Bu bağlamda kültürel bir unsur olan geleneksel sohbet toplantılarının bir eğlence unsuru olduğunu da söylemek mümkündür. Bu fikirden yola çıkarak Tekin (2016)'nın, *İslam'da Eğlenceyi Haram Kılan Unsurlar* adlı çalışması incelenmiş ve eğlenceyi üç başlık altında değerlendirdiği görülmüştür. Bunlar: zararı ve faydası olmayan eğlenceler (şaka ve hikâye meclislerinde bulunup faydasız hikâyeler dinlemek), nefiste ve toplumda kötü etki bırakan eğlenceler (insanlar şakalaşmaya, hikâyeler dinlemeye kendilerini kaptırıp farz ve ibadetlerinden ya da toplum için gerekli olan işlerinden uzaklaşmaları), nefis ve toplum için yararlı olan eğlenceler (toplum ve kişi için faydalı olan oyunlar) şeklindedir. Tekin'in helal eğlence tanımını desteklemek amacıyla yine “sorularlaislamiyet.com” adresinden İslamiyet'te oyun ve eğlencede dikkat edilmesi gereken hususlar araştırılmıştır. Sünnete bakıldığında, meşru oyun ve eğlencenin belli başlı üç kısımda anlatıldığı görülmüştür. Birincisi, bir gayeye, faydaya ve bir ihtiyaca yönelik eğlenceler, ikincisi, örf, âdet ve gelenekte mevcut olan tören ve merasim türünden eğlenceler, üçüncüsü de yorulan, usanan, bıkkınlık duyan insan duygularının meşru dairede tatmin edilmesi, dinlendirilmesi ve keyiflendirilmesi için yapılan eğlenceler şeklindedir. Aşağıda sırasıyla Kur'an-ı Kerim'de eğlenceye değinen bazı ayetlere yer verilmiştir.

- ✓ “Manasız işler (mâlâyâni) ile meşgul olan kimse dinimizde makbul sayılmaz: “Faydasız şeyleri terk etmesi bir kimsenin iyi Müslüman olduğunun alâmetlerindedir” (et-Tergib ve `t-Terhib, 4/319).
- ✓ “Muhakkak her güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Evet, her güçlkle beraber bir kolaylık vardır. O halde (işlerinden) boşaldığın zaman uğraş, (ibadetle meşgul ol) yorul” (el-İnşirâh, 94/5-7).

Son olarak geleneksel sohbet toplantılarının alkolsüz olarak da düzenlenebildiği ve bu şekilde düzenlenen toplantılara alkollü gelmenin yasak olduğu görülmüştür. Bu katılım şartı göz önünde bulundurularak Güler (2022)'in, *Helal Gıda Analiz Yöntemlerinin ve Tüketici Eğilimlerinin Araştırılması: Malatya Örneği* adlı çalışmasında Codex Alimentarius Komitesi (CAC)'nin helal gıdayı “İslami kurallara göre yasak olan herhangi bir unsuru içermeyen, bu unsurlardan arındırılmış yerlerde ve/veya cihazlarda hazırlanan, işlenen, taşınan ve depolanan, bu durumların dışında üretilen herhangi bir gıda ile hazırlama, işleme, taşıma ve depolama aşamasında direkt temasta olmayan ürün” olarak tanımladığını ifade etmiştir. Aşağıda sırasıyla Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlere yer verilmiştir.

- ✓ “Ey insanlar! Yeryüzündeki helâl ve temiz nimetlerden yiyin.” (Bakara, 2/168).
- ✓ “Sana soruyorlar kendileri için helâl kılınan ne? De ki, sizin için bütün temiz nimetler helâl kılınmıştır...” (Maide, 5/4).

Araştırma kapsamında öncelikle geleneksel sohbet toplantıları hakkında literatür taraması yapılmıştır. Geleneksel sohbet toplantılarının içeriğinin nasıl olduğu, katılım şartlarının ne olduğu, toplantı sürecinde yenilen ve içilen ürünlerin neler olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca Kur'an-i Kerim'den bazı ayetlere yer verilerek geleneksel sohbet toplantılarının helal çerçevede değerlendirmeye ilişkin bir bakış açısı sunulmak istenmiştir. Helal kapsamında

yapılacak etkinlikleri değerlendirmede İslam dininin ilkeleri ve prensipleri göz önünde bulundurularak hüküm vermek daha doğru bir yaklaşımdır olacaktır.

8. Sonuç ve Öneri

İslâm teologlarının bazıları eğlence kavramını olumlu yönleri ile değerlendirmiş ve aşırıya kaçılmadığı sürece insanın ibadet etme, çalışma gibi görevlerini daha doğru ve güzel bir şekilde yapmasına destek olan bir faaliyet olarak görmüştür. Eğlence insanların en doğal ihtiyaçlarından biridir. Bu kavramın İslâm'ın belirlediği sınırlar çerçevesinde yapılması ve yasaklanan eğlence şekillerinden uzak durulmasını gerektirmektedir.

Araştırma amacı doğrultusunda geleneksel sohbet toplantılarının helal sayılabilmesi için neler yapılabileceği araştırılmaya çalışılmıştır. İlgili literatürde geleneksel sohbet toplantıları erkekler arasında yapılan bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Hatta bazı sohbet toplantılarının kuralları arasında kadın ve çocukların katılmasının yasak olduğu görülmüştür. Fakat literatürde (Başar, 2022; Atlı, 2016; Çepik, 2020; Aksaray, 2018; Ünlü, 2018) kadınların da kendi aralarında bu sohbet toplantılarını düzenleyebildiği belirtilmiştir. Sohbet toplantılarının kadınlar ve erkekler arasında ayrı ayrı gerçekleştirilmesinin mahremiyet anlayışıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bir turizm ürünü ya da faaliyetlerinin helal kabul edilebilmesi için helal kriterlere bağlı olması ve İslâm hukukuna uygun olması gerekmektedir (Çalık ve Adam, 2019: 149). Söz konusu bu faaliyetlerin genel ahlâk kurallarına ve İslam anlayışına uygun olması fuhuş, kumar, içki gibi dinen haram kabul edilen her türlü eylemden arınmış olması şartı ile oyun, musiki türü eğlenceler meşrû olarak kabul edilmektedir. İslâmî kurallara göre müstehcen kabul edilen, doğrudan veya dolaylı olarak İslâmın inanç, ahlâk esasları, hayat ve düşünce tarzına aykırı olan her türlü eğlence ise gayri meşrûdur. Ayrıca kişilerin mânevî şahsiyetlerini, şeref, namus ve kişilik haklarını hedef gösteren eğlenceler de meşrû olarak kabul edilmemektedir (islamansiklopedisi.org.tr). Araştırma kapsamında ele alınan ve UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan eğlence öğelerinden “geleneksel sohbet toplantılarında” dayanışma, yardımlaşma, güzel ahlâk ve erdem sahibi olmak gibi kavramların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aynı zamanda geleneksel sohbet toplantılarının ibadeti, dürüstlüğü, ahlâki kurallara uymayı, yardımlaşma ve dayanışmayı bütünüyle ele alan (Aksaray, 2018: 69) ahilik anlayışıyla da ilişkili olduğu görülmektedir.

Geleneksel sohbet toplantıları eğitici özellikleriyle yerel halkın sosyokültürel bir unsuru olarak görülmektedir (Gönel Sönmez ve Öger, 2019). Fakat bu toplantılar turistik bir ürün olarak da değerlendirilebilmektedir. Özellikle helale duyarlı turistler için geleneksel sohbet toplantılarının iyi bir etkinlik olabileceği düşünülmektedir. Sohbet etkinliklerinin düzenlenmesi hem sürdürülebilirliği sağlamakta hem de kültürel bir unsurun başka kültürler tarafından da tanınmasına katkı sağlamaktadır. Turizmin istihdam sağlama, ülke ekonomisine katkıda bulunma, bölgesel kalkınmayı sağlama vb. birçok olumlu etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kirliliğinin artması, kültürün ticarileşmesi gibi olumsuz etkileri de söz konusudur. Olumsuzlukların ortadan kalkması ancak turizm etkinliklerinin neredeyse hiç yapılmamasıyla mümkündür. Bu sebeple turizmin olumsuz etkilerini minimize etmeye özen göstermek gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmaya konu olan geleneksel sohbet toplantılarının icra edilmesinde orijinal kültürün korunması son derece önemlidir. Atlı (2018), yaptığı çalışmada Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantılarının bir bölümünün sürdürüldüğüne, bir bölümünün unutulduğuna bir bölümünün ise yalnızca gösteri ve ticarî amaçla icrâ edildiğine değinmiştir. Bu durum Atlı (2018)'nin anlayışını destekler niteliktedir. Sonuç olarak; araştırmada ele alınan geleneksel sohbet toplantılarının İslâm inancına uygun genel kural ve kaidelere göre yapılması durumunda helal kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen öneriler şunlardır:

- ✓ Helal kavramının kültür ile ilişkilendirildiği çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmüştür. İlgili alan yazına katkı sağlamak amacıyla bu tür çalışmaların sayısı arttırılmalıdır.
- ✓ Türkiye kültürel değerleri ve sahip olduğu eğlence çeşitleri bakımından hatırı sayılır bir yere sahiptir. Fakat SOKÜM kapsamında ele alınan 9 eğlence çeşidi bulunmaktadır. Kültürümüzde var olan diğer eğlence çeşitlerinin de kültürel miras listesine dâhil edilmesi için çalışmalar arttırılmalıdır.

- ✓ Somut olmayan kültürel miras kapsamında yer alan diğer eğlence türlerinin de helal eğlence kapsamında değerlendirilebilmesi olasıdır. Diğer eğlence türlerinin de helal eğlenceye uygunluğu yapılacak başka çalışmalarla değerlendirilebilir.

Yapılan bu çalışma, derleme bir çalışmadır. İlgili alan yazında yapılan çalışmalar incelenerek helal turizm ve helal eğlence kavramlarını kültürel bağlamda ele alarak bir bakış açısı sunmak istenmiştir. Bu çalışmanın teorik anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, M. J. ve Akbaba, A. (2018). The potential of halal tourism in ethiopia: opportunities, challenges and prospects. *IJCTR*, 2(1), 13-22.
- Akmaz, A. ve Akdağ, G. (2010). *Geleneksel Sohbet Toplantıları*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Aksaray, A. E. (2018). *Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü (Aralık 2022). “*Geleneksel Sohbet Toplantıları*” <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-323956/geleneksel-sohbet-toplantilari.html>, (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Arslan, Ö. (2019). *Müşteri Tatmini ve Fiyat Duyarlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Antalya’da Faaliyet Gösteren Helal Turizm İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadi ve Hukuku Anabilim Dalı, Bingöl.
- Atayev, M. (2020). *Helal Turizmin Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi: Antalya İli Açısından Fütz Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Atlı, S. (2016). Erzincan-Kemaliye (EğİN) Sıra Gezme Sohbet Toplantıları ve “EğİN Fasil Grubu”. *Karadeniz Araştırmaları*, (51), 273-300.
- Atlı, S. (2016). *Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Atlı, S. (2018). Türkiye’deki geleneksel sohbet toplantıları üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 30(117), 88-101.
- Ayar, H. (2018). İslam’da boş zaman ve spor. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 1051-1055.
- Aydın, M. ve Ünüvar, Ş. (2020). Somut olmayan kültürel miras kapsamında Elâzığ kürsübaşı geleneği (Elâzığ kürsübaşı tradition in the scope of intangible cultural heritage). *JOGHAT*, 3(2), 213-233.
- Başar, B. (2022). *Müşteri Deneyimi ve Hafızasının Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi: Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarından Geleneksel Sohbet Toplantıları*. (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Batman, O. (2019). “*Helal Turizm Teorisi*” Basılmamış Ders Notları, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Batman, O. ve Arpacı, Ö. (2016). *Helâl Turizmin Felsefesi Teorisi Uygulaması*, Türkiye Almanya: Âlim Kitapları.
- Baytok, A. ve Başar, B. (2022). Turist deneyimi ve hafızasının davranışsal niyete etkisi: somut olmayan kültürel miras unsuru olan geleneksel sohbet toplantıları örneği. *JOGHAT*, 5(2), 477-489.
- Bolu Belediyesi (2023). “*Gelenek ve Göreneklerimiz*” <https://www.bolu.bel.tr/gelenek-ve-goreneklerimiz/> (Erişim Tarihi: 16.01.2023).
- Bortolotto, C. (2007). From objects to processes: UNESCO'S intangible cultural heritage. *JSTOR*, (19), 21-33.
- Carboni, M., Perelli, C. ve Sistu, G. (2014). Is Islamic tourism a viable option for tunisian tourism? insights from Djerba. *Tourism Management Perspectives*, 11, 1-9.
- Çalık, A. ve Adam, A. (2020). Helal turizm: Teorik bir inceleme. *SBED*, (20), 487-502.
- Çankırı Valiliği (Nisan 2022). “*Yaren Sohbetleri*” <http://www.cankiri.gov.tr/gecmisten-gelecege-yasayan-kultur-mirasimiz-yaren-sohbetleri>, (Erişim Tarihi: 19.04.2022).
- Çepik, F. (2020). *Geleneksel Sohbet Toplantıları Bağlamında Şanlıurfa Sıra Geceleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Çetin, H. ve Çakır, E. (2012). Çankırı Yâren kültürü ve Ahilik ile İlgisi, *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu* (Kırşehir, 19-20 Eylül 2012) Bildiriler, AEÜ Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 739-752.

- Çetinkaya, N. ve Yıldız, S. (2018). Somut olmayan kültürel miras unsuru Erzurum lavaş (acem) ekmeğinin turistik ürüne dönüştürülmesine yönelik bir çalışma. *GTAD*, 2(Ek1), 430-452.
- Doğan, T. (2020). *Helal Turizm Algısı Van İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (Aralık 2022). “*Kürsübaşı Sohbetleri*” <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-96038/kursubasi-gelenegi.html>, (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Fakir, F. and Erraoui, E. (2019). Moroccan Tourist’s Perceptions Toward Halal Tourism, *2nd International Halal Tourism Congress/ 04-06 April 2019 / Antalya / Turkey*.
- Feizollah, A., Mostafa, M. M., Sulaiman, A., Zakaria, Z. ve Firdaus, A. (2021). Exploring halal tourism tweets on social media. *Journal of Big Data*, 8(1), 1-18.
- Gezer, Y. ve Kınır, S. (2020). Halal tourism: Literature review and main services of halal concept hotels. *USOBED*, 4(1), 1-16.
- Ghani, A. (2009). Entertainment in Muslim media: Unsettled problem?, *Jurnal Hadhari Bil*, 2, 53-63.
- Gönel Sönmez, T. ve Öger, A. (2019). Urfa sıra geceleri ve Uygur otuz oğul meşrebi. Geçmişten Günümüze Urfa’da Müzik.
- Göral, R. ve Tuna, M. (2018). Turistik ürün bileşeni olarak kültürel çekiciliklerin turizm sektörü rekabetçiliği açısından önemi. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 2(1), 1-12.
- Güldoğan, V. (2011). *Diyarbakır Kültürü*, Ankara: Kripto.
- İslam Ansiklopedisi (Nisan 2022). “*Eğlence*” <https://islamansiklopedisi.org.tr/eglence>, (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- İslam Ansiklopedisi (Nisan 2022). “*Sohbet*” <https://islamansiklopedisi.org.tr/sohbet>, Erişim Tarihi: 08.04.2022.
- Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (Aralık 2022). “*Yaren Sohbetleri*” <https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-176585/yaren-kulturu.html>, (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (Nisan 2022). “*Geleneksel Sohbet Toplantıları*” <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-268220/geleneksel-sohbet-toplantilari.html>, Erişim Tarihi: 07.04.2022.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (Nisan 2022). “*Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi*” <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).
- Laçın, G. (2020). Diyarbakır musiki folkloründe velme geceleri (valime geceleri). *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24), 372-388.
- Lenzerini, F. (2011). Intangible cultural heritage: The living culture of peoples. *EJIL*, 22(1), 101-120.
- Mete, F., Candeğer, Ü. ve Koca, T. (2017). Somut olmayan kültürel miras: Fefene (Ankara örneği). *Milli Folklor*, 29(114), 100-111.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25 (100), 5-13.
- Özkan, D. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Ekonomi. 6. *Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar Sempozyumu*, 13-15 Haziran, Ankara.
- Petronela, T. (2016). The importance of the intangible cultural heritage in the economy. *Procedia Economics and Finance*, 39, 731-736.
- Richards, G. (2019). *Kültür Turizmi: Son Araştırmalar ve Eğilimlere Dair Bir İnceleme*. (Ed: Özdemir ve Öger), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sabah (Aralık 2022). “*Fefene Gecesi*” <https://www.sabah.com.tr/mugla/2021/11/02/mskude-ankara-ferfene-gecesi>, (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Tekin, A. (2016). İslâm’da eğlenceyi haram kılan unsurlar. *Journal of Islamic Law Studies*, (28), 455-487.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (Nisan 2022). “*Geleneksel Sohbet Toplantılarının Güncel Durumu*” <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/4586>, (Erişim Tarihi: 07.04.2022).
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (Nisan 2022). “*Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi*” <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BCl%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE>Listesi>, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).
- Ünlü, Z. (2018). *Türkiye’de Geleneksel Sohbet Toplantıları ve Bu Toplantılarda Toplu Çalma Söyleme Geleneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Folklor ve Müzikoloji Anabilim Dalı.
- WowTürkiye (Nisan 2022). “*Kürsübaşı Geleneği*” <http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=158639>, (Erişim Tarihi: 19.04.2022).
- Yalçın, E. (2021). Çankırı yâran sohbetlerinde mitolojik öğeler. *ÇÜSBED*, 30(2), 239-251.
- Yıldız, İ. (2019). Kur’an ve sünnete göre sosyal hayatta kadın erkek ilişkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 83-109.

Yoshida, K. (2004). The museum and the intangible cultural heritage. *Museum International*, 56 (1-2), 108-112.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde İç Anadolu Bölgesindeki Tekke ve Zâviyeler ile Helal Yaşamı Yaygınlaştırıcı Rollerini

Sema DÜLGAR*

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı, Sakarya, Türkiye

Öz

Seyahatnâmeler yazıldığı yüzyılı farklı yönleriyle ortaya koyan nadir eserlerdir. 17. yüzyılın en önemli seyyahlarından birisi olan Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi ile Osmanlı'nın bu yüzyıldaki sosyal, siyasi ve kültür dünyasını perdesiz aktarmaktadır. Bu dünya içerisinde bize sunduğu meselelerden birisi de tasavvuf ve onun halka tezahürünün önemli göstergelerinden biri olan tekke ve zaviyelerdir. Evliya Çelebi'ye göre bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nde iskân siyasetinin araçları olduklarından dolayı padişahlar tarafından desteklenmişlerdi. Tekke ve zaviyeler, toplumsal hayatta ise yerleşime açılmamış ıssız bir bölgenin hem maddi hem manevi açıdan canlandırıldığı, yolcunun, fakirin ihtiyaçlarını giderebileceği misafirhane, musikinin meşk edildiği, esnaf ve sanatkarların bulunduğu ve aralarında yardımlaşma ortamının sağlandığı nokta, ruhun terbiye edildiği ve dinlendiği muhitlerdi. Böylece tekke ve zâviyeler helal yaşamın maddi ve manevi öğelerini destekleyici unsurlardan olmaktadır. Evliya Çelebi, tekkelerdeki değişim konusunu kişilerin davranışları üzerinden ele almış ve uzun süreli bir eğitimden bahsetmiştir. Bu çalışmada, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi esas alınarak, seyyahın İç Anadolu'da ziyaret ettiği tekke ve zâviyeler hakkındaki gözlemleri; toplumsal hayattaki rolleri, mimari yapıları, eğitim faaliyetleri, devlet-tekke ilişkileri, tasavvuf düşüncesi ve sistemi, tekkelerdeki değişime karşı tutumları farklı kaynaklar ile mukayese edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Tekke, Zâviye, Tasavvuf

* Corresponding Author: semadlgrr@gmail.com

Gönderilme/Received: 31 Mart 2023

Kabul/Accepted: 31 Mayıs 2023

Yayınlanma/Published: 30 Haziran 2023

Lodges and Zawiyahs in the Central Anatolia Region and Their Roles to Disseminate Halal Life in Evliya Çelebi Travel Book

Abstract

Travels are rare works that reveal different aspects of the century in which they were written. Evliya Çelebi, one of the most important travelers of the 17th century, clearly conveys the social, political and cultural world of the Ottoman Empire in this century in his travel book. One of the subjects presented to us in this world is Sufism and the other is dervish lodges and zawiyah, which are one of the most important indicators of the influence of Sufism on the people. According to Evliya Çelebi, these institutions were supported by the sultans because they were tools of the settlement policy in the Ottoman Empire. Dervish lodges and zawiyah, in social life, it is seen that an unsettled region is enriched both morally and materially as well as guesthouses where the traveler and the poor can meet their needs and where music is practiced and where tradesmen and craftsmen met. After all, they were the institutions where the soul was trained and rested. Thus dervish lodges and zawiyah were among the supporting elements of the material and spiritual elements of halal life. Evliya Çelebi dealt with the subject of change in dervish lodges and zawiyah through the behavior of people and speak of a long-term education. In this study, based on the travel book of Evliya Çelebi, the traveler's observations about the dervish lodges and zawiyah he visited in Central Anatolia; their roles in society, architectural structures, training activities, state-tekke relations, sufi thought and system, attitudes towards change in dervish lodges were examined by comparing them with different sources.

Keywords: Evliya Çelebi, Travelogue, Lodge, Traveler, Sufism, Halal Life

1. Giriş

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* isimli eseriyle 17. asrın Osmanlı sosyal, siyasi ve kültür dünyasına dair bilgiler vermektedir. Bu dünya içerisinde bize sunduğu meselelerden birisi de tasavvuf ile bunun halka yansımalarının önemli göstergelerinden biri olan tekke ve zâviyelerdir. Eserin genel kurgusuna baktığımızda Evliya Çelebi gittiği şehir ve ülkelerde, mutasavvıfların mezarlarını, tekkelerini de ziyaret etmiş ve onlar hakkında da bilgiler vermiştir. Tekke, zâviye ve dergahların hangi tarikata ait olduğu, kurucu şeyhleri, dervişleri ve oraya ait menkıbe ve inanışlara dair bilgiler de aktarmıştır. Edebi yönü ile de kendisini gösteren yazı iskeleti, tekke ve zâviyelerin mimarisi, işleyişi, tarihi, halk üzerinde etkileri ve sosyal yaşama katkısı bakımından araştırmacılara birincil kaynak niteliğindedir. Eser, İç Anadolu Bölgesi'ndeki zâviyelerle sınırlandırılarak incelenmiş böylece bahsedilen illerle ilgili araştırmalarda kolaylık sağlaması amaçlanmıştır. Ayrıca İstanbul, Bursa gibi başkentlerin yanı sıra Anadolu coğrafyasında tekke ve zâviyeler ve helal yaşamı yaygınlaştırıcı rollerin ortaya konması istenmiştir. Çalışmada Orhan Şaik Gökyay, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin tarafından hazırlanan ve 1996-2007 yılları arasında Yapı Kredi yayınları tarafından yayınlanan 10 ciltlik *Seyahatnâme* transkripsiyonu esas alınmış, ikincil kaynaklar ile mukayese edilerek meseleler değerlendirilmiştir.

1.2. Seyahatnâmede Sofu-Sufi Kavramı

Evliya Çelebi, doğumundan itibaren yaşadığı bölgenin tasavvuf büyükleriyle iç içe olunan bir ortamda büyüüp yetişmiştir. (Çelebi, 2005) Bu yetişme ortamı 10 ciltten müteşekkil olan eserinin daha ilk ciltlerinden itibaren sûfi/sofi kavramıyla kendini aksettirmeye başlamıştır. Sûfilik, Ahmet Yaşar Ocak'ın da belirttiği üzere 12. Yüzyılda yeni bir biçim ile temel dinamiklerini Orta Asya ve Orta Doğu'dan alan Müslüman Türk kültürünün taşıyıcısı olmuştur. (Ocak, 1996) Sûfilik hareketinin ruhu olan tasavvufun gayesi, literatürde insan-ı kâmil diye adlandırılan Allah'a, insana ve diğer yaratılanlara karşı vazifelerini şuurlu olarak yapan ve haklarını tam olarak koruyan (Kara, 2010) kimseyi yetiştirmektir. Bu yetişme sürecindeki geçilen yolları İbn Haldun kısaca şu şekilde ifade etmiştir: "Mürid (ve sâlik) durmadan makamlarda yükselir, bir makamdan diğer bir makama çıkar. Nihayet saadet için matlûb bir gaye olan tevhid ve marifete (gnosîs) ulaşır. (Bu merteye için) Hz. Peygamber 'Allah'tan başka tanrının bulunmadığına şahadet ederek ölen bir kimse cennete girmiştir.' buyurmuşlardır." (Haldun, 2019) Şibli'ye göre ise tasavvuf, karşılıklı sevgi ve dostluktur. Hiçbir kaygı duymadan Allah ile beraber olmaktır. Ruhun üfleyişlerine kulak vermektir. (Kara, 1990) Daha pek çok tanımı da yapılan ve aslında bir hâl ilmini ve işleyişini içeren tasavvufun

kurumsallaşmasıyla ortaya çıkan tarikatlar, içlerinde sūfinin gayesini gerçekleştirme niyeti ve teşkilatıyla var olagelmışlerdir (Güngör, 2018). Bu teşkilatlanma başlangıçta camilerde yürütülen eğitim ve ayinlerin zamanla çoğalması ve sūfi olmayan cemaatin namazlarının kesilmemesi için kendilerine mahsus yerler kurmaya başlamışlardır. Bu gaye ile tekke, zâviye ve ribat diye adlandırılan yapılar oluşturulmuştur. Bahsedilen teşkilatlanma sürecinin el Kûfi ve İbrahim Edhem zamanlarından sonra olduğu bilinmektedir (Faruki, 1999). Sūfilerin Allah'ı bulma, onunla kalben her daim olma ve onun yolunda olgunlaşma yolculuklarında kullandıkları derecelendirme ve yöntemler, zahiren farklı olduklarını düşündürse de özde aynı gaye için gayret sarf eden teşekküllerdir. Evliya Çelebi'de sofî/sūfi kavramını: Budin vezirinde olduğu gibi kişilerin isimlerinin önüne gelen bir sıfat, Esnaf-ı Sofiyyun olarak zikredilen esnaf teşkilatı, sufilere Sofular Hamamı ve Mübtecel şerbeti gibi tavsiyelerde bulunurken kullanmıştır (Çelebi, 2005). Metnin diğer kısımlarına da yansımış olan bu örnekler halk tarafından sufi kavramının mekân, sıfat, teşkilat isimleriyle toplumun genel yapısına temas ettiğini göstermekle beraber, Evliya Çelebi'nin tasavvufa olan ilgi ve alakasını gözler önüne sermiştir.

2. Seyahatnâmede Tekke, Zâviye Kavramları ve Toplumsal Hayattaki Roller

Evliya Çelebi, eserinde asitâne ve zâviye gibi isimlendirmeler ile beraber daha çok "tekye" şeklindeki söyleyişle daha kapsayıcı olan ve cami ve mescidin dışında, şeyhin liderliğinde zikir, ayin ve sohbetlerin yapıldığı bina manasına gelen kavramı kullanmıştır. Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar kültür beraberliğini ifade eden (Kara, 1990) tekke kurumunun bu fonksiyonu seyahatnâmesinde de bizzat görülmektedir. Bu beraberlik, İç Anadolu Bölgesinde Eskişehir, Ankara, Çankırı, Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir ve Kütahya şehirlerindeki tekke ve zâviye ağı ile kendisini hissettirmiştir. Zâviye kavramı ise Osmanlı toplumunda: herhangi bir tarikata ait olup, içerisinde dervişlerin yaşadığı ve yolculara ücretsiz yemek verildiği yer, şehirlerde mescid, medrese, hamam yapılarını bir arada tutan külliye ve geçitlerde yolcular için küçük misafirhaneler olarak hizmet veren kurumu ifade etmektedir (Sarıçam ve Erşahin, 2018).

Çelebi, tekkelerin toplumsal hayattaki görevleri bakımından yolcunun, fakirin ihtiyaçlarını giderebileceği misafirhane, musikinin meşk edildiği, esnaf ve sanatkarların buluştuğu ve aralarında yardımlaşma ortamının sağlandığı nokta, ruhun terbiye edildiği ve dinlendiği muhit olma özelliklerinden bahsetmiştir. Tekkelerin diğer özelliklerinden olan okçular ve miskinler tekkesi olma rolüne ise yer vermemiştir. Örneğin Seyyid Battal Gazi Tekkesi'ndeki dervişlerin, canla başla, din ayırımı yapmaksızın gelen misafirlere elleriyle yemekler yapıp hizmet ettikleri, bu hizmetler için ise Selçuklu emiri tarafından mutfak, mihmanhâneler, kiler ve fırınların yaptırıldığından bahsedilmiştir. Konya'daki Mevlana'nın mezarının da bulunduğu asitânedede ise Süleyman Han tarafından inşa ettirilen kiler, fırın, mutfaktan ve yine canla başla çalışan dervişlerden bahsedilmektedir (Çelebi, 2005). Kayseri'de Seyyid Battal Ca'fer Gazi Tekkesi için de benzer nitelikleri zikretmiştir. Kayseri'de bulunan diğer bir yapı olan Celaleddin Rûmî Asitânesi'nden bahçe kapısı önünde bir abı hayat çeşmesinin varlığından, dervişlerin gelip su içerek susuzluklarını giderdiklerinden ve tekkenin içinde çok sayıda ibadet edilen ve uzlete çekinilen oda, yazlık sofa, mutfak ve semâ sırasında neyzen, kudümzen, ayinhânın birlikte musiki icra ettikleri yerle süslenmiş kadîm bir asitâne olduğundan bahsedilmiştir (Çelebi, 2005). Osmanlı toplumu açısından mevlevihanelerin aynı zamanda bir konservatuar niteliği taşımaları (Öztuna, 1978) yapılarının bu şekilde kurgulanıyor oluşlarıyla uyum içerisinde. Kayseri Hisarcık'ta dünyayı terk etmiş ihtiyar kimseler için Mevlevihane mesirgahı, atlılar için eski Kayseri'de Bektaşî Tekkesi mesirgahı, yine piri fani timsali kimselere namazgah, küçük büyük herkesin namazgaha yağmur duasına çıkacakları yeşilliklerle kaplı bir ibadetgah olarak tasvir ederek aynı zamanda halk için seyirlik görevini de gördüklerini belirtmiştir (Çelebi, 2005).

3. Mimari Yapıları Bakımından Tekkeler

Tekkeler, cami ve mescit gibi binalara nazaran daha mütevazî yapıda ve kendi fonksiyonlarına uygun olarak inşa edilmişlerdir. Buna örnek olarak derviş odaları, tevhid-hâneler gösterilebilir. Daha büyük hâlde inşa edilen külliyelerdeki semâhane gibi yapılarla mimarimize yeni stiller kazandırılmıştır (Yılmaz, 2007). Eserde de tekke mimarisinin ayrıntılı betimlemelerinin yapıldığı bölümler vardır. Seyyid Battal Gazi Tekke'sinde, sandukanın olduğu bölümde: kubbenin içinde, eşğinde ve kapısının kapaklarında gümüş kakma pullar, gümüş kilit ve anahtarlar ile

süslendiği ve saadet kapısı olarak adlandırıldığı tarif edilmektedir. Bu kapıdan giren ziyaretçilerin vücudunun titreyip dehşete düşebilecekleri biçimde heybetli, uzun bir kabrin bulunduğu ve on adım uzunluğunda olduğundan bahsedilmektedir. Dört yanı nice çeşit çeşit halis altından yağ kandilleri, tütsülükler, gül suyu serpmek için kullanılan gülâbdanlık ve şamdanlıklar ile süslenmiştir. Etrafı yetmiş adet hüsnü hat tablosu ile donatılmıştır. Yine kabrin baş tarafında çeşit çeşit bayraklar, ok kemanları vardır ve bunlar harpte kullanılmak üzere demirden veya kayın ağacından yapılmışlardır (Çelebi, 2005). Konya'da bulunan Mevlâna Asitânesi'nde ise Süleyman Han tarafından yaptırılmış olan sandukaların, altın içinde altın şeklinde (iki renk veya tek renk altının mat veya parlak şekilleriyle işlenmesiyle ortaya çıkan klasik tezhip tekniği ile) gömdürülüp gümüşler ile geçişler yaptırılmış, yanında hüsn-ü hattan izzetli kelimeler yazdırmış, gümüşten yağ kandilleri, tütsülükler, gülâbdanlıklar, şamdanlar ile süslenmiş ve nice kıymetli sanatla yapılmış kandiller asılarak donatılmıştır. Ulemaların sultanının sandukası yüksekte ve Monla Hünkarın sandukası alçakta kalacak şekilde, baş tarafında Mevlevi külâhları, üzerinde beyaz Mevlevi sarığı ve boyunlarının olduğu yerde Keşmir, Hindistan'da dokunan kıymetli kumaştan şallar ve sarığın sırta uzanan kısmında da Peygamberimizin sünnetine duyulan saygı ve uygunluk ile hazırlanmış bir kabr-i şerif yaptırdığından bahsedilmiştir. Bu kabr-i şeriflerin, semâhanenin kible tarafının köşesinde, dört yanında parmaklıkların bulunduğu bir şekilde inşa edildiği, üzerlerinde başka kubbelerin olmadığı yazılmıştır. Semâhanenin ortası parlak ve cilalanmış geniş bir yer olup, içerisinde ayin sırasında neyzen, kudümzen ve ayinhânların birlikte musiki icra ettikleri yer, ibadethane mihrabı ahenkli direklerle yapılmıştır. Beyaz mermer ile döşenmiş büyük, ulu bir haremi vardır. Bu geniş harem dörd tarafında birçok derviş hücrelerin varlığından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde böyle başka bir asitânenin bulunmadığını, baştan ayağa kadar çivit rengi parlak mavi has kalay/kurşun ile kaplı büyük binalardan oluştuğunu söylemiştir (Çelebi, 2005). Bahsedilen bu tekke Mevleviliğin merkezi tekkesidir (Yılmaz, 2007). Çelebi, Kütahya'da Kapan Hânı kurbunda bulunan Mevlevihâne Tekkesi'nin derviş hücreleri, semâhane ve mutribhânededen oluştuğundan bahsetmekte, Emîr Şeyh Tekkesi'nin camisini kurşumsuz olarak nitelendirmekte, Hızırlık Zâviyesi'ni ise cihânnümâ ve küçük mescitli olduğunu aktarmaktadır. Padişahlar tarafından onarım, bakım ve yeni baştan yapımlarının görüldüğü tekkelerin, Çelebi'nin ayrıntılı tasviri ile anlatıldığı üzere mimarisinin bu denli estetik, incelikli şekilde yapılmış ve donatılmış olması toplumun kurumun taşıdığı tasavvufi ruha olan sevgi ve saygısını da göstermektedir.

4. Devlet-Tekke İlişkileri ve Helal Yaşamın Yaygınlaşmasına Katkıları

Tekke ve zâviyeler, devlet politikasında kullanılan önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır. Malazgirt Savaşı ve Büyük Moğol istilasından sonra Anadolu toprakları büyük göçlere sahne olmuş ve göçler sırasında İslam kültürüyle birlikte tasavvuf düşüncesi, önder tasavvufi kişiler ile gelmiştir (Kara, 2005). Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikasının etkenlerinden biri olan iskân sistemi kolonizatör dervişlerin katkıları ile genişlemiştir (Barkan, 2015). Onlar, o zamana kadar yerleşim kurulmamış yerleri mesken ediniyor, tekke ve zâviyelerini kuruyorlardı. Ordulardan önce hudutlardaki boş arazilere yerleşerek hareket kabiliyetlerini kolaylaştırıyorlardı (Kazıcı, 2019). Hudud bölgelerinde bulunan ribat ismi verilen tekkeler, ülkenin uç bölgelerinde sınır güvenliğini sağlıyordu. Sühreverdi'nin mücahid dervişler olarak adlandırdığı bu kimselerin hem fiili varlıklarıyla hem de dualarıyla buldukları beldeleri korudukları düşünülüyordu (Sühreverdi, 2022). Etraflarına toplanan takipçileri ile köy oluşturuyor, tarikat merkezi halinde teşkilatlanıyorlardı. Fetihler ve göçler arttıkça tekke ve zâviyelerin sayısı da artıyordu (Barkan, 2003). Daha küçük ölçekte ise bir derviş yol kenarında yerleştiği evini zâviyeye dönüştürerek kendisinden sonra türbesi ile rağbet merkezine dönüştürebiliyordu (Farooqi, 2006).

Seyahatnâme'de İç Anadolu bölgesi tasvirleri arasında bu hususa ilk kez Seyyid Battal Gazi Tekkesi'nin iskân faaliyetleri kapsamında yeni bir yerleşim yeri olarak kurulmasında rastlanır. Çelebi'ye göre Selçuklular, Mahan'dan Ali Danişmend önderliğinde, 476 tarihinde göç edip Konya'nın Karaman beldesine gelip fethettiklerinde Seyyid Battal Gazi'nin medfun olduğu yeri ele geçirmiş olurlar. Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi'den izin alıp bu asitâneye gelince, Orhan Gazi Bursa'dan ziyaretine gelir. Orhan Gazi ziyaretinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin ricasıyla asitânenin etrafını imar ederek buraya bin hane halkının iskanını ve şehrin imarını sağlanmıştır. Hacı Bektaş Veli ise Çelebi'nin halifesi olarak zikrettiği Pırce Sultan'ı tekkeye şeyh ilan ederek yetmiş müridiyle ikametlerine izin vermiştir. Konya'da Mevlana'nın mezarının da bulunduğu asitâne kiler, fırın ve mutfağın Süleyman Han tarafından inşa ettirildiğinden, Kütahya'da Kalburcu karyesinde Şeyh Ahmed Kalburcu'ya Selim Han zamanında tekkesi yakınında

güzel bir mescid inşa edildiğinden bahsedilmektedir (Çelebi, 2005). İktidar tarafından zâviyelerin hem kırsal kesimde hem de şehir merkezlerinde varlıklarının bu şekilde desteklenmesinde yolculara konaklama, ihtiyaç sahiplerine yemek ve barınma, eğitim ve farklı dinde olanların kalplerinin ısıdırılması gibi hizmetlerinin de etkisi vardır (Şahin, 2020). Devlet nezdinde iskân politikasının yanında tekke ve zâviyelerle halkın nüfusunu ve itibarını kazanmış tarikat ve şeyhleri desteklemek halkın devlete olan bağlılığını arttırıyordu (Ocak, 2021). Onların üzerinde nüfus elde etmek buldukları yerleşim yerleri üzerinde de nüfusunu korumak anlamına geliyordu (Işık, 2017). Bunun bilincinde olan hükümdarlar, Evliya Çelebi'nin de yer verdiği gibi kolonizatör dervişlerin bulunduğu yerleri ziyaret etmiş, yerleşimlerini genişletebilecek araziler tahsis edilmesini ve mescitler yapılmasını sağlamıştır (Çelebi, 2005).

Padişahlar veya üst kademedeki devlet görevlileri tarafından yapılmış olan vakıf eserleri, Evliya Çelebi'nin verdiği Seyitgazi, Kütahya, Konya örneğindeki gibi devletin sınırlarının uzandığı coğrafyalarda varlığını temsil etmiştir. Bir başka yönden Seyahatnâme'nin bahsedilen kısmında zikredilmemiş olsa da tekkeler genel olarak vakıf kurumlarında olduğu gibi devlet politikasında faaliyetlerin duyurulması için kullanılan bir araç da olabilmıştır (Arifoğlu, 2013). Mustafa Kara istihbarat görevi özelliklerini şu sözler ile ifade eder: “Osmanlılar döneminde halkın ihtiyaç ve şikâyetleri idarî makamlara, idârenin talep ve istekleri halka dergâhlar aracılığıyla ulaştırıldı.” (Kara, 1999). Böylece tekke ve zâviyeler Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sınırların genişlemesinde, Türk-İslam kültürünün yeni fethedilen yerlere yerleşmesinde, devletin kalıcılığının sağlanmasına katkı sağlamış; hududları genişleyen Osmanlı Devleti helal yaşamın zeminini oluşturan ortamında genişlemesine katkı sağlamıştır.

5. Eğitim Faaliyetleri ve Tasavvufi Hayat

Tekke ve zâviye kurumlarının da içinde bulunduğu Osmanlı eğitim sistemi ikiye ayrılmaktadır. İlki örgün eğitim veren sıbyan mektepleri ve medreselerdir. Bu binalarının yapım ve onarım giderlerinden başlanarak hocalarının, talebelerinin masrafları vakıf kanalı ile giderilmiştir. İkinci kategoriye ise yaygın eğitim oluşturmaktadır ki burada cami, kütüphane, tekke ve zâviyeler görev alır (Akyüz, 2018). Evliya Çelebi, zâviyelerde yapılan eğitim faaliyetleri konusunda tatbiki ve sözlü eğitimi eserinde tasvir etmiştir. Tatbiki eğitimin örneği Seyyid Battal Gazi Tekkesi'nde görülmektedir. Derviş eğitiminin başlangıçta meydanın süpürülmesinden başladığı ve zamanla kademe kademe yükselerek türbedar oluncaya kadar giden bir görevlendirme ve olgunlaştırmadan bahsedilmiştir. Kişi eğitimin sonunda ise şeyh olup gece gündüz asitânedede devamlı olarak bu hâlini devam ettirerek duası Cenab-ı Hak tarafından geri çevrilmeyen bir insan olacaktır (Çelebi, 2005). Tekkelerdeki genel eğitim faaliyetlerinin seyrine baktığımızda belli bir yaş sınırının olmadığını, şeyhe bağlılığın esas olmakla birlikte kişinin bu eğiticisini kalbi mutmain olana değin bizzat kendisinin arayıp bulmasının beklendiği görülmektedir. Seçimde ana belirleyici unsur insanın mizacıdır. Mürşidin seçilip eğitimin başlamasından itibaren kendisine yine bu eğitim kapsamında çeşitli vazifeler verilir. Bunlar kişinin ruhi durumu ve gelişimine göre belirlenir. (Kara, 1990).

Evliya Çelebi, şeyh, derviş ve tekkeye gelen misafirlerin hâllerini tasvir etmektedir. Şeyh Çin Osmân'ın Sivas'ın Bozok Sancağı Kürçükıran Karyesi'nde büyük asitânelerden olan Osmân Paşa Tekkesi'nde medfun olduğunu, Hâce Ahmed Yesevî'nin yedinci halifesi olup Çin diyarında tahta kılıç ile yedi başlı ejderha öldürdüğü için Emîr-i Çin Osmân olarak anıldığını söylemiştir. Seyyid Battal Gazi Tekkesi'nde bulunan dervişler için iki yüzden fazla ehli sünnet ve'l cemâ'at baş ve ayakları çıplak halde ilahi sırların erbabı arif, yaptıklarını Allah'tan bilip kendini her bakımdan Allah'a muhtaç bilen erenlerden “fena f'illah” yani Allah'ın varlığında yok olma durumu, “la cübbete ve lâ sivallah” yani cübbemin altında Allah'tan başka bir şey yok diyen, güzel huylu, halim selim kişiler olduklarını söylemiştir (Çelebi, 2005). Tasavvufun gayesi de insan-ı kâmil diye adlandırılan Allah'a, insana ve diğer yaratılanlara karşı vazifelerini, şuurlu olarak yapan ve haklarını tam olarak koruyan kimsedir. Bu mertebeye “Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak” ta denilmektedir (Kara, 1990) ki, Evliya Çelebi'de bu hakikati anlatmaktadır. Eğitim faaliyetleri yatılı olduğu gibi gündüzleri günlük hayatlarına devam edenlerde vardır ve bu hususun örneği Konya şehri anlatımında görülmektedir. Konya'daki asitânedede semâya üç yüzü aşan bey, paşa, mollaların katıldığı söylemiş, onları her birinin birer bağın gülü, arif kişiler olarak adlandırmıştır. Çelebi'nin tasvir ettiği üzere arifi billah olan, marifet-i hakka vasıl olan veli, ermiş vasıflı bu kimseler dünyayı terk edip Mevlana'nın asitanesinin olduğu yerde daire çizer

gibi dönerek semâ etmişlerdir. Bu kişilerden ayakları çıplak, başı açık fakirlikle övünen canların olduğunu, gece gündüz ilahi aşk ile sarhoş ve yiğitçe davrandıklarından bahsetmektedir (Çelebi, 2005). Metinde geçen fakir olma vasfı, tasavvuf anlayışında derviş manasına gelir ve sadece Allah'a muhtaç olmak, bunun bilincinde olmak demektir. İmam Gazali'ye göre bu vasfın çeşitli dereceleri vardır (Gazali, 2002). Çelebi ise eserinde derecelerinden bahsetmeden bu kavramı genel manası ile ele almıştır. Kayseri Celaleddin Rumi Asitânesi'nde bulunan irfan sahiplerinin kendinde varlık görmeyerek her bakımdan Allah'a muhtaç olduklarını bilmekle dolu olduklarını, haftada iki kere Mevlâna ayinini yapıp semâ esnasında çalınmak üzere hazırlanmış büyük besteyi icra ederek semâyı safa edip cilvelendiklerini yani Allah'ın kulun kalbinde hissedilir bir hâle geldiğini söylemiştir. Yine Kayseri'de asitâne-i Bektaşiyân ve Kalenderân olarak nitelediği Koyun Baba Tekkesi'nde hala birkaç tane fenafillahı yaşamış olan canların bulunduğunu, ara sıra şehre gelip dilencilik yaparak onunla ölmeyecek kadar olan yiyeceklerini edindiklerini söylemiştir. Kütahya'da Şeyh Ahmed Kalburcu için de aynı vurgu yapılmış ilm-i ledün sahibi olduğu belirtilen şeyhin daima çavdar ekmeği yediği buğday ve arpa ekmeğine tenezzül etmediğinden kendisine Çavdarlı Şeyh denildiği aktarılmıştır. Koyun Baba Tekkesi'nin, şehrin mesirgâhını çoğaltan, irfan sahibi sadık aşıkların madeni olduğu, şehrin önde gelen eşraf, ayan, meddahlar, gazel ve beste okuyanlar, sazendeğân, ve cihanın pirleri olarak adlandırdığı şairlerin tatil günlerinde bu huzur ve ferahlıklar mekanına gelip, yiyip içip köşe köşe gezerek sohbetleri dinlediklerinden bahsetmiştir. Çelebi onların hâlleri karşısında dünya aleminden az miktar umduklarına eriştiler diye tasvir eder. (Çelebi, 2005). Metinde geçen musiki icrasına dair ifadeler ve orada bulunan kişilerde oluşturduğu etki tasavvuf tarihinin çok erken zamanından itibaren, musikinin ruhun gıdası ve rızkı olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir. Öyle ki Mevlana'da "şüphesiz musiki âşıkların ruhları için bir gıdadır. Çünkü onda sevgiliye vasıl olma ümidi ve onunla birleşme hayali vardır", diye bu hususu dile getirilmiştir (Uludağ, 2020). Ayrıca anlatımda Fütüvvet teşkilatının tesirlerinden olan gündüz çalışmanın verdiği yorgunluğun akşam tekkelerde giderildiğini de görülmektedir (Kara, 1990). Ahi teşkilatındaki kişiler bahsedilen toplantıların ihtiyaçlar karşılanmasında finansal destekte sağlamışlardır (Karazeybek ve Polat ve Ilgar, 2005). Evliya Çelebi'nin gördüğü ve aktardığı bu bilgiler tekke ve zâviyelerdeki zikirlere sadece tekkeye bağlı dervişlerin değil eşrafın, devlet görevlilerinin de katılabildiğini ve ruhlarını teskin ettiklerini göstermektedir. Düzenli olarak yapılan bu faaliyetler gelen kişilerin manevi dünyasına katkıda bulunmuş, insanın daha huzurlu bir yaşam sürmesinde etki göstererek hayatın diğer veçhelerine de yansıdığı ifade edilmiştir.

6. Tekkelerdeki Değişimin Etkisi

Evlıya Çelebi'nin eserinde İç Anadolu Bölgesi tekkeleri için verdiği bilgileri, Osmanlı coğrafyasında tasavvuf hayatının ve dolayısıyla tekke kurumunda başlayan değişim ve bozulmanın nedenleri açısından değerlendirecek olursak İrfan Gündüz'ün şu tespitleri karşımıza çıkmaktadır: Tekke-medrese çatışmalarının başlaması, tarikatlar arası anlaşmazlık, devlet adamlarının ikbâl ve ihtiraslar için tarikatları aracı görmek istemeleri, manevi kemâl noksanlığı olan ehliyetsiz kişilere verilmesi. Böylece tekke eğitiminde seviye düşüşü ve çözülme başlamıştır (Gündüz, 2019). Çelebi ise ehil olmayan kişilerin başa geçirilmesine dair eleştiride bulunmuştur. Hacı Bayram-ı Veli'nin kadim mabed olan Eski Cami'de çıkıp vaaz ve nasihat ettiği çok nurlu, aydınlık biçimde nitelendirdiği kürsüye, haddini bilmez bazı şeyhlerin halka vaaz ve nasihat vermek için çıktıklarından, ama beceremeyerek meseleyi dar bir biçimde anlatıp indiklerini dile getirmiştir. Söz konusu şeyhleri yetenekli, kabiliyetli ve korkusuzca nasihat verecek nitelikte olmadıklarını söyleyerek eleştirmiştir (Çelebi, 2005). Osmanlı Devleti'nin genel tasavvuf tarihine bakıldığında ise şeyhülislamların çoğunluğunun, fetvalarıyla sûfileri desteklememiş oldukları görülse de Evliya Çelebi'nin eserini yazdığı 17. asırda bunun aleyhe davranışta bulunmayan şeyhülislamlardan biri olan Yahya Efendi'nin varlığını görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde Abdülmecid Sivasî Efendi ile Kadızâde Mehmet Efendi'nin aralarındaki tartışma ve çatışmanın halk nezdinde kutuplaşma yaratabileceği, saraya da yansıyan bu münakaşanın etkileri göz önünde tutulmalıdır (Kara, 1990). Tekke-medrese çatışmalarına sahne olan bu ortamda Halveti, Kadiri ve Mevlevi tekkelerdeki faaliyetlerde sıkıntı yaşandığı görülmüştür (Özçelik, 2017). Evliya Çelebi eserinde ele aldığımız kısımda Eski Cami üzerinden bir eleştiride bulunmuş, tekke ve medrese çatışmalarına veya Kadızadeliler Hareketi'ne ise yer vermemiştir.

7. Menâkıbnâmeler

Menâkıbnâmeler, Osmanlı döneminde yaşamış olan mutasavvıfların hayatları, görüşleri müşid ve müridleri hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklardandır (Kara, 1990). Osmanlı'da Battalnâme, Danişmendnâme, Vilâyetnâme gibi farklı menâkıbnâme türlerinden eserler kaleme alınmıştır (Şahin, 2004). Evliya Çelebi, Eskişehir, Kütahya ve Konya'da bulunan zâviyelerden bahsederken öncelikle bu kaynak türünden aktarımlar yaparak konuya giriş yapmıştır. Seyyid Battal Gazi'nin vefatındaki etkenler hakkında üç farklı rivayete uzunca yer vermiştir. Rivayetlerin ilkinde Seyyid Battal Gazi'nin hüzünlü bir hâl içerisinde iken Üsküdar'a kayık ile giderek İstanbul tekfurunun kızını kaçırdığını, yaşadığı maceralardan sonra Kayser-i Rum binası olan küçük kaleciği fethedip içine sevdiği kızı sakladığını aktarmıştır. Seyyid Battal Gazi'nin gece uykuya dalmış olarak yatarken, Roma hükümdarı tarafından gönderilen askerleri gören sevdiği kızın haber vermek için ufak bir taş alıp Seyyid Battâl'a attığını, kulağına denk gelen taş sonucu Battal Gazi'nin orada şehid olduğunu söyler. *Battal-nâme* isimli eserde de taşın yanlışlıkla Seyyid Battal Gazi'yi şehid ettiği yazılmaktadır (Demir ve Erdem, 2006). Evliya Çelebi'nin eserinde yer verdiği rivayetler ise burada askerleri gören kızın taşı bilerek mi, yoksa istemeden mi şehid edecek şekilde attığına dairdir. Çelebi'nin kanaati kızın Seyyid Battâl'ı sevdiği, şehid olduğunu gördüğünde oracıkta kendi canını da verdiği ve bilerek atma rivayetinin yalan olduğudur. Gece baskın yapan kafirlerin Seyyid Battal'ı ve katil olan kızı ölü halde görünce ikisini de yakalım dediklerini, o an esir olan Battal Gazi askerlerinin "Siz Battal Gazi'nin vücut-ı şeriflerini yakarsanız Bağdat ve Malatya'daki Müslümanlarda sizin orada olan rahip ve öne gelenlerinizi öldürüp ateşe atarlar." dediklerinde kafirlerin hak verip yakmaktan vazgeçerek esir askerlerden çoğunu azad ettiklerini söyler. Sadık aşıkları ise sevdiği kız gibi onun cesedini görünce canlarını teslim etmiş, kafir askerler ise "Türk dervişidir" diyerek olanlara göz yummuşlardır (Çelebi, 2005).

Hacı Bayrâm-ı Veli hakkında ise Menâkıbnâme'den aktardığı bilgiler şöyledir: Bir gün at üstünde bir hanım Hacı Bayrâm-ı Veli'ye gelerek "Babamın ruhu için bize gelip Kur'an oku" der. Israr üzere hanımın evine varıp bir Kur'an-ı Kerim'den ayetler okuduktan sonra fitnelerle dolu olan hatun, Hacı Bayram-ı Veli'nin yanına gelip "Ah canım, sende olan bu kaşlar ve ah sende olan heybetli çene, o kirpikler, vücuduna damga vuran ahu gözler, ah parlak kırmızı renkli aydınlık nurlu yüzün ve ceylan gözlerin" diyerek ona yaklaşmak ister. Hacı Bayram-ı Veli aciz kalıp "Hatun bana biraz izin ver, def i hacet gidereyim" der. Bir ibrik alarak gizlendiği köşede şöyle dua eder "İlahi ya Mevlayi hâlim sana bildirilmiştir. Beni izzetli huzurunda yüzü kararanlardan eyleme. Dünyada beğenilmeyen, kınanan olacaksam olayım. Beni bu kaştan, kirpikten ve zeki olan akıldan kurtarıp iğrenç, nefret edilecek bir yüz eyle." Dua sonrası o anda nurlu parlak yüzünden eser kalmayarak abdal kabağı gibi yüzü çokça parlaklaşmıştır. Olanlar sonrası Hacı Bayrâm-ı Veli yüz bin hamd edip hatunun yanın gelip selam verir. Hatun onu bu halde görünce akli perişan olup bu aziz kişiden nefret eder. Cariyelerini çağırıp "vurun şu na-mahrem deyyusu" diyerek evden kovar. Aziz hazretleri o çukurdan bu vesile ile kurtulup ahirete öyle göz alıcı, parlak intikal eylemiştir. Onun için evlatlarından nice çelebiler, güzel yüzlü çelebilerdir şeklinde anlatılmıştır (Çelebi, 2005).

Çelebi pirlere hakkında sadece hayatlarına dair hikâye ve menâkıbnâmelere yer vermemiş onları çeşitli sıfatlandırmalar ile de överek dua cümleleri ile anlatımını sonlandırmıştır. Örneğin Hacı Bektaşî Veli'yi muhteşem kutub, rûkn-i muhterem, zâhid i zemâne, âbid-i yegâne, nâtık-ı hakâyık, eşsiz abid, ma'den-i hikmet-i Rabbânî, kıdv-i ricâl, nokta-i kemâl, şeyh-i ale'l-ıtlâk, kutb-ı istihkâk, , sâkin-i külbe-i Sübhânî olarak vasıflandırmış, Ankara'da ziyaret ettiği için kendisini nasipli gördüğünü söylediği eş-Şeyh Hazret i Er Sultân'ı ziyaretinde nice dostlar ile dostluk kurduğundan bahsederek "kaddesenallahu bi-sırrihil azim" Allah onu (onun sırrını) aziz ve mübarek eylesin dua cümlesi ile anlatımını bitirmiştir (Çelebi, 2005).

8. Sonuç

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde İç Anadolu Bölgesi'nde Konya, Ankara, Çankırı, Eskişehir, Kütahya, Kayseri, Sivas, Karapınar ve Beypazarı'ndaki tekke ve zâviyeler hakkında bilgiler vermiştir. Karapınar'da sadece üç tekkenin varlığından bahsetmiş, Çankırı da ise sayı ve isim belirtmeksizin burada tekke olduğunu dile getirmiştir. Sivas'ta bulunan tekkeden ve tekkede medfun olan şeyh ile ilgili anlatılardan bahsetmiştir. Eskişehir, Konya, Ankara, Kütahya ve Kayseri'de ise veriler daha zengindir. Mimarileri, kurucu şeyleri ve menkıbeleri, dönemin padişahları tarafından

nasıl desteklendikleri, Çelebi'nin ziyareti sırasında gördükleri, hayran kaldığı ve eleştirdiği yönler yer almaktadır. Haklarında bilgi verilmeyip sadece isimlerinin geçtiği Kütahya'daki tekkeler ise: Emir Şeyh Tekkesi, Nüreddin Tekkesi, Nalınlı Şeyh Tekkesi ve Abdülkâdir Cîlânî Tekkesi, Şeyh Pâsîn Tekkesi, Hızırlık Tekkesi, Âl-i Abâ Bektaşiyân Tekkesi'dir. Anlatıları sırasında çocukluğundan beri içerisinde bulunduğu aile ortamının tasavvufî hayatla bütünleşmiş olması, toplum tarafından tasavvufun ve kurumlarının benimsenmiş olması ve aldığı ilimlerin kattıklarını ustalıkla kullanmıştır. Birikimi metin içerisinde kullandığı çeşitli tasavvufî ıstılahlar, hâllerin anlatımı ve halktan söylemeler ile kendisini göstermiştir. Dönemin tasavvufî tartışmalarına, medrese-tekke meselesine vurgu yapılmamış, tekkelere dair Ankara'daki şeyh örneği hariç eleştiriden ziyade tanıtım ve sevdirme yoluna gidilmiştir. Sevdirme usulünde kişilerin hayatlarının aktarıldığı menâkıbnâmeler de kullanılmıştır. Çelebi, ziyaret ettiği kişilere dair muhabbetini ifade etmekten çekinmemiş ve ziyaretlerini dua cümleleri ile sonlandırmıştır. Tekke ve zâviyeler hudud bölgelerde kurularak sınır güvenliğini sağlanmış, akınlar sırasında geçişi kolaylaştırmış, yeni elde edilen toprakların Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasına tasavvufî şahsiyetlerin önderliğinde büyük katkı sağlamıştır. Sınırların genişlemesi ve güvenliği, helal yaşamın yaygınlaşması ve korunmasında da etkili olmuş, Çelebi'nin aktardığı bilgilerde de görüldüğü gibi bu durum padişahlar tarafından desteklenmiştir. Seyahatnâme'nin edebi yönü ile de kendisini gösteren yazı iskeleti, tekke ve zâviyelerin mimarisi, işleyişi, tarihi, sosyal yaşama etkisi gibi birçok konuda araştırmacılara kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arifoğlu, Y. (2013). *XVIII. Yüzyıl ile XI. Yüzyıllar Arasında Horasan'ın Dini ve Sosyal Yapısı*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Barkan, Ö.L. (2015). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler. *İnsan ve İnsan Dergisi*. 2(5), 11-13.
- Barkan, Ö. L. (2003). İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri. (Dü) C. Çiftçi. *Tasavvuf Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, E. (2005). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Demir, N. E. & Dursun, M. (2006) *Battal-nâme*. Hece Yayınları: Ankara.
- El-Fârûkî, İ.R. & El-Fârûkî, L.L. (1999) *İslam Kültür Atlası*. İstanbul: İnkılâb Yayınevi.
- Farooqhi, S. (2008) *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*. Doğubatu Yayınları:Ankara.
- Gündüz, İ. (2019). *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, E. (2018). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. Yer-Su Yayınevi: İstanbul.
- İbn Haldun. (2019). *Tasavvufun Mahiyeti*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İşık, Z. (2017) *Tekkedeki İktidar*. Çizgi Kitabevi: Konya.
- Gazali, İ. (2014). *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*. Merve Yayınları: İstanbul.
- Kara, M. (2019). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. Dergah Yayınları: İstanbul.
- Kara, M. (1990). *Tekkeler ve Zâviyeler*. Dergah Yayınları. İstanbul.
- Kara, M. (1999). *Tarikatlar Dünyasına Genel Bir Bakış*. İslâmiyât Dergisi. 2(3), 73.
- Kara, M. (2005). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*. Dergah Yayınları: İstanbul.
- Karazeybek, M. & Polat, Z. & Ilgar, Y. (2005). *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Kazıcı, Z. (2019). *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*. Kayıhan Yayınları: İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1990). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ocak, A. Y. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam*. İstanbul: Alfâ Yayınları.
- Özçelik, M. (2012) *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Mevlâna Mesneviler ve Mevlevihâneler*. Rûmî Yayınları: Konya.
- Öztuna, Y. (1978). *Büyük Türkiye Tarihi*. Ötüken Yayınları: İstanbul.

- Sarıçam, İ. & Erşahin, S. (2018). *İslam Medeniyet Tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Sühreverdi, Ş. (2022). *Tasavvufun Esasları* I. H. K. Yılmaz & İ. Gündüz (Dü) İber Yayınları: İstanbul.
- Şahin, H. (2020). *Dervişler, Fakihler, Gaziler: Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, H. (2004) TDV İslam Ansiklopedisi. *Menâkıbnâme*. İSAM: Ankara.
- Uludağ, S. (2020). *İslâm ve Musiki*. Dergah Yayınları: İstanbul.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, K. (2017). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ensar Neşriyat: İstanbul.